

Rudolf Steiner

Antropozofija

Uvod u antropozofski svjetonazor

***Istodobno i upute za njezino zastupanje
pred svijetom***

*Devet predavanja
održanih u Dornachu
od 19. siječnja do 10. veljače 1924.*

Antropozofsko društvo "Marija Sofija"

ACfM

Zagreb 2002

NASLOV IZVORNIKA

Rudolf Steiner

Anthroposophie

Eine Einführung in die anthroposophische
Weltanschauung

Zugleich eine Anleitung
zu ihrer Vertretung vor der Welt

Bibliographie-Nr. 234

GA 234

RUDOLF STEINER VERLAG DORNACH/SCHWEIZ

1981

ISBN 953-174-148-4

SADRŽAJ

IZDANJIMA PREDAVAČKOG OPUSA RUDOLFA STEINERA.....	9
--	---

PRVO PREDAVANJE, Dörnach, 19. siječnja 1924.....	11
--	----

Antropozofija, ljudska čežnja sadašnjice

Dva goruća pitanja ljudske duše. Čovjek se ne može približiti prirodi a da pri tome ne bude uništen. Priroda ne može ući u čovjekovu nutrinu a da pri tome ne postane prividom. Tradicionalni odgovori stare znanosti, umjetnosti, religije nisu više podrška. Antropozofija želi dati novi odgovor.

DRUGO PREDAVANJE, Dörnach, 20. siječnja 1924.....	27
---	----

Meditativna svijest

Fizička priroda djeluje na fizičko tijelo snagama razaranja. Ono što tijelo izgrađuje i oblikuje potječe iz nekog drugog svijeta. Čovjek prima vanjske stvari i otpušta ih. Početak i kraj unutarnjih procesa srodni su vanjskoj prirodi, ali ne i preobrazba koja se nalazi između njih. Ovi unutarnji procesi ljudskog organizma srodni su jednom ranijem stanju Zemlje. U sebi ponavljamo ono što je nekad bilo na početku Zemlje. Ovo ranije stanje Zemlje moguće je promatrati meditacijom. Bit meditacije. Opažanje eterskog i astralnog u sebi i u vremenskom razvoju.

TREĆE PREDAVANJE, Dörnach, 27. siječnja 1924.....	44
---	----

Prijelaz od uobičajenog znanja do inicijacijske spoznaje

Čovjekov odnos prema zvijezdama i svemiru može postati svjestan. Zadaća antropozofije. Dvoja vrata vode u nadosjetilni svijet: vrata Sunca i vrata Mjeseca. Mjesec i Sunce shvaćeni duhovnoznanstveno; njihov odnos prema prošlosti i budućnosti, prema čovjekovoj sudbini. Ljudi koji ostavljaju utisak na naš razum, ljudi koji djeluju na našu volju kao ukazivanje na karmičke odnose.

ČETVRTO PREDAVANJE, Dornach, 1. veljače 1924.....	61
---	----

Oснаženo mišljenje i drugi čovjek. Tkanje disanja i zračni čovjek.

Običnim mišljenjem ne možemo riješiti ni zagonetku prirode ni zagonetku duše. Osnaženo mišljenje meditacijom vodi doživljavanju drugog čovjeka u nama te njegove povezanosti sa zvjezdanim svijetom. Fizički čovjek i kruto stanje; tekući čovjek i njegova povezanost s eterskim. Uspostavljanje prazne svijesti vodi kroz inspiraciju doživljaju djelovanja duhovnog svijeta, astralnog. Astralno i zračni čovjek. Apolonova lira kao unutarnja glazba.

PETO PREDAVANJE, Dornach, 2. veljače 1924.....82

Ljubav kao snaga spoznaje. Čovjekova Ja-organizacija

Bit eterskog i astralnog. Etersko tijelo kao vremenski organizam. Astralno tijelo koje sja iz duha. Ljubav kao snaga spoznaje. Bit inicijacije. Spoznavanje Ja prethodne inkarnacije. Djelovanje Ja u toplinski organizam. Djelovanje moralnih impulsa iz prethodnih zemaljskih života posredovanjem toplinskog čovjeka.

SESTO PREDAVANJE, Dörnach, 3. veljače 1924.....100

Vladajuće misli svijeta u izdisajnoj zračnoj struji. Ja koje je djelatno u toplinskom razvoju

Stanje sna. Sadržaji inspirirane svijesti javljaju se iz života sna kao sjećanje, ja i astralna organizacija u budnom stanju i u snu. Bit inspiracije i intuicije. U vrijeme sna čovjek se vraća u život prije rođenja ili u svoj prethodni zemaljski život. Metamorfoza pojma vremena. Smrt. Bit sjećanja. Istjecanje slika sjećanja u kozmos poslije smrti. Uzajamno djelovanje čovjeka i svijeta.

SEDMO PREDAVANJE, Dörnach, 8. veljače 1924.....116

0 životu snova. Odnosi života snova prema vanjskoj i unutarnjoj stvarnosti

Razmatranje života snova kao ishodišta duhovnoznanstvenog pristupa čovjeku i njegovoj povezanosti sa sadašnjošću i budućnošću. Dvije vrste snova: snovi koji simbolički oslikavaju vanjska zbivanja i snovi koji simbolički izražavaju unutarnje procese. U prvoj vrsti snova dolazi do izražaja odnos Ja prema svijetu, snaga ili slabost njegove volje; u drugu vrstu snova zahvaća astralno tijelo. Ta vrsta snova sličnija je načinu doživljavanja slika u imaginaciji. Ukazivanje na vezu imaginacije i slike sna u odnosu na unutarnje organe.

OSMO PREDAVANJE, Dörnach, 9. veljače 1924.....131

Veze svijeta snova i imaginativne spoznaje. Zaduživanje spram života. Temelj karme

Imaginalivno opažanje. Imaginativno promatranje tročlanog organizma. Njegova povezanost s prošlim i budućim zemaljskim životima. Imaginativno promatranje sjećanja. Unatražno gledanje nakon smrti. Čovjekova moralna djela u imaginativnom gledanju. Doživljaj zaduženosti spram svemira. U doživljavanju unatražnog gledanja stvara se karma. U sanjanju nesvjesno doživljavamo duhovnu stranu dnevnog života.

DEVETO PREDAVANJE, Dörnach, 10. veljače 1924.....147

Čovjekova sposobnost sjećanja

Sjećanje promatrano s gledišta fizičkog života. Tableau sjećanja

poslije smrti; njegovo nejasno razilaženje u svemiru. Uranjanje u duhovni pandan sjećanja u unatražnom životnom tijeku te doživljavanje protuvrijednosti mukotrpnog izravnjanja (kamaloka). To postaje našom duhovnom samosviješću. Ulazak u duhovni svijet. Doživljavanje duhovnog bića. Poticaj za izravnjanje u novomu zemaljskom životu.

TKO JE RUDOLF STEINER?.....	163
KRONOLOŠKI PRIKAZ ŽIVOTA RUDOLFA STEINERA.....	168
O DJELU RUDOLFA STEINERA.....	172

IZDANJIMA PREDAVAČKOG OPUSA RUDOLFA STEINERA

Temelj antropozofski orijentirane duhovne znanosti čine pisana i objavljena djela Rudolfa Steinera (1861.-1925.). Od 1900. do 1924. godine održao je brojna predavanja i niz tečajeva, kako javnih, tako i za članove Teozofskog, poslije Antropozofskog društva. Isprva je želio da njegova potpuno slobodno održana predavanja ne budu zapisana jer su bila zamišljena kao "usmena priopćenja koja nisu namijenjena za tisak". No, kako su se sve više počele pojavljivati i širiti pogrešne i nepotpune bilješke slušatelja, Rudolf Steiner našao se potaknutim urediti zapise. Tu je zadaću povjerio Marie Steiner-von Sievers koja je preuzela dužnost određivanja stenografa, upravljanja bilješkama te brige za pregled tekstova koji je bio potreban za izdavanje. Budući da je Rudolf Steiner, zbog pomanjkanja vremena, vrlo rijetko sam mogao ispravljati bilješke, za sva objavljena predavanja treba imati na umu njegovo ograđivanje: "Treba uzeti u obzir da u tekstovima koje nisam pregledao postoje pogreške."

O odnosu predavanja za članove koji su prvo bili dostupni kao interni rukopisi i njegovih objavljenih djela Rudolf Steiner se izjašnjava u svojoj autobiografiji "Moj život" (35. poglavlje). Ono što je ondje rečeno vrijedi i za tečajeve pojedinih stručnih područja namijenjenih ograničenom krugu slušača upućenih u osnove duhovne znanosti.

Nakon smrti Marie Steiner (1867.-1948.) započelo je, na osnovi njezinih smjernica izdavanje ukupnoga djela Rudolfa Steinera. Ovaj svezak predstavlja sastavni dio cjelokupnog izdanja.

PRVO PREDAVANJE

Dornach, 19. siječnja 1924.

Dragi moji prijatelji, pokušat ću sada iznijeti neku vrstu uvoda u samu antropozofiju, i to tako da on ujedno bude i uputa kako se antropozofija danas može zastupati pred svijetom. Ipak prije toga hoću reći nekoliko uvodnih riječi. Općenito se nema dovoljno na umu da je duh nešto živo; a to što živi, treba zahvatiti u punome životu. Iako se mi u Antropozofskom društvu osjećamo nositeljima antropozofskog pokreta, ne smijemo se jednostavno osloniti na pretpostavku da antropozofski pokret počinje svakim danom iznova. On postoji više od dva desetljeća i svijet je prema njemu zauzeo svoje stajalište. Stoga u čitavom antropozofskom odnosu prema svijetu treba postojati osjećaj da je riječ o nečemu prema čemu je svijet zauzeo stajalište; u pozadini mora biti taj osjećaj. Ako tog osjećaja nema te ako se misli da se antropozofija zastupa u apsolutnom smislu onako kako se mogla zastupati prije dva desetljeća, antropozofija će se sve više prikazivati u pogrešnom svjetlu. A upravo se to u znatnoj mjeri i događalo. Tomu bi, s jedne strane, trebalo učiniti kraj, dok bi, s druge strane, naše Božićno zasjedanje trebalo označiti novi početak. To zasjedanje ne bi smjelo ostati bez odjeka, kao što sam već spomenuo u različitim uputama.

Ne može se, dakako, očekivati da si svaki član Antropozofskog društva zada neke nove poticaje ako mu to, s obzirom na njegovu duševnu konfiguraciju, nije dano. Svatko ima pravo da i nadalje sudjeluje u radu Društva, da stvari prihvaća i da se tim

prihvatanjem zadovoljava. Tko, međutim, želi bilo u kojem obliku zastupati antropozofiju pred svijetom, ne može zanemariti ono što sam ovdje izložio. U tom smislu ubuduće mora vladati potpuna istina, ne samo u riječima nego i u djelima.

Dragi moji prijatelji, i ubuduće ću vam se, češće nego dosad, obraćati ovakvim uvodnim riječima. Počeo bih sada neku vrstu uvoda u antropozofski pogled na svijet.

Tko hoće nešto govoriti o antropozofiji, mora pretpostaviti da ono o čemu želi govoriti nije ustvari, ništa drugo negoli ono što po sebi govori srce njegovog slušatelja. Nigdje i nikada u svijetu nijedna znanost inicijacije ili posvećenja nije namjeravala ništa drugo negoli izgovoriti ono što, ustvari, govore srca onih koji žele čuti određene stvari. Stoga osnovni ugođaj antropozofskog izlaganja mora u najvećoj mjeri odgovarati najdubljoj potrebi srca onih ljudi kojima je antropozofija potrebna.

Ako danas pogledamo na one ljude koji se izdižu nad površinu života, vidimo da su se u svakoj pojedinoj duši obnovili stari osjećaji što su trajali tijekom dugog razdoblja. Vidimo da ljudi u svojoj podsvijesti nose teška pitanja, pitanja koja se čak ne mogu izraziti jasnim mislima, a kamoli naći odgovor s obzirom na ono što civilizirani svijet pruža. No, ta pitanja postoje, postoje u dubinama duše velikog broja ljudi. Ona danas, zapravo, postoje u svih ljudi koji zaista misle. Ako se ta pitanja prevedu u rijeci, isprva se čini kao da dolaze izdaleka, a ipak su tako bliska. Ona su u neposrednoj blizini duša ljudi koji misle.

Iz čitavog opsega zagonetki koje pritišću današnjeg čovjeka mogu se najprije izdvojiti dva pitanja. Prvo se pitanje ljudskoj duši nameće onda kada ta

Ljudska duša gleda na vlastito ljudsko postojanje i na okolni svijet. Ljudska duša gleda kako čovjek rođenjem ulazi u zemaljsko postojanje. Vidi kako život protječe između rođenja ili začeca i fizičke smrti. Vidi kako život protječe u najraznolikijim unutarnjim i vanjskim doživljajima. Ta ljudska duša vidi i vani, u prirodi, bogatstvo utisaka što ih ljudi primaju i koji malo-pomalo ispunjavaju ljudsku dušu.

Sada ta ljudska duša prebiva u ljudskom tijelu i gleda, prije svega, kako priroda, zapravo, uzima sve ono što ljudska duša vidi u fizičkom, zemaljskom postojanju. Kada čovjek prođe kroz vrata smrti tada priroda svojim snagama uz pomoć bilo kojeg elementa — između spaljivanja ili pokapanja ne postoji osobito velika razlika — preuzima ljudsko fizičko tijelo. I što ona čini s tim fizičkim tijelom? Uništava ga. Ljudska duša obično ne promatra kojim putem odlaze pojedine tvari toga fizičkoga ljudskog tijela; no, ako se na mjestima određene vrsti pokopa, netko udubi u razmišljanje, produbit će se upečatljivo promatranje onoga što priroda poduzima sa svim onim fizički-osjetilnim u čovjeku kad je prošao kroz vrata smrti. Postoje podzemne spilje. U njima se čuvaju ljudski leševi u zatvorenom prostoru, ali uz prisutnost zraka. Oni se sasušuju. Što preostaje nakon nekog vremena? Preostaje iskrivljeni ljudski lik koji se sastoji od u sebi raspršenog ugljično-kiselog vapnenca. I kad bi se samo malo prodrimala ta masa ugljično-kiselog vapnenca koja iskrivljeno oponaša ljudski lik, ona bi se smrvila u prah.

Duboko se doima ono što podilazi dušu kad promatra što se, zapravo, događa s onime čime čovjek raspolaže između rođenja i smrti. Čovjek zatim gleda prirodu od koje crpi svoje spoznaje i sve što naziva

svojim uvidima te sebi kaže: ta priroda, koja iz svog krila izažima tako čudesne procese kristalizacije, ta priroda koja svakog proljeća iz svog bića stvara čaroliju prvih pupoljaka bilja i njegovog bujanja, ta priroda koja desetljećima održava korom prekrivena stabla, ta priroda koja zemlju obdaruje najraznovrsnijim životinjskim carstvima, počevši od najvećih životinja pa sve do najsitnijih bacila, ta priroda koja na površinu zemlje sve do u oblake šalje vode što ih u sebi nosi, ta priroda na koju odozgo zrače zvijezde (iako to, ustvari, ne znamo, one ipak na nju zrače), ta se priroda odnosi prema onome što čovjek iznutra nosi u sebi između rođenja i smrti, tako da to u potpunosti raspršuje i uništava. Priroda je sa svojim zakonima za čovjeka uništavateljica. Stojimo pred ljudskim likom; taj ljudski lik u čitavoj svojoj čudesnosti — jer je savršeniji od svih drugih likova koji postoje na Zemlji — taj, dakle, ljudski lik stoji pred nama. A na drugoj strani stoji priroda sa svojim kamenjem, sa svojim biljkama, sa svojim životinjama, sa svojim oblacima, s rijekama i planinama, sa svim onim što iz zvjezdanog mora zrači prema dolje, što Sunce dozračuje Zemlji u obliku svjetla i topline, ta priroda u svojoj vlastitoj zakonitosti ne podnosi ljudski lik. To što se javlja u liku čovjeka, ako se prepusti prirodi biva raspršeno. To čovjek vidi. On o tome ne stvara misli, ali to mu se duboko upisuje u dušu. Svako čovjekovo suočavanje sa smrću duboko se upisuje u njegovu dušu. U dubini duše nesvjesno se javlja jedno pitanje koje ne proizlazi iz sebičnog osjećaja, a niti iz površne nade u život poslije smrti. To je pitanje beskrajno važno i za dušu znači sreću i nesreću, pa i onda kada nije formulirano. I sve što za svijest znači sudbinom uvjetovana

čovjekova sreća i nesreća na Zemlji, zapravo je malenkost prema onoj nesigurnosti osjećaja u času suočenja s prizorom smrti. Jer, ovdje se pitanje postavlja ovako: Odakle dolazi taj ljudski lik? Gledam divno oblikovan kristal, gledam oblike biljaka, gledam oblike životinja, gledam kako rijeke Zemljom teku, gledam brda, gledam sve što s oblaka govori, što s visina zbore zvijezde. Sve to vidim, kaže čovjek, ali odatle nikad ne može nastati ljudski lik jer su u svemu tome razaralačke snage, snage raspršivanja ljudskog lika.

Tu nastaje za ljudsku dušu, za ljudsko srce, tjeskobno pitanje: Gdje je, dakle, svijet iz kojeg dolazi ljudski lik? Gdje je taj svijet? — Prizor smrti izaziva tjeskobno pitanje: Gdje je svijet, taj drugi svijet iz kojega dolazi ljudski lik?

Nemojte reći, dragi prijatelji, da to pitanje još niste čuli formulirano na taj način. Poslušamo li što ljudi iz svojih glava povjeravaju jezičnom izrazu, ovo pitanje nećemo čuti. Pristupimo li ljudima i povjere li nam ljudi jade svog srca — a ponekad iznose jade svog srca tako da uzmu neku neznatnu malenkost života, da o njoj razmišljaju i da je kao nijansu uvrste u čitavo svoje sudbinsko pitanje — onaj tko razumije taj govor srca, čuje kako srce iz podsvijesti govori: Koji je onaj drugi svijet iz kojeg dolazi ljudski lik, s obzirom na to da čovjek sa svojim likom ne pripada ovom svijetu?

I tako pred čovjeka staje svijet, on ga gleda, promatra, opaža, o njemu stvara znanost, taj mu svijet daje podlogu za njegovu umjetnost, daje mu osnove za religiozno poštovanje. Taj je svijet takav, a čovjek stoji na Zemlji i u dubini duše ima osjećaj: Ja tome svijetu ne pripadam; mora postojati neki drugi svijet koji me iz svoga krila iščarao u ovome

liku. Kojem svijetu pripadam/ — To odjekuje iz srdaca današnjih ljudi. To je ono obuhvatno pitanje: A kad su ljudi nezadovoljni onim što im pružaju današnje znanosti, razlog je u tome što to pitanje postavljaju u dubinama svojih duša, a znanosti su daleko od toga da makar samo i dodirnu to pitanje: Koji je to svijet kojemu čovjek zapravo pripada? — Jer vidljivi svijet to nije.

Dragi moji prijatelji, zasigurno znam: Ono što sam vam govorio, nisam govorio ja, ja sam samo u riječi uobličio što govore srca. A o tome je riječ. Jer, ne može biti riječ o tome da se ljudima dađe bilo što, što je ljudskim dušama nepoznato — to može izazvati senzaciju — nego je riječ o tome, samo o tome da se govor ljudskih duša pretoči u riječi. Što god čovjek od samoga sebe vidi, što vidi od svojih bližnjih ako je to vidljivo, sve to ne pripada ostalom vidljivom svijetu. Čovjek može reći: Nijedan moj prst ne pripada vidljivom svijetu jer je taj vidljivi svijet za svaki prst samo razorna snaga.

I tako čovjek stoji pred velikom nepoznanicom, stoji tako da samoga sebe mora smatrati pripadnikom te nepoznanice. — To, međutim, drugim riječima znači da s obzirom na sve ono što čovjek nije, oko njega duhovno svijetli; u trenutku kad čovjek svrati pogled na samoga sebe, sav se ostali svijet zamračuje i čovjek tapka u mraku noseći kroz mrak zagonetku svoga vlastitog bića. To je tako kad čovjek sebe gleda izvana, kada se unutar prirode vidi kao vanjsko biće. On kao čovjek ne može doprijeti do tog svjetla.

I ponovno ne u glavi nego u dubinama nesvjesnog nastaju pitanja koja su potpitanja toga sveopćeg pitanja koje sam upravo razmatrao. Kad čovjek promatra svoj fizički život koji mu je oruđe između

rođenja i smrti, zna: Bez ovog fizičkog svijeta uopće ne mogu provoditi fizički život između rođenja i smrti jer se neprekidno moram zaduživati kod vidljivog svijeta. Svaki je zalogaj što ga uzmem u usta, svaki je gutljaj vode uzet iz toga vidljivog svijeta kojemu ja uopće ne pripadam. Bez njega u fizičkom životu ne mogu opstati. Ako sam upravo uzeo zalogaj neke tvari koja, dakako, pripada vidljivom svijetu i nakon toga prođem kroz vrata smrti, u istom će času taj zalogaj pripasti razarajućim snagama vidljivog svijeta. A da u meni samome ne bi potpao razarajućim snagama, mora ga od toga sačuvati moje biće, moje vlastito biće. No, nigdje se vani, u vidljivom svijetu, ne može pronaći to vlastito biće. I što činim svojim vlastitim bićem sa zalogajem što sam ga pojeo i s gutljajem što sam ga popio? Tko sam ja koji primam i preobražavam tvari prirode? Tko li sam ja? To je drugo pitanje. To je drugo pitanje, potpitanje koje nastaje iz prvog pitanja.

Ja ne idem samo kroz mrak time što uspostavljam odnos sa svijetom vidljivog nego u mraku djelujem a da ne znam tko djeluje, a da ne znam što je biće koje nazivam svojim Ja. Potpuno sam predan vidljivom svijetu, ali mu ne pripadam.

To čovjeka izdvaja u vidljivom svijetu. To ga navodi da sam sebi izgleda kao da je pripadnik nekog sasvim drugog svijeta. Javlja se velika sumnja, tjeskobno pitanje: Gdje li je svijet kojem pripadam? — I što je ljudska civilizacija više napredovala, što su ljudi naučili intenzivnije misliti, tim je tjeskobnije postalo to pitanje. Ono je danas duboko usađeno u ljudskim dušama. Ako pripadaju civiliziranom svijetu, ljudi su, s obzirom na to pitanje, zapravo podijeljeni u samo dvije skupine. Jedni ga sabijaju u

dušu, guše ga, ne dajući mu da dode do jasnoće, ali pri tome pate od strašne čežnje za rješenjem te čovjekove zagonetke; drugi se oglašuju o to pitanje, sugeriraju si štošta iz vanjskog života kako bi se omamili. A time što se omamljuju, u samima sebi zatiru čvrsti osjećaj vlastitoga bitka. Ispraznost i ništavnost obuzima im dušu. A taj osjećaj ništavnosti ukorijenjen je danas u podsvijesti nebrojenih ljudi.

To je tek jedna strana, ono veliko pitanje s navedenim potpitanjem. Ono niče kad čovjek sebe gleda izvana i kad svoj odnos prema svijetu između rođenja i smrti doživljava samo sasvim prigušeno, podsvjesno.

Drugo pitanje, međutim, nastaje kad čovjek zagleda u vlastitu nutrinu. Tu je drugi pol čovjekovog postojanja. Tu je u nutrini sjedište misli. One odslikavaju vanjsku prirodu. Svojim mislima čovjek predočava vanjsku prirodu. Čovjek razvija osjete i osjećaje za vanjsku prirodu. Svojom voljom djeluje na vanjsku prirodu. Čovjek se prije svega osvrće na svoju vlastitu nutrinu. Pred njegovom je dušom ustalasano mišljenje, osjećanje i htijenje. Tako se on danas nalazi u tome sa svojom dušom. Tome pridolaze sjećanja na minule doživljaje, sjećanja na stvari što ih je čovjek vidio u prijašnjim vremenima sadašnjega zemaljskog života. Sve to ispunjava dušu. Što je to?

Čovjek ne stvara jasne misli o onome što u sebi, zapravo, nosi; te ideje stvara podsvijest. Već i samo jedna glavobolja koja rastjeruje misli pokazuje kako je čovjekova nutrina zagonetno pitanje. Zagonetno se pitanje postavlja i svaki put kad čovjek spava, kad nepomičan leži i kad svojim osjetima ne može

uspostaviti vezu s vanjskim svijetom. Čovjek osjeća da njegovo fizičko tijelo mora biti pokretno da bi se u njegovoj duši pojavile misli, osjećaji i impulsi volje. No, kamen što sam ga upravo promatrao i koji ima raznolike kristalne oblike — od njega odvrćam pogled da bih ga nakon nekog vremena ponovno promatrao — ostao je onakav kakav jest. Moja se misao rada, u duši se javlja kao slika, zatim se ponovno gasi. Misao osjećamo beskrajno vrjednijom od mišića, od svojih kostiju, ali ona je nestalna, rasplinjuje se, samo je slika. Manje od slike što mi visi na zidu; jer slika na zidu postoji neko vrijeme, sve dok se njezina tvar ne raspadne. Misao prohuji. Misao je slika koja neprestano nastaje i nestaje, fluktuirajuća slika koja dolazi i odlazi, slika koja se iscrpljuje time što je slika. Unatoč tome, čovjek zagledava u nutrinu svoje duše, on ništa nema doli tih slika, tih predodžbi. On ništa ne može reći nego: Čovjekova se duševnost sastoji od tih slika, od tih predodžbi.

Još se jednom osvrćem na kamen. On je tu vani, u prostoru. On ostaje gdje jest. Predočavam si ga sada, predočavam si ga za jedan sat, predočavam si ga za dva sata. Misao se u međuvremenu uvijek iznova gubi, treba je stalno obnavljati. Kamen ostaje vani. Što ga nosi iz sata u sat? Što izaziva fluktuiranje misli iz sata u sat? Što održava i čuva kamen iz sata u sat? Što uvijek iznova uništava misao te je uvijek iznova treba poticati vanjskim svijetom? Što je to što održava kamen? Kažemo: On jest. Pripada mu bitak. — A misao nema bitka. Misao može shvatiti boju kamena, misao može shvatiti oblik kamena; ali snagu njegova očuvanja ne može shvatiti. To ostaje izvana. U dušu ulazi samo slika.

A tako je sa svim stvarima vanjske prirode u odnosu na ljudsku dušu. Čovjek može promatrati ljudsku dušu, može promatrati svoju vlastitu nutrinu. U čovjekovoj se duši zrcali čitava priroda. No, ta duša ima samo misli koje protječu i koje, zapravo, ocrtavaju površinu stvari, a nutrina stvari ne dopire do te slike. Nosim svijetom svoje predodžbe. Posvuda sa stvari otklanjam površinu, a ono što stvari jesu ostaje izvan toga. Svoju dušu nosim kroz svijet koji me okružuje, ali taj svijet ostaje izvan mene. A do onoga što je unutra ne dopire vanjski svijet sa svojim pravim bitkom. Kad je čovjek u svijetu koji ga okružuje suočen sa smrću, mora sebi reći: Tome svijetu ne pripadam jer ne mogu doprijeti do njega. Moje biće pripada nekom drugom svijetu; do tog svijeta ne mogu doprijeti sve dok živim u fizičkom tijelu. A ako nakon smrti moje tijelo dopre do tog vanjskog svijeta, ipak ne može do njega jer je tada svaki njegov korak njegovo uništenje. Vani je svijet. Ude li čovjek u njega, svijet ga uništava, ne podnosi njegovo biće. A ako vanjski svijet hoće ući u ljudsku dušu, on to također ne može. Misli su slike koje stoje izvan bića, izvan bitka stvari. Bitak kamenja, bitak bilja, bitak životinja, bitak zvijezda, oblaka ne može ući u čovjekovu dušu. Čovjek je okružen svijetom koji ne može doprijeti do njegove duše, on ostaje izvan njega.

S jedne strane, čovjek ostaje izvan prirode, to mu postaje jasno prilikom suočenja sa smrću. S druge strane, priroda ostaje izvan njegove duše. Čovjek je smatra nečim vanjskim. U njemu mora niknuti tjeskobno pitanje o postojanju nekoga drugog svijeta. Čovjek gleda ono što mu je u vlastitoj nutrini najbližije i najpoznatije. Gleda svaku misao, svaku

predodžbu, svaki osjet, svaki osjećaj, svaki voljni impuls: priroda u kojoj živi ne dopire ni do čega, on ne dopire do nje.

To je ona oštra granica između čovjeka i prirode. Čovjek se ne može približiti prirodi a da ne bude uništen. Priroda ne može zaci u čovjekovu nutrinu a da pri tome ne postane prividom. Kad čovjek zamisli da je jedno s prirodom, mora si to predočiti kao grubo uništenje samoga sebe. Kad čovjek motri u sebe i pita: Kako se odnosi priroda prema mojoj duši? — u svojoj duši nema ništa drugo doli privida prirode lišenog bitka.

No, dok čovjek u sebi nosi taj privid minerala, bilja, životinja, zvijezda, sunaca, oblaka, planina, rijeka i dok u sebi, u svome sjećanju nosi privid svih svojih doživljaja u carstvu vanjske prirode i dok sve to doživljava kao svoju ustalasanu nutrinu — iz tog se talasanja izdiže osjećaj njegovoga vlastitog bitka.

A kako je to? Kako čovjek doživljava taj osjećaj bitka? Doživljava ga na otprilike sljedeći način. To se možda može izraziti samo slikom. Pogledajmo široko more. Valovi se dižu i spuštaju. Tu je val, tamo je val, posvuda su valovi nastali od vode koja se propinje. Neki poseban val privlači pogled. Jer taj osobit val pokazuje da u njemu nešto živi, da to nije samo uskovitlano more, i da iza tog vala nešto živi. A voda sa svih strana oplakuje to što je živo. Mi samo znamo da u tome valu nešto živi, ali u njemu ne vidimo ništa drugo doli vode koja oplakuje to što živi. Val izgleda kao drugi valovi. Samo se po jačini njegovog uzdizanja, po snazi kojom se propinje dobiva osjećaj da u njemu nešto osobito živi. Val se ponovno spušta. Ponovno se pojavljuje na drugom mjestu i ponovno prikriva ono što ga

unutarnje oživljava. Tako je i s čovjekovim duševnim životom. Tu se talasaju, tu se uzdižu valovi predodžaba, misli, uzdižu se valovi osjećaja, talasaju se voljni impulsi; posvuda valovi. Jedan se od valova pojavljuje u nekoj misli, u nekoj voljnoj odluci, u nekom osjećaju. Unutra je Ja. No, misli ili osjećaji ili impulsi volje, poput vode u vodenom valu, prikrivaju ono što je živo. Prikrivaju ono što je u njima Ja. I čovjek ne zna što je on sam. Jer sve što mu se pokazuje na mjestu o kome samo zna: Tu izranja moje sebstvo, tu izranja moj vlastiti bitak — samo je privid. Privid u duši prikriva bitak, koji je zasigurno prisutan, čovjek ga osjeća, unutarnje ga doživljava. No, privid ga prikriva, kao što voda vodenog vala prikriva ono živo što se diže iz morskih dubina koje ne poznajemo. Čovjek osjeća svoje vlastito istinsko biće prikriveno valovima privida svoje vlastite duše. Kao da bi se čovjek stalno htio uhvatiti za svoj bitak, kao da bi ga htio uhvatiti. On zna da je tu. No, u času kad ga hoće uhvatiti, bitak mu ponovno izmiče, brzo se od njega udaljava. Čovjek nije u stanju uhvatiti to što zna, to što jest, biće bitka u ustalasalom moru duše. A tek kad shvati da taj ustalasani prividni život duše ima veze s drugim svijetom koji mu se pojavljuje u predodžbi, kad gleda van u prirodu, tek tada se pojavljuje strašna zagonetka. Zagonetka prirode bar je takva da je nalazi u doživljaju. Zagonetka vlastite duše ne postoji u doživljaju jer sama živi, jer je takoreći živuća zagonetka, jer na trajno čovjekovo pitanje: Što sam ja? — pred njega stavlja puki privid.

Kad čovjek gleda u vlastitu nutrinu, otkriva da mu ta nutrina neprekidno daje odgovor: Pokazujem ti samo privid tebe samog; a smatraš li da si duhovnog

porijekla, pokazat ću ti u tvom duševnom životu od toga duhovnog bitka samo privid.

Pitanja koja se čovjeku danas postavljaju dolaze s dviju strana. Jedno pitanje nastaje time što čovjek primjećuje: Postoji priroda, ali čovjek do nje može doći samo ako se daje od nje uništiti. Drugo pitanje: Postoji ljudska duša, ali priroda do te ljudske duše može doći samo tako da postane prividom. Obje ove spoznaje žive u podsvijesti današnjeg čovjeka.

I sada se čovjek obraća onome što je preneseno iz starih vremena i što zaživljava u našu sadašnjost. Tu je nepoznata priroda, čovjekova uništavateljica; tu je privid ljudske duše do koje priroda ne može doći, iako čovjek svoje fizičko postojanje može ostvariti samo zadužujući se kod te prirode. Čovjek takoreći stoji u dvostrukoj tami. Javlja se pitanje: Gdje je onaj drugi svijet kojemu ja pripadam?

Javlja se povijesna tradicija. Nekoć je postojala znanost koja je govorila o tom nepoznatom svijetu. Čovjek se obraća starim vremenima. Obuzima nas veliko strahopoštovanje pred onim što su stara vremena htjela znanstveno pokazati o tom drugom svijetu koji se nalazi posvuda u prirodi. Ako samo znamo ispravno postupati s prirodom, pred čovjekovim će se pogledom razotkriti taj drugi svijet.

No, novija je svijest napustila tu staru znanost. Ona više ne vrijedi. To je predaja i više ne vrijedi. Čovjek više ne može imati povjerenja da će mu ono što su ljudi nekad u stara vremena o svijetu znanstveno istražili moći dati odgovor na njegovo tjeskobno pitanje koje niče iz ovih dviju podsvjesnih činjenica. I javlja se još nešto: umjetnost.

U umjetnosti se opet pokazuje kako se iz starih vremena prenosi odnos prema umjetnosti: produhovljenje

fizičke tvari. Predajom može do čovjeka doprijeti ponešto od onoga što je ostalo sačuvano od stare umjetničke produhovljenosti. A upravo ako on u svojoj podsvijesti nosi pravu umjetničku prirodu, danas će biti nezadovoljan jer više ne raspolaže onim što je još Rafael uspijevao učarati u čovjekov zemaljski lik. To je bilo poput odbleska nekog drugog svijeta kojemu čovjek po svom pravom bitku i pripada. A gdje je danas umjetnik koji fizički-zemaljskom tvari umije tako rukovati i tako je stilski obraditi da ta fizički-zemaljska tvar bude odraz onoga drugog svijeta kojemu čovjek zaista pripada?

Kao treće što je sačuvano iz starih vremena jest religija. Ona usmjerava čovjekovo osjećanje, njegovu pobožnost onome drugom svijetu. Nekoć je religija nastala tako da je čovjek primao objave prirode koja mu je, zapravo, bila toliko daleka. Ako duhovni pogled usmjerimo tisućljećima unatrag, nailazimo na ljude koji su također osjećali: postoji priroda, ali čovjek joj se može približiti samo tako da ga ona uništi.

Da, ljudi su i tisućljećima unatrag to osjećali u svojim dušama; no gledali su na mrtvo tijelo — još je i kod Egipćana bilo tako — koje kao da je bilo izručeno nekoj strašnoj nemani, vanjskoj prirodi koja to mrtvo tijelo uništava. No, vidjeli su da na ista vrata iza kojih biva uništen čovjekov leš ulazi i ljudska duša. Nikad Egipćani ne bi bili stvorili svoje mumije da u starim vremenima, prateći čovjekovu dušu, nisu vidjeli kako kroz ista vrata kroz koja prolazi leš i biva uništen prolazi i čovjekova duša. No, duša ide dalje. Ljudi starih vremena osjećali su kako ta duša biva sve veća i veća i kako se izljuje u kozmos. Zatim su vidjeli ono što je nestalo u zemlju, u elemente, vidjeli su kako se to vraća iz svjetskih prostranstava, sa zvijezda; vidjeli su kako smrću

nestaje čovjekova duša, najprije iza vrata smrti, zatim su iza vrata smrti vidjeli tu dušu na putu u drugi svijet te su vidjeli kako se sa zvijezda ponovno vraća. To je bila stara religija: objava svijeta. Objava svijeta iz smrtnoga časa, objava svijeta iz časa rođenja. Riječi su sačuvane. Vjera se sačuvala. A ima li veze sa svijetom to što ona još sadrži?

Sačuvano je u predaji i literaturi dalekoj od stvarnosti, religioznoj literaturi dalekoj od stvarnosti. Otušeno je od samoga svijeta. I čovjek suvremene civilizacije više ne može vidjeti vezu religijske predaje i onoga tjeskobnog pitanja jer gledajući van u prirodu i videći smrt vidi samo kako čovjekovo fizičko tijelo ide kroz vrata smrti i kako s onu stranu smrti potpada uništenju. Zatim vidi kako rođenjem dolazi na svijet ljudski lik. Mora sebi reći: Odakle dolazi taj lik? Kamo god pogledam ne vidim ništa otkuda bi mogao doći. Jer čovjek više ne vidi da taj lik dolazi sa zvijezda, više ga ne vidi ni iza vrata smrti. Religija je postala prazna riječ, riječ bez sadržaja. Čovjek je u civilizaciji okružen onim što su u starim vremenima bile znanost, umjetnost i religija. No, znanost starine pala je u zaborav. U umjetnosti starine ljudi više ne osjećaju ono unutarnje, a njezinim nadomjestkom čovjek ne može fizičku tvar uzdići tako da u njoj zablista duh.

Iz starih je vremena još ostalo ono religiozno. No, religiozno se nigdje ne nadovezuje na svijet. Unatoč religioznom svijetu, u odnosu na čovjeka i dalje ostaje ona zagonetka. Zatim čovjek zagledava u svoju nutrinu. Čuje gdje govori glas savjesti. U starim je vremenima glas savjesti bio glas onoga Boga koji je dušu vodio kroz regije u kojima se uništavao leš, vodio je dušu i davao joj oblik za zemaljski

život: Isti je Bog govorio u duši kroz glas savjesti. Sada je i glas savjesti postao izvanjski. Moralni zakoni više ne proizlaze iz božanskih impulsa. Čovjek prvo promatra povijesnu datost. Gleda što mu je preostalo iz starih vremena. Može tek slutiti: Oba velika pitanja postojanja tvoji su preci osjećali drukčije nego što ih ti danas osjećaš; stoga su si na neki način umjeli i odgovoriti. Ti sebi više ne možeš odgovoriti. Zagonetke pred tobom lebde i uništavaju te jer ti iza smrti pokazuju samo uništenje, jer ti u životu pokazuju duši samo privid.

I tako čovjek danas stoji pred svijetom. Zbog tog osjećaja nastaju ona pitanja na koja treba odgovoriti antropozofija. Iz oba ta osjećaja govore srca. A srca govore: Gdje je spoznaja svijeta koja udovoljava tim osjećajima?

Ta bi spoznaja svijeta htjela biti antropozofija. A ona bi o svijetu i o čovjeku htjela tako govoriti da se to može razumjeti modernom sviješću, kao što su se starom sviješću mogle razumjeti stara znanost, stara umjetnost i stara religija. Antropozofija zadobiva svoju silnu zadaću zahvaljujući glasu samog srca. Ona nije ništa drugo doli čovjekova težnja sadašnjice. Morat će živjeti jer je čovjekova čežnja sadašnjice. To, dragi prijatelji, hoće biti antropozofija. Ona odgovara najgorućijoj čovjekovoj težnji za unutarnjim i vanjskim postojanjem. Javlja se pitanje: Može li danas postojati takav pogled na svijet? Antropozofsko društvo treba svijetu dati taj odgovor. Antropozofsko društvo mora pronaći put da bi ljudska srca mogla progovoriti iz svojih najdubljih težnji. Tada će ta ljudska srca osjetiti najdublju težnju za odgovorom.

DRUGO PREDAVANJE

Dornach, 20. siječnja 1924.

Jučer sam trebao pokazati kako čovjek može sebe promatrati s dviju strana i kako se na toj osnovi pred njim javlja zagonetka čovjeka i svijeta. Ako još jednom pogledamo na ono do čega smo jučer došli, vidimo, s jedne strane, da se to opaža na isti način kao i vanjski fizički svijet. Vidimo čovjekovo fizičko tijelo. Nazivamo ga fizičkim tijelom jer za naše fizičke osjete pred nama stoji tako kao i vanjski fizički svijet. No, moramo ujedno imati na umu i silnu razliku upravo toga fizičkoga ljudskog tijela s obzirom na vanjski fizički svijet. Tu smo golemu razliku uočili jučer — naime u času kad čovjek, prolazeći kroz vrata smrti, fizičko tijelo mora prepustiti elementima vanjskoga fizičkog svijeta, upravo u tom času fizičko tijelo biva uništeno snagama vanjske prirode. Vanjska priroda ne djeluje, dakle, na fizičko tijelo svojim izgrađujućim, nego svojim razarajućim snagama. I stoga ono što čovjeku od rođenja ili začeca pa do smrti daje njegovo obličje moramo tražiti sasvim izvan fizičkog svijeta. Moramo najprije govoriti o nekom drugom svijetu koji izgrađuje to čovjekovo fizičko tijelo jer ga vanjska fizička priroda ne može izgraditi, ona ga može samo razoriti.

NO, s druge strane, postoje dvije stvari koje to čovjekovo fizičko tijelo dovode u sasvim blizak odnos prema prirodi. S jedne strane to fizičko čovjekovo tijelo treba kao gradivni materijal za svoju izgradnju fizičke tvari, iako to nije rečeno u pravome smislu — potrebne su mu tvari vanjske prirode, ili

možemo barem reći, potrebno mu je primanje tvari vanjske prirode.

Ipak, promatramo li bilo razne izlučine bilo čitavo fizičko tijelo kao leš, ono čime se to fizičko tijelo očituje prema van, vidjet ćemo da su to ponovno tvari vanjskoga fizičkog svijeta; jer ma gdje god promatrali fizičko tijelo, bile to pojedine izlučine ili otpadanje cijeloga fizičkog tijela u smrti, ono nam pokazuje iste tvari koje nalazimo i u vanjskome fizičkom svijetu. Stoga moramo reći: što god se događa u čovjeku, početak i kraj unutrašnjih procesa, unutrašnjih događanja srodni su vanjskome fizičkom svijetu.

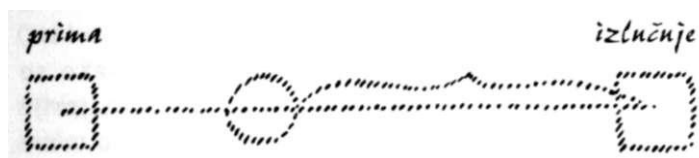
No, materijalistička znanost iz upravo te činjenice donosi zaključak koji se nikako ne može donijeti. Kad vidimo da čovjek jedući, pijući ili dišući unosi u sebe tvari vanjskoga fizičkog svijeta, kad vidimo da su one, kad ih izdisanjem, izlučivanjem ili smrću ponovno vraća vanjskom svijetu, s njime istovjetne, možemo samo reći da smo suočeni s jednim početkom i jednim krajem. Time nije izrečeno ono što se između toga događa vanjskom fizičkom tijelu.

Olako se govori o krvi što je čovjek u sebi nosi. No, je li ikada itko istraživao tu krv u živom ljudskom organizmu? To fizičkim sredstvima nije moguće. Zbog toga se ne smije bez daljnjega donijeti materijalistički zaključak: To što ulazi u tijelo i što iz njega zatim izlazi, to isto postoji i unutar ljudskog organizma.

U svakom slučaju, već vidimo da prilikom primanja fizičke tvari koje, primjerice počinje u našim ustima, odmah nastupa i preobrazba. Ako u usta stavimo zrnce soli, ono se odmah mora rastopiti. Odmah nastupa pretvorba. Čovjekovo

fizičko tijelo u svojoj nutrini nije jednako vanjskoj prirodi. Preobražava ono što prima i to ponovno preobražava. Tako u čovjekovom fizičkom organizmu nalazimo što je u svome početku prilikom uzimanja fizičke tvari slično vanjskoj prirodi i što je i na kraju opet slično toj vanjskoj prirodi. Između toga se, međutim, nalazi ono što u čovjekovom biću tek treba spoznati.

Zamislite shematski ovo što sam rekao (vidi crtež). Imamo ono što čovjekov fizički organizam prima i imamo ono što izlučuje, a izlučuje i svoje čitavo tijelo. Između primanja i izlučivanja u organizmu se odvijaju procesi. Uopće ne možemo bilo što reći o primanju u fizički organizam i o čovjekovom odnosu prema vanjskoj prirodi. Treba reći: Čovjek vanjskoj prirodi vraća vlastiti organizam. Vanjska fizička priroda uništava, rastače, raspršuje čovjekov leš. Čovjek rastvara sve što prima od vanjske prirode. Pođemo li, dakle, od organa koji primaju fizičko, ne dolazimo ni do kakvog odnosa prema vanjskoj prirodi jer je oni razaraju. Do čovjekovog odnosa prema vanjskoj prirodi dolazimo samo ako pogledamo što čovjek izlučuje. S obzirom na lik što ga čovjek donosi u fizički život, priroda je razarat^ljica; s obzirom na to što izlučuje, priroda prihvaća ono što joj čovjekov organizam daje. Tako da čovjekov

fizički organizam pri svom kraju ne postaje sebi nimalo sličan, ali zato postaje vrlo sličan vanjskoj prirodi. Čovjekov fizički organizam postaje sličan vanjskoj prirodi tek izlučivanjem.

Ako to promislite, reći ćete: Vani u prirodi su stvari različitih prirodnih carstava. One su danas takve kakvima su postale; ali one zacijelo nisu uvijek takve bile. I sama fizička znanost priznaje, ako se u vremenu ide unatrag i dođe do starih stanja Zemlje, ta su stanja sasvim drugačija od današnjih; ono, dakle, što nas okružuje vani, u prirodnim carstvima, tek je *postalo* onakvim kakvo je danas. A ako se gleda čovjekovo fizičko tijelo, vidi se da ono najprije uništava što prima, a zatim preobražava — o tome će još biti govora, ali treba reći i preobražava — u svakom slučaju mora to dovesti u takvo stanje iz kojega će ga moći dalje voditi sve do današnje fizičke prirode. To znači, ako si bilo gdje u čovjekovom organizmu zamislite neki početak, gdje se stvari počinju razvijati u smjeru izlučina, i zatim zamislite Zemlju (vidi crtež), onda se Zemlja mora u vremenu vratiti daleko unatrag do stanja u kojem se nekada nalazila, a u kojem se danas nalazi nutrina čovjekovoga fizičkog organizma. Morate reći: Mora da se nekad u prošlosti čitava Zemlja nalazila u stanju u kojem se danas nalazi nešto od čovjekove nutrine. A u kratkom vremenskom rasponu, u kojemu se ono organsko pretvara u izlučine, u tom se kratkom vremenu u ljudskom organizmu ponavljaju unutrašnji procesi, zapravo ono što se tijekom dugih vremena događalo sa samom Zemljom.

Stoga gledamo na vanjsku prirodu i kažemo sebi: Ono što je danas vanjska priroda, nekad je bilo sasvim drugačije. No, gledamo li stanje u kojem

se nekada nalazila vanjska priroda te hoćemo li pronaći nešto slično tomu, tada moramo pogledati u svoj vlastiti organizam. U njemu se još nalazi Zemljin početak. Svaki put kad jedemo, hrana u unutrašnjosti pretvorbom prelazi u takvo stanje u kojem se nekada nalazila čitava Zemlja. A Zemlja se tijekom dugih vremena razvijala i postala onakvom kakva je danas. Hrana koju čovjek pojede u njemu se dalje razvija do izlučina. U razvoju jednoga kratkoga vremenskog raspona nalazi se ukratko ponovljen čitav Zemljin proces.

Vidite, može se gledati proljetna točka u kojoj svake godine o proljeću izlazi Sunce. Ona se pomiče, ide naprijed. U starim vremenima primjerice u egipatsko vrijeme, proljetna se točka nalazila u zviježđu Bika. Ona je uznapredovala i prošla zviježđem Bika, Ovna, a danas se nalazi u zviježđu Riba. Ta se točka stalno pomiče sve dalje i dalje. Kreće se u krugu. Nakon određenog vremena mora se ponovno vratiti. Proljetna Sunčeva točka obiđe nebeski krug za 25 920 godina. Sunce taj krug obiđe svakoga dana. Izlazi, zalazi, prolazeći pri tome istim putanjama kojima prolazi i proljetna točka. Na dugo razdoblje od 25 920 godina gledamo kao na ophodno vrijeme proljetne točke. Gledamo kratko razdoblje izlaska i zalaska Sunca do povratka na ishodišnu točku — gledamo na vremensko razdoblje od 24 sata. Pri tome Sunce u kratkom vremenu obiđe isti krug.

Tako je s čovjekovim fizičkim organizmom. Tijekom niza godina Zemlja se sastojala iz tvari jednakih onima što ih mi nosimo u sebi kad postignemo određeni stupanj procesa probave. To je upravo ono međuvrijeme između primanja i izlučivanja, kada

primanje prelazi u izlučivanje; pritom u sebi nosimo početak Zemlje. Za kratko vrijeme počinje izlučivanje. Pri tome smo slični Zemlji. Sada se Zemlji daju tvari u onom obliku kakve danas jesu. S našim procesom ishrane u fizičkom tijelu činimo nešto slično onome što čini Sunce prilikom svoje ophodnje s obzirom na proljetnu točku. Stoga gledajući na fizičku zemaljsku kuglu možemo reći: Danas ta fizička zemaljska kugla ima takve zakone koji rastvaraju fizički lik. No, ta je Zemlja nekoć morala biti u takvom stanju da su na nju djelovali zakoni koji danas naš fizički organizam dovode ondje gdje je hrana kad se nade u sredini između primanja i izlučivanja. To znači da u sebi nosimo zakone Zemljinog početka. Ponavljamo ono što je nekad bilo na Zemlji.

Možemo, dakle, reći: Kad gledamo svoj fizički organizam koji u sebe prima vanjske tvari i zatim ih odbacuje, u obliku vanjskih tvari vidimo da je taj fizički organizam u nekom smislu organiziran da prima i izlučuje današnju tvar; ali u sebi nosi nešto što je postojalo u počecima Zemlje a što danas Zemlja više nema, što je iz nje nestalo. Zemlja ima završne, a ne početne produkte. Mi, dakle, u sebi nosimo nešto što moramo potražiti unutar Zemljine konstitucije u vrlo, vrlo starim vremenima. A to što u sebi nosimo i što Zemlja kao cjelina nema, to je ono što čovjeka izdiže nad fizičko zemaljsko postojanje. To je ono što čovjeka dovodi do toga da sebi kaže: U sebi sam sačuvao Zemljin početak. Kad rođenjem ulazim u fizičko postojanje, uvijek u sebi nosim nešto što Zemlja danas nema, ali što je imala prije mnogo milijuna godina.

Iz toga vidite da kad čovjeka nazivamo svijetom u malome, ne samo da možemo uzeti u obzir kakav

je naš okolni svijet danas nego, da bismo razumjeli čovjeka, moramo iz današnjeg stanja ući u minula vremena razvoja, moramo imati u vidu pradaвна stanja Zemlje.

Ono što ovako još postoji u čovjeku, a što Zemlja više nema, ipak je još dostupno čovjekovom promatranju. To je moguće ako čovjek posegne za onim što se može nazvati meditacijom. Navikli smo puštati da predodžbe kojima opažamo vanjski svijet u nama jednostavno nastaju i odražavaju vanjski svijet. U posljednjim se stoljećima čovjek jako navikao da odražava samo vanjski svijet i da pri tome uopće nije svjestan kako i sam iz svoje nutrine može slobodno stvarati predodžbe. Meditirati znači slobodno stvarati takve predodžbe iz svoje nutrine. To znači svijest ispuniti predodžbama koje ne dolaze iz vanjske prirode, predodžbama izažetim iz nutrine, pri čemu je pozornost osobito usmjerena na snagu koja stvara predodžbe. Nastaje osjećaj da u nutrini zaista postoji drugi čovjek, da se u nutrini zaista može osjetiti nešto što se doživljava kao, primjerice mišićna snaga pri pokretu ruke. Ta se mišićna snaga može doživjeti. Kad mislimo, obično ne doživljavamo ništa, ali je meditacijom moguće snagu mišljenja, snagu kojom se oblikuju misli, toliko ojačati, da je se u nutrini doživi kao i mišićnu snagu pri pokretu ruke. A meditiranje ima uspjeha, ako se naposljetku može reći: U svom sam običnom mišljenju zapravo potpuno pasivan. Puštam da se sa mnom nešto događa. Puštam da me priroda ispuni mislima. No, ne dam se više ispunjavati mislima, nego u svijest dovodim one misli koje ja hoću i prelazim od misli do misli jedino snagom samoga unutarnjeg mišljenja. — Mišljenje postaje sve jače i jače, kao što postaje jača mišićna

snaga kad upotrebljavamo ruku. Naposljetku vidimo da je mišljenje isto tako jedno napinjanje, jedno pipanje, jedan unutarnji doživljaj, kao i doživljaj mišićne snage. Kad čovjek na taj način unutarnje doživi sebe, tako da u sebi osjeti svoje mišljenje onako kako se inače osjeća samo unutarnja mišićna snaga, tada se njegovoj svijesti odmah javlja ono što u sebi nosi kao ponavljanje nekog ranijeg stupnja Zemlje. Uči spoznavati onu snagu koja u fizičkom tijelu pretvara i ponovno natrag pretvara hranu koju je bio uzeo. A time što u sebi počinje doživljavati drugog čovjeka koji je tako stvaran kao što je stvaran sam fizički čovjek, dolazi ujedno do toga da i vanjske stvari svijeta počinje razmatrati tim osnaženim mišljenjem.

Dragi prijatelji, zamislite: Gledam kamen s osnaženim mišljenjem, možda kristal kuhinjske soli ili kremenca. Gledam tim unutarnjim osnaženjem neki kamen. Tada mi se čini da, kad sretnem nekog čovjeka, kao da sam ga već vidio. Time što ga sada pred sobom vidim, prisjećam se doživljaja s njime od prije deset ili dvadeset godina. U međuvremenu je on možda bio u Australiji ili bilo gdje drugdje. Taj mi njegov lik sada dočarava doživljaj s njime od prije deset ili dvadeset godina. Gledam li osnaženim mišljenjem kristal soli, gledam li kristal kremenca, odmah mi se javlja onakva slika kristala soli ili kristala kremenca kakvi su oni jednom bili. To je poput nekog sjećanja na prvobitno stanje Zemlje. No, tada taj kristal soli nije bio heksaedričan, nije imao šest ploha, sve se tada nalazilo u ustalasanom, tkajućem svjetskom kamenom moru. Prvobitno stanje Zemlje izranja tako kao što izazvano prisutnim predmetima izranja sjećanje.

Pogled zatim ponovno svraćam na čovjeka i javlja mi se isti dojam što ga inače imam o prvobitnom stanju Zemlje u liku drugog čovjeka što ga svaki od nas nosi u sebi. I imam sasvim isti dojam kad više ne gledam kamenje nego bilje. S određenim pravom mogu, osim o fizičkom, govoriti i o eterskom tijelu. Zemlja je nekoć bila eter. Iz etera je postalo to što je danas u njoj neorgansko i beživotno. Biljka u sebi nosi jedno prastaro stanje Zemlje. A i ja sam nosim to u sebi u obliku drugog čovjeka, u obliku čovjekovoga eterskog tijela.

Sve to o čemu vam govorim može postati predmetom promatranja osnaženog mišljenja. Stoga možemo reći: Ako se čovjek potrudi da razvije osnaženo mišljenje, moći će u sebi, u biljci, u mineralima koji bude sjećanje na pradavna vremena, osim fizičkog vidjeti i etersko.

No, što mi znamo o onome što se čovjeku javlja u višem opažanju? Znamo da se Zemlja nekad nalazila u eterskom stanju, da je eter ostao, da danas još prožima biljke, životinje i u njima ga opažamo, a da prožima i čovjeka.

Ipak ima još nešto. Minerale vidimo lišene etera. Biljke vidimo obdarene eterom. No, učimo istodobno posvuda vidjeti eter. On je još danas ovdje. Ispunjava prostor svijeta. On samo nema udjela u vanjskoj mineralnoj prirodi. Posvuda je nazočan. I kad samo podignem kredu, primjećujem da se u eteru nešto događa. Oh, to je zamršen proces, zamršeno zbivanje kad podižem komad krede. Moja ruka podiže kredu. Rad moje ruke u meni razvija određenu snagu. Ta je snaga u meni prisutna za vrijeme budnosti; za vrijeme spavanja je nema. Ako pratim ono što radi eter,

tj. opisanu pretvorbu hrane, vidim da se to odvija i u budnom stanju i u spavanju. Površno gledano, u to bi se kod čovjeka moglo isprva posumnjati, ali ne i kod zmija jer one, da bi probavljale, moraju spavati. Ali ono što se događa kad podignem ruku, može se dogoditi samo u budnome stanju. Etersko mi tijelo pri tome podizanju ne pomaže. Ipak, kad samo podignem kreu, moram nadvladati eterske snage, moram djelovati u eter. No, vlastito etersko tijelo to ne može. Moram, dakle, nositi u sebi trećeg čovjeka koji to može.

Toga trećeg čovjeka isprva ne nalazim u bilo čemu sličnom vani u prirodi. Toga trećeg čovjeka koji se može kretati, koji može podizati stvari, koji može podizati svoje vlastite udove, ne nalazim u vanjskoj prirodi. Ali vanjska priroda, u kojoj se posvuda nalazi eter, dolazi u odnos s tim čovjekom snaga, u kojega čovjek sam ulijeva snagu svoje volje.

Isprva se taj unutrašnji razvoj snaga može jedino opažati na samome sebi, zahvaljujući unutarnjem doživljaju. No, ako meditaciju vodimo dalje, ako u nutrini ne stvaramo samo predodžbe puštajući ih da prelaze jedna u drugu kako bismo time osnažili mišljenje, nego ako ga, pošto je takvo osnaženo mišljenje postignuto, ponovno uklonimo, ako potpuno ispraznimo svijest, tada postižemo nešto posebno. Da, ako se čovjek oslobodi običnih misli koje pasivno stječe, on pada u san. U času kad čovjek više ne opaža, više ne misli, pada u san jer je obična svijest pasivno stečena. Kad je nema, čovjek pada u san. No, ako se razviju snage pomoću kojih se vidi etersko, imat ćemo unutarnje osnaženog čovjeka. Snage mišljenja osjećaju se

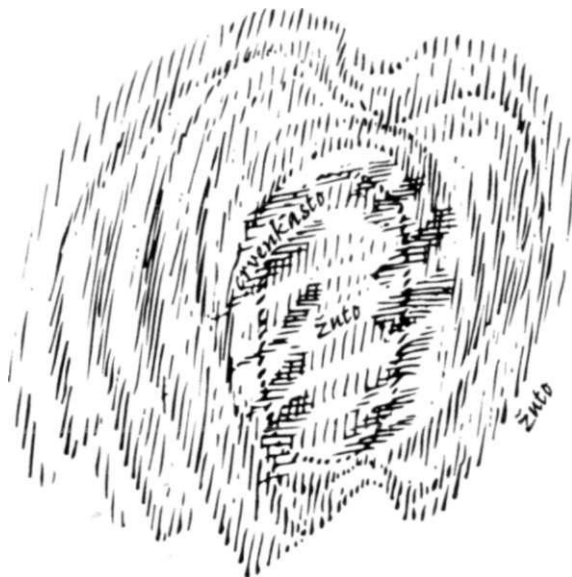

onako kako se inače osjećaju snage mišića. Ako si odsugeriramo toga osnaženog čovjeka i ne padnemo u san, izlažemo svijetu svoju praznu svijest. Tada u čovjeka objektivno ulazi ono što osjeća kad pokreće svoje ruke, kad hoda, kad razvija svoju volju. U svijetu prostora nigdje se ne mogu pronaći snage koje pri tome djeluju u čovjeku. Ali to ulazi u prostor ako se uspostavlja prazna svijest na način koji sam opisao. Tada se u čovjeku objektivno otkriva taj treći čovjek. A pogledamo li ponovno vanjsku prirodu, vidimo: Da, čovjek ima etersko tijelo, biljke imaju etersko tijelo. Minerali ga nemaju. Oni samo podsjećaju na prvobitan Zemljin eter. No, eter je posvuda. Kuda god pogledamo ili idemo, posvuda je eter. Ali on se ne pokazuje. Zašto? Zato što se ne pokazuje kao eter.

Vidite, ako pristupite biljkama meditativnom svijješću, kako sam to isprva pokazao, imat ćete etersku sliku. Pristupite li čovjeku, imat ćete etersku sliku. No, približite li se općem eteru svijeta, bit će vam kao da plivate u moru: posvuda je samo eter. On ne daje sliku; ali daje sliku u času kad podižemo kredu: tada se u eterskom javlja slika gdje moj treći čovjek razvija svoju snagu.

Zamislite ovu sliku: Kreda prvo leži, moja ruka hvata kredu, podiže je. To, ako hoću, mogu reproducirati pojedinim trenutačnim snimkama. Sve to ima u eteru svoju protusliku. No, ta se protuslika u eteru vidi u onome času kad mogu opažati u stanju prazne svijesti, kad mogu opažati trećeg čovjeka, ne drugog, eterskog čovjeka, nego onoga trećeg. To znači da opći eter svijeta ne djeluje kao eter, on djeluje kao treći čovjek.

Mogu reći: Prvo imam fizičko tijelo (oval). Zatim etersko tijelo koje opažam meditativnom sviješću (žuto), zatim trećeg čovjeka, nazivam ga astralnim (crvenkasto). Posvuda unaokolo nalazi se ono što je u svijetu bilo ono drugo, svjetski eter (žuto). Taj svjetski eter isprva je neodređeno etersko more.

U času kad u taj eter zračim bilo što od svoga trećeg čovjeka, on mi odgovara kao da je jednak mom trećem čovjeku; ne odgovara mi eterski nego astralno. Tako da posvuda u prostranom eterskom moru svojom vlastitom djelatnošću oslobađam nešto što je slično mome trećem čovjeku.

Ako se pitam: Što je to što oslobađam? Što je to što inače u eterskom postoji kao protuslika? Podižem kreu, moja ruka ide odozdo prema gore. Eterska

slika ide odozgo prema dolje. To je prava protuslika. To je zapravo, astralna slika, ali je puka slika. A ono čime je ta slika izazvana jest današnji stvarni čovjek. Naučim li, zahvaljujući onome što sam prije rekao, gledati unatrag na Zemljin razvoj, naučim li ono što se ukratko ponavlja primijeniti, kako sam to opisao, na veliki plan razvoja, pokazat će mi se sljedeće:

Imam današnje stanje Zemlje (vidi sliku). Vraćam se do eterske Zemlje. U njoj još ne nalazim ono što se mojom djelatnošću oslobađa u okolnom eteru. Moram ići još dalje, unatrag, i dolazim do još ranijega stanja Zemlje, kada je ona bila jednaka mome vlastitome astralnom tijelu, kada je bila astralna, kada je bila biće koje je, zapravo, sam moj treći čovjek. A to biće moram tražiti u davno minulim vremenima, u mnogo starijim vremenima negoli su ona u kojima je Zemlja bila eterska. A idući natrag u vremenskom razvoju dolazimo do nečega što je zaista tako kao da u prostoru vidimo neki udaljeni predmet, recimo neko svjetlo koje dopire do nas.

(Crtanje) Ono je tamo a svijetli dovde, razvija slike, dopire dovde. Ovdje sam ga napustio, ovdje za prostor imam samo vrijeme. Ono što je istovjetno mome astralnom tijelu postojalo je u pradavnim vremenima, ali je još uvijek i ovdje. Vrijeme nije prestalo postojati, još je ovdje. I kao što svjetlo u prostoru dopire dovde, tako ono što je bilo u davno prošlom vremenu djeluje do u sadašnjost. Čitav je vremenski razvoj zapravo još tu. Nije nestalo što je nekada bilo ako je to nešto pout onoga što je u vanjskom eteru slično mome vlastitome astralnom tijelu.

Dolazim ovdje do nečega što u duhu postoji i što vrijeme pretvara u prostor. To nije drugačije negoli telegrafske korespondencije. Tako ja kad podignem kreu i stvaram u eteru sliku, korespondiram s onime što je za vanjsko gledanje odavno prošlo.

Vidimo kako čovjek biva postavljen u svijet na sasvim drugačiji način negoli mu se to isprava čini. No, također razumijemo zašto čovjeku iskrsavaju zagonetke svijeta. Čovjek, iako si to ne razjašnjava — a danas si to ne razjašnjava čak ni znanost — osjeća u sebi etersko koje pretvara hranu i ponovno je natrag pretvara. To ne nalazi u kamenju, kamene je u pradavnim vremenima još postojalo kao opći eter. A u tom je općem eteru djelatno nešto još starije. Kako, dakle, vidimo, čovjek u sebi nosi pradavnu prošlost na dva načina: bližu prošlost u svom eterskom tijelu i davniju prošlost u svom astralnom tijelu.

Ako čovjek danas promatra prirodu zapravo obično promatra samo neživo. Sam život u biljci promatra jedino tako da stvari i zakone u stvarima koje je istražio u laboratoriju poslije primjenjuje

na biljke. Izostavlja rast, ne obazire se na rast, na život u biljkama. Današnja znanost promatra biljku kao netko tko u ruke uzima knjigu, gleda samo oblike slova, ali ne čita. Sadašnja znanost tako promatra sve na svijetu.

Da, ako otvorimo neku knjigu a ne umijemo čitati, oblici će nam izgledati vrlo zagonetno. Zaista nije shvatljivo zašto neki oblik izgleda upravo ovako: d, l, zatim a, pa η — *dlan*. Što rade ti oblici jedan kraj drugoga? To je zaista zagonetno. To je zagonetka svijeta. — To što sam vam izložio kao način pristupa jest učenje čitanja svijeta i čovjeka. A učenjem čitanja pomalo se približavamo rješenju zagonetke.

Vidite li, dragi prijatelji, danas sam vam htio prikazati samo opčენeni tijekom čovjekovog razmišljanja kojim se može izići iz očajnog stanja u kojem se čovjek nalazi i koje sam jučer izložio. Razmotrit ćemo kako se može sve dalje doprijeti u čitanju pojava vani u svijetu i u čitanju pojava u čovjeku.

Time se, međutim, uključujemo u misaone tijekove sasvim neuobičajene današnjem čovjeku. A što je uobičajeno? Uobičajeno je reći: To ne razumijem. — No, što to znači: to ne razumijem? — To ne znači ništa drugo nego: Ne podudara se s onim što su me naučili u školi. Navikli su me misliti onako kako su me u školi uputili. No, škola se temelji na pravoj znanosti. Da, ali ta prava znanost! Tko je malo stariji, kao što sam ja, imao je prilike štošta doživjeti. Tako smo vidjeli da je za proces uzimanja hrane i njezine pretvorbe u čovjekovom organizmu, o čemu sam ovdje danas govorio, mnogo toga potrebno. Nabrajamo: bjelančevine, šećer, škrob, masti, voda, soli — to je čovjeku potrebno. Zatim se eksperimentira.

Podemo li dvadesetak godina unatrag nalazimo rezultate ispitivanja koji govore da je čovjeku potrebno 120 g bjelančevina na dan kako bi mogao živjeti. To je prije dvadeset godina bila znanost. Što je danas znanost? Danas je znanstveno da je dovoljna količina od 20 do 50 g. To je danas znanost. Tada je bilo znanstveno reći ako nema onih 120 g, čovjek je neishranjen, obolijeva. Danas je znanstveno reći kako je štetno uzimati više od 50 g a da je dovoljno i 20 g. A uzima li se više od toga, u crijevima se stvaraju trule supstancije koje uzrokuju samotrovanje tijela. Štetno je, dakle, uzimati više od 50 g bjelančevina. To je danas znanost.

No, to nije samo znanost, to je istodobno i život. Jer, zamislite, prije dvadeset godina, kada je bilo znanstveno da je potrebno 120 g ljudima se govorilo: Morate uzimati takvu hranu koja sadrži 120 g bjelančevina. — Pri tome bi trebalo pretpostaviti da to čovjek sve može i platiti. To zahvaća u nacionalno gospodarstvo. Tada su brižno tumačili kako je biljnom hranom nemoguće dobiti tih 120 g bjelančevina. Danas znamo da se potrebna količina bjelančevina može dobiti svakom hranom; jer ako jednostavno jedemo dovoljno krumpira, čak ne moramo ni mnogo jesti, ako jedemo krumpir s malo maslaca, dobit ćemo dovoljnu količinu bjelančevina. Danas je potpuno znanstveno izvjesno da je tome tako. Pri tome treba imati na umu: Ako se čovjek napuni sa 120 g bjelančevina, njegov će apetit krajnje oslabjeti. No, ako mu hrana sadrži 20 g bjelančevina, a dogodi mu se da jedanput pojede nešto što ne sadrži tih 20 g tako da je u manjku, ta mu hrana ne ide u tek. Njegov instinkt ponovno postaje siguran. No da, pri tome ima još uvijek pothranjenih ljudi. Tome

su drugi uzroci, a ne manjak bjelančevina. Zacijelo postoji bezbroj ljudi koji pate od koječega, pa i od samotrovanja jer se pretrpavaju bjelančevinama.

Sada neću govoriti o prirodi zaraznih bolesti, ali čovjek je najviše podložan zarazi ako uzima 120 g bjelančevina. Najlakše će oboljeti od difterije ili čak od boginja. Uzima li samo 20 g, vrlo će se teško zaraziti.

Nekada je, dakle, bilo znanstveno: Potrebno je toliko bjelančevina da se čovjek sam time otruje i da se time izloži svakoj mogućoj zarazi. To je bila znanost prije dvadeset godina? Da, vidite, ono što mislimo ide u smjeru znanstvenosti; ali kad pogledamo što je u vrlo važnim stvarima još prije kratkog vremena bilo znanstveno i što je danas znanstveno onda je ta znanstvenost, ipak bitno poljuljana.

To je nešto što kao osjećaj treba prihvatiti sada kada se javlja nešto kao što je antropozofija koja mišljenje, sve čovjekovo umovanje, svu duševnost dovodi u jedan drugačiji smjer od uobičajenog. Htio sam, dakle, samo upozoriti na nešto što se isprva čini kao uputa za ulazak u neko drugačije mišljenje, u neko drugačije razmišljanje.

TREĆE PREDAVANJE

Dornach, 27. siječnja 1924.

Danas bih održao još jedno predavanje u kojem želim s određenog gledišta ukazati na odnos egzoternog prema ezoternom životu, odnosno na prijelaz od običnog znanja imaginacijskoj spoznaji. Pri tome u potpunosti vrijedi ono što sam već izložio u Oglasniku za članove pri opisu Slobodne visoke škole za duhovnu znanost. Svaki čovjek, ako nema predrasuda, može steći uvid u sve što je inicijacijska znanost kad se to uobliči u odgovarajuće ideje. Stoga se ne može reći da prvo mi sami moramo postići inicijaciju kako bismo prozreli ono što nam znanost inicijacije može reći. Danas bih htio razmatrati odnos antropozofije prema njezinom izvoru, izvoru antropozofije koji je, u stvari, znanost inicijacije. Prva dva predavanja zajedno s ovim današnjim bit će neka vrsta uvoda predavanjima što ću ih sljedeći put održati u Općem antropozofskom društvu: Podjela čovjeka na fizičko tijelo, etersko tijelo itd.

Pogledamo li današnju čovjekovu svijest, reći ćemo: Čovjek stoji ovdje na Zemlji, gleda u kozmička prostranstva, ali pri tome ne osjeća vezu između samoga sebe i onoga što ga okružuje na Zemlji s tim kozmičkim prostranstvima. Jer, pogledajmo samo kako apstraktno opisuju Sunce svi oni koji misle zastupati znanstvenu spoznaju. Pogledajmo kako isti ljudi pišu o tome što je Mjesec. Bez obzira na to što ljeti Sunce grije a zimi ne, što je Mjesec omiljeni prijatelj zaljubljenih, malo se zapravo razmišlja o vezi čovjeka, koji živi ovdje na Zemlji, i nebeskih tijela.

Ipak je za spoznaju tih veza potrebno samo malo razviti u sebi ono gledanje o kojem sam vam na pretprošlom satu ovdje govorio. Treba razviti sposobnost da se vidi ono što su ljudi nekada znali. Oni su svemiru bili bliskiji nego današnji ljudi. Svi- jest im je bila naivna, njihova je spoznaja bila više instinktivna negoli razumska. Unatoč tome, umijeli su razmišljati, umovati o vezi pojedinih zvijezda s čovjekovim bićem i njegovim životom.

Ta veza čovjeka i zvijezda, pa time i cijelog svemira ponovno mora uvrijeti u ljudsku svijest. Ona će uvrijeti u svijest bude li se antropozofija njegovala na ispravan način.

Čovjek danas misli da je njegova sudbina, nje- gova karma ovdje na Zemlji i ne podiže oči zvijezdama da u njima pronade nagovještaj o tome što je ljudska sudbina. Antropozofija treba usmjeriti pozornost na čovjekov udio u nadosjetilnome svijetu. No, sve što čovjeka ponajprije okružuje pripada, zapravo, samo njegovome fizičkom tijelu, u najboljem slučaju njegovome eterskom tijelu. I mi, ma kako daleko gledali u zvjezdane svjetove, zvijezde vidimo zbog njihovoga svjetla. Svjetlo je eterska pojava. Sve što u svijetu opažamo svjetlom eterska je pojava. Ma kako daleko zagledali u svemir i puštali da nam pogled njime jednostavno kruži, dalje od eterskoga nećemo doći.

No, čovjekovo biće odlazi u nadosjetilno. Svoje nadosjetilno biće čovjek nosi iz predzemaljskog u zemaljsko postojanje, a nakon smrti to nad- osjetilno biće opet iznosi iz fizičkoga i iz eter- skoga bića.

Od svjetova u kojima je čovjek bio prije negoli je sišao na Zemlju i u koje će stupiti pošto prode

kroz vrata smrti u širinama Zemlje i kozmosa u stvari ničega nema. No, dvojica su vrata koja iz fizičkoga i eterskoga vode u nadosjetilni svijet. Jedna su vrata Mjeseca, a druga su vrata Sunca. Mjesec i Sunce ispravno razumijevamo samo ako smo svjesni da su oni vrata nadosjetilnog svijeta, vrata nadosjetilnog svijeta koja su usko povezana s onime što čovjek ovdje na Zemlji doživljava kao svoju sudbinu.

Promotrimo s ovog gledišta ponajprije što je Mjesec. Fizičar ne zna ništa o Mjesecu. Zna samo da Mjesec zrcali Sunčevo svjetlo. On zna: Mjesečevo je svjetlo reflektirano Sunčevo svjetlo. Tu, međutim, zastaje. Ne uzima u obzir da je to nebesko tijelo što ga naše fizičke oči vide kao Mjesec nekoć bilo povezano s našom Zemljom.

Nekad je Mjesec bio učlanjen u Zemlju; bio je dio Zemlje. U pradávnim se vremenima odvojio od Zemlje i u nebeskom prostoru postao zasebno nebesko tijelo. No, ne samo da je Mjesec u nebeskome prostoru postao zasebno nebesko tijelo, što se može gledati s fizičke strane, nego postoji još nešto bitno drugačije.

Tko s punom ozbiljnošću proučava minule kulture i civilizacije uočiti će da je u stara vremena diljem Zemlje bila raširena jedna pramudrost, tikva pramudrost od koje potječe mnogo toga što uvire i u naša vremena i što je, zapravo, mnogo smislenije od onoga što se danas znanošću može ispitati. A tko s takvog gledišta promatra indijske Vede ili filozofiju yoge, osjetiti će, prije svega, duboko strahopoštovanje prema onome što mu se ovdje nadaje u pretežito umjetničkom obliku, u obliku danas neuobičajenom, koji to više ulijeva strahopoštovanje što se više čovjek u njega udubljuje. Ako tim stvarima

ne pristupimo na današnji suhi, trezveni način nego ako im dopustimo da na nas djeluju svim svojim unutrašnje-poticajnim, a ipak dubokim načinom, uvidjet ćemo da je i iz vanjskih dokumenata vidljivo ono što na temelju svojih spoznaja govori duhovna znanost, antropozofija; nekad je, iako ne u razumskom nego više u pjesničkom obliku, našom Zemljom bila rasprostranjena pramudrost.

No, suvremeni je čovjek, zbog svoga fizičkog tijela, upućen na to da mudrost shvaća fizičkim mozgom. Taj se mozak kao oruđe mišljenja razvijao tek tijekom dugih vremena. U vrijeme kad je na Zemlji bila pramudrost, nije postojao takav mozak kao danas. U ona je vremena mudrost bila svojstvena bićima koja nisu živjela u fizičkom tijelu.

Nekada su ljudi na Zemlji drugovali s bićima koja nisu živjela u fizičkom tijelu. To su bili veliki praučitelji čovječanstva koji su nestali s lica Zemlje. Nije samo fizički Mjesec izišao u svemir nego su s njim izašla u svemir i ova bića. Tko s istinskim razumijevanjem gleda Mjesec, reći će: Tamo gore je svijet bića koja su nekoć bila s nama na Zemlji i koja su nas u prijašnjim zemaljskim životima poučavala, a sada su se povukla na mjesečevu koloniju. Samo kad se stvari promatraju na ovaj način, dolazi se do istine.

Čovjek u svom fizičkom tijelu može danas, zapravo, tek samo naslutiti, ako smijem tako reći, što je jednom bila pramudrost. U drevna vremena, kad su poučavali učitelji pramudrosti, ta je pramudrost bila dijelom ljudska svojina. Pramudrost čovjek nije primao razumom nego instinktom. Na taj su mu se način mogla objavljivati viša bića od onih koja su živjela u fizičkom tijelu.

I tako nam sve ono što je povezano s Mjesecom ukazuje na čovjekovu prošlost. Ta prošlost za današnjeg čovjeka više ne postoji. On je više nema. No, on je ipak u sebi nosi. U okolnostima u kojima danas živimo između rođenja i smrti, zapravo ne susrećemo bića o kojima sam vam upravo govorio. Ona su bila zemaljska, a sada su postala Mjesečeva bića i s njima se susrećemo u životu između smrti i novog rođenja. A ono što u sebi podsvjeto nosimo i što uvijek upućuje preko praga rođenja na jedno ranije postojanje, što nam dolazi iz podsvijesti, što nam ne dolazi do jasnoće razuma pa je stoga povezano s osjećajima, to prema mjesečini ne upućuje samo instinkt zaljubljenih, nego prema mjesečini upućuje upravo onoga tko polaže važnost na ta podsvjesna nagnuća čovjekove prirode.

Ono što nesvjesno u sebi nosimo upućuje nas na Mjesec. O tome nam svjedoči činjenica da je Mjesec nekad bio sjedinjen sa Zemljom te da su s njom nekad bila sjedinjena i bića koja ga nastanjuju. I tako Mjesec predstavlja vrata što vode u nadosjetilno. Tko ga ispravno proučava, naći će već i u njegovim vanjskim fizičkim svojstvima uporište za to da Mjesec predstavlja vrata u nadosjetilno.

Jer, razmotrite samo način na koji se opisuje Mjesec s njegovim planinama itd. Sve ovo ukazuje na to da te planine, ta čitava Mjesečeva konfiguracija ne može biti onakva kakva je na Zemlji. Uvijek se, primjerice, isticalo da na Mjesecu nema vode, da nema zraka. Tomu nije tako. Mjesečeva je konfiguracija onakva kakva je nekad bila Zemljina dok još nije postala potpuno mineralna.

Danas vam to izlažem samo aforistički. Morao bih vam pročitati brojne svoje knjige, morao bih

vam pročitati mnogo toga iz različitih predavanja kad bih htio sažeti rezultat onoga što sam ovdje već izlagao i što sada izlažem. Ovdje bih, međutim, htio samo uvodno izložiti kako djeluje antropozofija. Pokazao sam kako ona iz fizičkoga vodi ponovno onom duhovnomu. Pomoću antropozofije čovjek uči prirodno misliti jer on to danas uopće ne umije.

Vidite, danas čovjek zna da se fizička tvar njegovoga tijela tijekom zemaljskog života često mijenja. Mi se neprekidno ljuštimo. Režemo nokte. Sve iz nutrine ide prema površini te se ono što je bilo u središtu tijela na kraju nade na površini. Mi to odbacujemo. Neka nitko od vas, dragi prijatelji, ne misli da bi krv i meso ili uopće fizička tvar koja danas sjedi na ovome stolcu sjedila ovdje i prije deset godina. Sve se to izmijenilo. A što je ostalo? Ostalo je vaše duševno-duhovno biće. O tome se danas barem znade, iako se nema uvijek na umu da svi ljudi koji ovdje danas sjede na svojim stolcima unatrag deset ili dvadeset godina nisu imali iste mišiće i iste kosti.

Kad ljudi uzdignu pogled prema Mjesecu, u svijesti im je otprilike ovo: Ono što čini vanjsku fizičku Mjesečevu masu bilo je isto takvo i prije mnogo milijuna godina. A uopće nije bilo takvo, kao što ni čovjekovo fizičko tijelo unatrag dvadeset godina nije bilo isto. Fizička tvar zvijezda* ne izmjenjuje se doduše tako brzo. No, toliko im vremena nije potrebno koliko za Sunce iznose proračuni fizičara. Proračuni su sigurni, ali nisu točni. To sam i prije češće spominjao. Pogledajte, rekao sam možete, primjerice, ispitati kako se iz mjeseca u mjesec mijenja

* Misli se na Sunce i Mjesec, (op. prev.)

konfiguracija vašeg srca. To zatim možete izračunati za razdoblje od tri godine. Zatim možete vrlo točno utvrditi kakva je bila konfiguracija srca unatrag tristo godina ili kakva će biti za tristo godina. Dobit ćete vrlo lijepe brojke. Račun je posve točan. Računi mogu biti sasvim točni. No, srca prije tristo godina nije bilo niti će ga za tristo godina biti.

Ovako danas računaju geolozi. Promatraju slojeve Zemlje, izračunavaju kako se ti slojevi tijekom tisućljeća mijenjaju, sve to pomnože i kažu: No da, prije dvadeset milijuna godina bilo je to tako! To je sasvim isti proračun s istim smislom — samo što prije dvadeset milijuna godina svega toga na Zemlji nije bilo, a nakon dvadeset milijuna godina toga opet neće biti.

Bez obzira na to, kao što čovjek potpada izmjeni stvari, tako izmjeni stvari potpadaju i nebeska tijela. Uzdignemo li pogled prema Mjesecu, znamo da tvar koju danas vidimo prije mnogo tisućljeća na Mjesecu nije postojala, isto tako kao što prije deset godina nije postojala vaša tvar na ovim stolcima. One što održava Mjesec jesu njegova duševno-duhovna bića; isto je tako duševno-duhovno u vama ono što vas održava.

A tek kad znamo da je fizički Mjesec nekoć izašao u svemir! A ono što se fizički odvojilo od Zemlje neprekidno mijenja svoju tvar, dok bića koja nastaju Mjesec na njemu ostaju, ona su ono stalno bez obzira na njihovo kretanje kroz opetovane živote Mjeseca itd. No, u to danas nećemo ulaziti.

Ako Mjesec ovako promatramo, dobit ćemo neku vrstu znanosti o Mjesecu, koja se ne upisuje samo u glavu nego i u čovjekovo srce. Stječe se povezanost s duhovnim kozmosom, Mjesec se shvaća kao jedna

od vrata u duhovni kozmos. Sve što se nalazi u dubinama našega bića, ne samo podsvjesni osjećaji ljubavi nego sve što postoji u nesvjesnim dubinama duše, a što je posljedica prijašnjih zemaljskih života, suovisi s Mjesecom. Mjesecu se otimamo s onime što čini naše sadašnje postojanje. Mi se neprekidno otimamo Mjesecu. Kad osjetilima gledamo i slušamo, kad razumom mislimo, kad, dakle, spoznajemo ono što ne izvire iz dubina duše i što u nama djeluje kao prošlost, kad gledamo što nas uvijek iznova priziva u sadašnjost, bivamo isto tako upućeni na Sunce kao što prošlošću bivamo upućeni na Mjesec. Samo što Sunce djeluje na nas zaobilaznim putem, preko fizičkoga tijela. Ako samostalno i svojom voljom hoćemo prisvojiti ono što nam daje Sunce moramo tu volju i taj razum potaknuti. S time što mi ljudi danas uviđamo da svojim okretnim razumom i svojim umom ne postizemo ni izdaleka ono do čega dolazimo instinktom tj. da u svemiru jednostavno postoji Sunce.

Svatko zna, ili bi barem mogao znati, da ne samo što nas Sunce svakog jutra budi da bi nas iz mraka prizvalo svjetlu nego da je Sunce izvor naših snaga rasta, ali i izvor duševnih snaga rasta.

Ono što u tim duševnim snagama djeluje iz prošlosti povezano je s Mjesecom, ono što djeluje u sadašnjosti, a do čega ćemo se u budućnosti svojom voljom razviti, ovisi o Suncu.

Isto kao što Mjesec upućuje na prošlost, Sunce upućuje na budućnost. Uzdižemo pogled prema objema zvijezdama; zvijezdi dana, zvijezdi noći, i gledamo srodnost obiju zvijezda jer nam obje šalju isto svjetlo. A kad gledamo u sebe, gledamo u sve ono što je utkano u našu sudbinu s obzirom na ono što smo

kao ljudi u prošlosti proživjeli i u toj sudbini, u kojoj je utkana prošlost, vidimo svoju unutarnje Mjesečevo postojanje. U onome što određuje sudbinu ne samo u sadašnjosti nego i za budućnost uočavamo djelovanje Sunca. I vidimo kako se prošlost i budućnost u ljudskoj sudbini međusobno protkivaju.

U čovjeka možemo pobliže promatrati povezanost između prošlosti i budućnosti. Pretpostavimo da se dvoje ljudi u određenoj životnoj dobi nade u nekoj zajednici. Tko ne razmišlja o tome, tko ne promišlja, reći će: Tu sam bio ja, tu je bio onaj drugi, to je bilo mjesto, npr. Müllheim, a u Müllheimu smo se sreli. — O tome dalje ne razmišlja.

Onaj koji dublje razmišlja, prati život jednoga kojemu je, kada su se sreli možda bilo trideset godina, prati život drugoga, kojemu je bilo možda dvadeset i pet godina. Moći će vidjeti kako se čudnovato, kako se čudesno korak po korak život to dvoje ljudi od njihovoga rođenja na Zemlji razvijao tako da su se napokon sreli na tome mjestu. Može se reći: Dolazeći iz najudaljenijih mjesta ljudi se u sredini svog života negdje sretnu. Kao da su sve svoje putove usmjerili tako da bi se sreli.

No, sve to nisu izveli zato što su bili jedan drugog svjesni. Jer oni se uopće još nisu bili vidjeli ili barem nisu procijenili da će se na taj način sresti. Sve se to odvija u nesvjesnome: Potpuno se nesvjesni krećemo prema važnim trenucima, prema važnim točkama života. A sudbina se ponajprije tka upravo iz toga nesvjesnoga.

Počinjemo razumijevati ljude sa životnim iskustvom kada slušamo čovjeka poput Goetheova prijatelja Knebela, koji je u dubokoj starosti rekao: Kad se

osvrnem na svoj život, čini mi se kao da je svaki korak bio usmjeren tako da sam na kraju morao dospjeti na određeno mjesto.

No, zatim dolazi trenutak kad se ono što se odigrava između tih ljudi odigrava s punom sviješću. Oni se upoznaju, upoznaju svoje temperamente, svojstva, karaktere, osjećaju jedan prema drugom simpatiju ili antipatiju itd.

Ako sad ispitamo kako to suovisi sa svemirom, vidjet ćemo: U putovima kojima su ljudi išli do trenutka u kojem su se sreli bile su djelatne Mjesečeve snage. Zatim počinje djelovanje Sunca. Tada oni na izvjestan način ulaze u jasno svjetlo Sunčeva utjecaja. Sada su svojom sviješću stalno prisutni i tu budućnost počinje osvjetljivati prošlost, kao što Sunce osvjetljava Mjesec. I time što budućnost osvjetljava prošlost, prošlost sa svoje strane osvjetljava čovjekovu budućnost kao što Mjesec reflektiranim svjetlom osvjetljava Zemlju.

Postavlja se pitanje umijemo li u životu razlikovati ono što je u čovjeku sunčano od onog što nosi Mjesečevo obilježje. Već se ponešto može razlikovati i osjećajem, ako ga dublje shvatimo, a ne samo površno. Već u djetinjstvu i u mladosti čovjek sreće druge ljude s kojima dolazi samo u izvanjsku vezu. On prolazi mimo njih, oni mimo njega, pri čemu možda jedni s drugima imaju i te kako važne veze. Svi ste vi išli u školu; a jedva tko može reći da je imao učitelja s kojim je imao dublje veze; no, tu i tamo ima netko tko će reći: O da, bio je jedan učitelj koji je na mene ostavio takav dojam da sam htio postati kao on; ili — Ostavio je na mene takav utisak da sam poželio da nestane s lica Zemlje. Može, dakle, biti simpatija, a može biti antipatija.

A tako je to i u kasnijem životu. Nailazimo na druge ljude. Oni donekle zaokupljaju samo razum, možda su samo estetski doživljaj. Pomislite samo koliko je puta netko upoznao nekog drugog čovjeka; sretne li zatim ljude koji ga također poznaju, razgovarat će o njemu i zaključiti da je sjajan ili da je neugodan tip. To može biti razumska, a može biti i estetska prosudba. Postoje, međutim, i drugačiji slučajevi. Ima ljudskih veza koje se ne iscrpljuju samo razumskom ili estetskom prosudbom nego se temelje na volji, i to tako izrazito na volji da ne kažemo samo, kao u djetinjstvu, kako bismo htjeli biti poput određenog čovjeka ili bismo ga htjeli izbrisati s lica Zemlje nego smo u najdubljoj podsvijesti, u našoj volji, tako dirnuti da kažemo: Čovjeka koga smo sreli nismo ocijenili samo po tome je li dobar ili zao, pametan ili glup i slično, nego bismo rado i sami od sebe radili to što je njegova volja, mi uopće ne želimo napregnuti razum kako bismo ga prosudili; Cjelokupni dojam što ga je na nas ostavio htjeli bismo unijeti u svoju volju.

Postoje ta dva odnosa prema ljudima. Jedni djeluju na naš razum, u najboljem slučaju na estetski osjećaj; drugi djeluju na našu volju, na naše dublje duševno biće. O čemu to svjedoči? Pogledajte kad ljudi djeluju na našu volju. Mi ne osjećamo samo jaku antipatiju ili simpatiju, nego bismo to što osjećamo kao simpatiju ili antipatiju htjeli i voljno iživjeti. U tom su slučaju ti ljudi u prethodnom zemaljskom životu na neki način s nama bili povezani. Dojme li se ljudi samo našeg razuma ili samo estetski, pojavljuju se u našem životu a da s nama nisu povezani u prijašnjem životu.

Već iz toga vidite; u ljudskom životu, u ljudskoj sudbini prošlost i sadašnjost zajedno djeluju u budućnost. Jer ono što doživljavamo s ljudima, ako i ne djeluje na našu volju, ponovno će doći do izražaja u sljedećem zemaljskom životu.

Kao što Sunce i Mjesec, kružeći istom putanjom, stoje u međusobnoj vezi, tako su i u čovjekovom biću prošlost: ono Mjesečevo u čovjeku, i budućnost: ono Sunčevo u čovjeku, međusobno povezane. Možemo doći do toga da u Suncu i Mjesecu ne gledamo samo vanjska svjetlosna tijela nego ono što nam vani, u prostranstvima kozmosa, zrcali našu vlastitu sudbinu. Kao što u određeno vrijeme Mjesečevo svjetlo prelazi u Sunčevo a Sunčevo u Mjesečevo, tako se u našim sudbinama, prelazeći jedna u drugu, uvijek isprepliću prošlost i budućnost. Da, one se u pojedinim ljudskim vezama međusobno prožimaju.

Uzmimo putove kojima su ljudi prolazili, jedan tijekom trideset drugi tijekom dvadeset i pet godina. Zatim se susreću. Sve što su proživjeli, jedan do dvadeset i pete drugi do tridesete godine, pripada onome Mjesečevom u čovjeku. Sada kad su se upoznali, kada su svjesno stupili jedno pred drugo, stupaju u sudbinsko — Sunčevo povezujući prošlost i budućnost, da bi opet dalje tkali sudbinu za buduće živote.

Vidljivo je kako na čovjeka djeluje sudbina, kako u pojedinom slučaju čovjek djeluje samo na razum drugog čovjeka ili samo estetski ili, pak, samo na volju i na s njom povezani osjećaj.

Danas ću vam sasvim aforistički govoriti o putu antropozofije i putu njezinog izvora, o inicijacijskoj znanosti. To ćemo zatim točno razraditi u svim

pojednostima. Ono što sam vam o inicijacijskoj znanosti do sada izložio može svatko doživjeti na osnovi neposredne spoznaje. Sudbina se može shvatiti spoznajom. Ono osebujno unutrašnje, intimno pojavljivanje drugog čovjeka u nama samima ukazuje na prošlu karmu. Ako me čovjek tako dirne da se ne dojmim samo mojih osjetila i razuma nego potakne u meni i volju, tada je otprije samnom karmički povezan. S malo istančanijim, intimnijim smislom moguće je osjetiti na koji je način netko s nama karmički povezan.

Ako, međutim, čovjek postigne određeni stupanj razvoja, prolazeći putom koji sam opisao u knjizi "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" i u drugom dijelu svoje knjige "Osnove tajne znanosti", doživjet će istu stvar na bitno drugačiji način. Kad čovjek doživi inicijaciju, ne doživljava drugog čovjeka s kojim je bio karmički povezan samo tako da kaže: On djeluje na moju volju. On djeluje u mojoj volji — nego doživljava drugoga zaista osobno u sebi. A ako čovjek koji je iniciran pristupi drugome čovjeka s kojim je karmički povezan, onda je taj drugi čovjek sa svojim samostalnim govorom, sa svojim samostalnim riječima i objavama u njemu tako prisutan da iz njega govori kao što je inače prisutan čovjek koji stoji pokraj nas i nama govori. Ono što se inače u volji samo osjeća, karmička povezanost, ona se kod iniciranog javlja tako da iz njega govori onaj drugi čovjek, kao što bi inače govorio čovjek koji pokraj njega stoji. Stoga suočavanje s karmom upućenome u inicijacijsku znanost znači: Drugi čovjek ne djeluje samo na njegovu volju, nego djeluje u njemu tako snažno, kao što bi inače djelovao čovjek koji stoji pokraj njega.

Ono što se inače za običnu svijest javlja kao voljni ili osjećajni element, dakle podsvjesno, u višoj se svijesti uzdiže do potpune konkretnosti. Reći ćete: Da, ali u tom slučaju inicirani u sebi nosi čitavo mnoštvo ljudi s kojima je karmički povezan. — To je zaista tako. Stjecanje spoznaje ne temelji se na tome da čovjek nauči nešto više govoriti nego drugi ali isto tako govori kao i oni, nego je to zaista zadobivanje još jednog dijela svijeta.

Ako, dakle, hoćemo govoriti o tome kako karma djeluje u ljudima da bi uobličila njihove međusobne sudbine, moramo to moći potkrijepiti znanjem o tome kako u čovjeku govore drugi ljudi i kako oni zaista postaju dijelom njegova vlastitog bića.

Za onoga koji nije iniciran takav opis ne mora značiti nešto onostrano. On to može reći, i reći će ako ima zdrava osjetila: Jasno je da čovjek kojega čujem govoriti i s kojim sam karmički povezan nije u meni; no, osjećam ga u svojoj volji i u načinu kojim drma mojom voljom. — Čovjek uči razumijevati tu uzdrmanost volje. Uči razumijevati ono što se doživljava u običnoj svijesti, a što se ničim drugim u svom istinskom i konkretnom značenju ne može razumijeti doli inicijacijskom znanošću.

Danas mi je bilo osobito važno istaknuti da onaj magloviti osjećaj karmičke povezanosti s drugim ljudima za iniciranoga postaje konkretnim doživljajem. I kao što se to može reći o karmi, o čovjekovoj sudbini, tako se to može reći i za sve ono čime se bavi inicijacijska znanost.

I druge stvari mogu čovjeku nagovijestiti na koji je način karmički povezan s drugim ljudima. Neki će od vas promatrajući život uočiti da susreću ljude o kojima ne sanjaju; s njima dugo žive, ali

ih ne mogu sanjati. Susreću druge ljude kojih se u snovima ne mogu riješiti. Tek što su ih vidjeli i već ih sljedeće noći sanjaju. Uvijek se iznova pojavljuju u snovima.

Snovi su izraz onoga što je naglašeno prisutno u podsvijesti. Ljudi o kojima odmah sanjamo netom što smo ih vidjeli zasigurno su ljudi s kojima smo karmički povezani. A oni o kojima ne možemo sanjati ostavljaju na naša osjetila tek površan utisak. U životu ih srećemo a da s njima nismo karmički povezani.

Ono što živi u dubinama naše volje je poput budnoga sna. Inicirani o tome budnom snu ima punu svijest. I zato čuje kako iz njega govori onaj s kojim je karmički povezan. Samo se po sebi razumije da pri tome uvijek ostaje razborit, da ne ide naokolo i ne govori kao inicirani iz svih onih ljudi koji govore s njim. Navikava se da se sasvim konkretno obraća ljudima koji su s njim karmički povezani i koji iz njega govore, da s njima uspostavlja dijalog, pri čemu se pojavljuju stvari koje imaju sasvim realno značenje. No, to su stvari koje ću opisati drugom prigodom.

I tako se ljudska svijest može produbiti gledanjem u kozmička prostranstva. Ona se može također produbiti gledanjem u čovjekovu nutrinu. A što se više gleda u čovjekovu nutrinu to se više razumijevaju kozmička prostranstva. Čovjek sebi kaže: Ja više ne gledam zvjezdani svijet tako da u njemu vidim samo svjetleće ploče i svjetleće kugle, ja u njemu vidim kozmosom izatkanu sudbinu. — Ljudske sudbine na Zemlji odslik su kozmički izatkanih sudbina. A ako se zaista znađe da se tvar nekoga nebeskog tijela mijenja, da se izmjenjuje kao i tvar

u čovjeku, kako je onda besmisleno govoriti o apstraktnim prirodnim zakonima. Ti su zakoni posve valjani, ali ne za spoznaju. Prirodne zakone ne smijemo smatrati nečim što vodi spoznaji. To je isto kao i kod osiguravajućih društava. Kod njih se osigurava život. Kako opstoje ta osiguravajuća društva? Opstoje tako što se izračunava moguće trajanje života nekog čovjeka. Iz broja onih ljudi koji od toliko i toliko dvadesetpetogodišnjaka dožive tridesetu godinu moguće je izračunati koliko će prosječno još poživjeti neki tridesetogodišnjak. Na temelju toga se radi osiguranje. Osiguranje dobro funkcionira. Zakon osiguranja vrijedi. No, nikome ne pada na um da to dovede u sklad sa svojim najunutrašnjim bićem. U tom bi slučaju ipak morao reći: Osigurao sam se s trideset godina jer će moja smrt vjerojatno nastupiti u pedeset i petoj godini. Trebao bi sebi reći: Moram, dakle, umrijeti s pedeset i pet godina. I neće povući konzekvencije iako je račun točan; ali konzekvencija za pravi život ne znači baš ništa.

I prirodni su zakoni samo izračunati. Oni su dobri za tehničko korištenje. Na toj se osnovi mogu izrađivati strojevi, kao što se ljudi mogu osigurati na osnovi zakona osiguranja; no, oni ne dopiru do biti stvari. Do biti stvari dopire tek prava spoznaja samih bića.

Ono što astronomi mogu izračunati iz prirodnih zakona neba to je za ljudski život poput osiguravajućih zakona. Kad prava inicijacijska znanost ispita što su Sunce i Mjesec, to je isto kao kad bih nakon deset godina sreo čovjeka koji je po svojoj polici trebao biti već odavno mrtav. Po svojoj je prirodi bio takav da je trebao živjeti duže.

Stvarno događanje u biti uopće nema veze s prirodnim zakonima. Prirodni zakoni vrijede kad je riječ o primjenjivanju snaga, ali biće se mora spoznati inicijacijskom znanošću..

Time sam vam dao treće od predavanja kojima sam, zapravo, samo htio napomenuti kakav bi duh trebao vladati u antropozofiji. Sada ćemo započeti opisivanje čovjekove konstitucije ponešto drugačije negoli se to nalazi u mojoj "Teozofiji", izgrađujući iz temelja antropozofsku znanost, antropozofsku spoznaju. Smatrajte ova tri predavanja što sam ih do sada održao nekom vrstom dokaza za veliku razliku koja postoji između obične svijesti i one svijesti koja vodi u istinsko biće stvari.

ČETVRTO PREDAVANJE

Dornach, 1. veljače 1924.

Danas ću u određenom smjeru nastaviti s nekim elementarnijim razmišljanjima kojima se bavim u posljednje vrijeme. U prvom sam predavanju ove serije istaknuo kako se čovjeku s dviju strana javlja istinska, unutrašnja potreba srca da nade put u duhovni svijet, ili da ga barem traži. Jedna je strana ona koja potječe iz prirode, druga dolazi iz unutarnjeg iskustva, od unutarnjih doživljaja.

Danas ćemo si na sasvim elementaran način još jednom predočiti te dvije strane čovjekovog života. Vidjet ćemo kako zaista iz podsvjesnog djeluju impulsi koji potiču čovjekovu težnju za spoznajom kao potrebom njegovog života, potiču težnju za umjetnošću, težnju za religioznošću. Hoću reći da u svakom trenutku možete vrlo jednostavno tu suprotnost promatrati na samima sebi.

Uzmite sasvim jednostavnu činjenicu: promatrate bilo koji dio svoga tijela. Gledate svoju ruku. Gledate svoju ruku isto onako kao što biste gledali bilo što drugo u prirodi.

Gledajući dio svoga fizičkog čovjeka i promatrajući svoj život naći ćete ono što tragično zahvaća u čitav ljudski život, a o ćemo sam vam već govorio. Uviđate da će to što gledate jednom biti leš, nešto o čemu se mora reći: Kada to u sebe primi vanjska priroda, onda ta vanjska priroda nema u sebi moć da s time učini bilo što drugo nego da to razori. U času kad čovjek unutar fizičkoga svijeta postane leš i kad se taj leš bilo u kojem obliku prepusti elementima, nema više govora o tome da se ljudski

lik ulio u sve što je tvarno i da to ima snagu održati ljudski lik.

Uzmite sve prirodne sile koje bi mogle biti predmetom bilo koje grane vanjske znanosti. Sve one mogu čovjeka samo razoriti, a nikada izgraditi. Svako bespredrasudno, slobodno promišljanje koje nije uzeto iz teorije nego iz iskustva života vodi tome da kažemo: Oko sebe gledamo prirodu koju shvaćamo — sada nećemo govoriti o tome što vanjskoj spoznaji nije odmah razumljivo — gledamo prirodu ako nam je shvatljiva. Da, mi ljudi smo u novije vrijeme postali tako ponosni da svoj uvid u prirodu smatramo skupom prirodnih zakona; osjećamo se osobito naprednima time što smo upoznali niz prirodnih zakona. Čak je i sasvim opravdano govoriti o napretku. Ipak, svi ti prirodni zakoni imaju samo mogućnost da čovjeka razore, a nikako da ga izgrade. Promatranjem vanjskog svijeta čovjek ne može doći ni do kakvih drugih uvida nego do tih za čovjeka razornih prirodnih zakona.

Pogledajmo sada u svoju nutrinu. Doživljavamo ono što nazivamo svojim duševnim životom: svoje mišljenje koje prilično jasno može stajati pred našom dušom; doživljavamo svoje osjećanje koje nam već manje jasno stoji pred dušom; doživljavamo svoje htijenje, ono nam pred dušom stoji sasvim nejasno. Jer ni jedan čovjek s običnom sviješću ne može reći da ima uvid u to kako može namjera da se uhvati neki predmet djelovati na čitav taj složeni organizam tako da na kraju pokrene mišiće, živce, ruke i noge. Ono što djeluje u naš organizam, počevši od misli pa do časa kada je predmet podignut, zastrto je potpunom tamom. No, povratno se u nama javlja neodređeni impuls koji nam govori: Ja to hoću. —

Time si pripisujemo i htijenje. I tako, gledajući u sebe o svom duševnom životu, kažemo: Da, u sebi nosimo mišljenje, osjećanje i htijenje.

Sada dolazi druga strana koja na neki način opet vodi u tragično. Vidimo da sa svakim snom čitav taj čovjekov duševni život potone a da sa svakim buđenjem iznova nastaje. Ako to hoćemo izraziti usporedbom, zaista možemo reći da je duševni život poput plamena koji se pali a zatim opet gasi.

Ali vidimo i više. Vidimo da s izvjesnim razaranja-
njima u našem organizmu biva ujedno razoren i naš duševni život. Vidimo, osim toga, da je taj duševni život ovisan o tjelesnom razvoju tog organizma. To je u malom djetetu prisutno u snovitom obliku. Postupno postaje sve svjetlije. No, to postajanje svjetlijim povezano je s razvojem tjelesnog organizma. Sa starenjem svjetlo ponovno slabi. Duševni život povezan je s razvojem i propadanjem organizma. Vidimo kako se rasplamsava, kako se gasi.

Iako dobro znamo da je taj duševni život zaseban, samostojan život, samosvojno postojanje, ali da je ovisan o fizičkom organizmu — ipak to nije sve što o tom duševnom životu možemo reći. Jer taj duševni život ima jedno obilježje koje čo/jeku mora u životu biti nadasve vrijedno jer o tom obilježju zapravo ovisi njegovo čovječstvo, njegovo ljudsko dostojanstvo. To je moralno obilježje. I ma koliko se kretali prirodom, iz nje ne možemo dobiti moralne zakone. Moralni se zakoni moraju doživjeti sasvim unutrašnje u duši. Ali ih se u nutрини duše treba moći pridržavati. No, mora postojati neko razračunavanje koje se odvija samo u nutрини duše. Činjenicu da mi kao ljudi možemo iz slobode slijediti moralna načela moramo smatrati svojevrsnim

moralnim idealom. Nalazimo se u granicama prirodnoga sve dok moramo reći: Ono što nam nameću naši nagoni, instinkti, strasti, emocije itd. jest u nama — dobro, čovjek mora koješta činiti; čovjek ne može postati apstraktno biće koje slijedi samo moralne zakone. Moralnost započinje tek kad se te emocije, nagoni, instinkti, strasti, provale temperamenta i dr. podvrgnu vlasti onoga što odgovara jednom sasvim duševnom razračunavanju sa sasvim duhovno shvaćenim moralnim zakonima.

U onome času kada postajemo potpuno svjesni svojega ljudskog dostojanstva, kad osjetimo da ne možemo biti kao biće samo nužnošću gonjeno, zaista doživljavamo sebe u takvom svijetu koji je potpuno drugačiji od prirodnoga.

Otkako postoji ljudski razvoj, postoji i težnja za onim što nadilazi neposredan vidljivi svijet. I kolikogod pri tome igrali ulogu podsvjesni i nesvjesni momenti, ti nas zakoni uznemiruju jer se prema njima, s jedne strane, vidimo kao tjelesno biće koje pripada prirodi koja ga samo razara; s druge se strane, doživljavamo kao duševno biće; to se duševno biće pali i gasi, a ipak je povezano s onim našim najdragocjenijim, s našim moralnim obilježjem.

Samo se velikom nepoštenju naše civilizacije mora pripisati činjenica da su ljudi obuzeti strašnom iluzijom i tim krajnjim suprotnostima koje postoje između vanjskog shvaćanja i unutarnjeg iskustva. Shvatimo li sebe a da pri tome nismo stiješnjeni onim nitima, onim omčama u koje nas danas prisilno ukalupljuje odgoj usmjeren sasvim određenome cilju, uzdignemo li se malo nad tu zarobljenost, lako ćemo doći do toga da kažemo: Ti čovječe, u sebi nosiš svoje mišljenje, svoje osjećanje, svoje htijenje. To

je povezano sa svijetom koji ti nadasve mora biti dragocjen, povezano je s moralnim svijetom, možda s onim s čime je povezan moralni svijet, s religioznim životom sveg bitka. No, ono što ti imaš kao duševni život, kao to unutarnje razračunavanje, gdje je to dok ti spavaš?

O tim se stvarima može, dakako, filozofski fantazirati ili fantastično filozofirati. Tad se može reći: Čovjek u svome Ja, što znači u običnoj Ja-svijesti, ima sigurnu podlogu — takav način mišljenja javlja se prvo kod Sv. Augustina, nastavlja se kod Cartesiusa, zadobiva ponešto konkretan prizvuk u suvremenom bergsonizmu — svako spavanje to, međutim, pobija. Jer, od časa usnivanja do časa buđenja protječe određeno vrijeme. Osvrnemo li se na njega u budnome stanju, vidimo da u tome vremenu nema Ja-svijesti. Ugasila se. A to što se ugasilo povezano je s najdragocjenijim, s moralnim obilježjem našeg života.

I tako moramo reći: Ono u što smo grubo uvjereni da postoji, naše tijelo, savim je izvjesno nastalo iz prirode. No, priroda ima samo moć da ga razori, da ga rasprši. Drugo iskustvo, naš vlastiti duševni život, izmiče nam u svakome snu; on ovisi o svakome usponu i padu naše tjelesnosti. Čim se malo izdignemo nad teški položaj u kojem se kao suvremeni civilizirani ljudi zbog svog odgoja nalazimo — bez obzira na to koliko nespješnih elemenata ovdje igralo ulogu — odmah uviđamo da svako religiozno, svako umjetničko i uopće svako više stremljenje tijekom čitavoga ljudskog razvoja ovisi o tim suprotnostima.

Dakako da milijunima ljudi to nije jasno. No, je li potrebno da si čovjek potpuno objasni zagonetke života? Kad bi ljudi morali živjeti od onoga što im je postalo jasno, ubrzo bi umrli. Najveći dio života

protječe u onome što iz nejasnih, podsvjesnih dubina uvire u opći životni ugođaj. Ne može se reći da zagonetke života osjeća samo onaj tko ih uvijek može intelektualno i jasno postaviti i drugome pružiti na tanjuru; Prva zagonetka života, druga zagonetka života itd. Na takve se ljude ne treba osvrutati. Ono što se pokreće u dubinama zagonetke su života koje čovjek doživljava. — Dolazi neki čovjek. On možda hoće reći nešto sasvim svakidašnje; no, on govori tako kao da nema nade da će svojim govorom nešto u životu postići. On nešto hoće, pa opet neće. Ne može donijeti odluku. I sam se ne osjeća dobro pri onome što misli. A odakle to? To je zato što u podsvjesnim dubinama svog bića nema sigurnosti o pravim temeljima ljudskog bića i ljudskog dostojanstva. Osjeća zagonetke života. To što osjeća dolazi od onih krajnjih suprotnosti koje sam opisao: da se čovjek, s jedne strane, ne može osloniti na tjelesnost, a s druge na duhovnost onakvu kako je doživljava; jer duhovnost se čovjeku neprekidno pokazuje kao nešto što se pali i gasi, dok se tjelesnost pokazuje kao nešto što potječe iz prirode što ona, međutim, samo može razoriti.

To je čovjekov položaj. S jedne strane, vani gleda svoje fizičko tijelo. Njegovo mu fizičko tijelo neprekidno postavlja zagonetku. S druge strane, gleda svoje duševno-duhovno biće i to mu duševno-duhovno biće neprekidno postavlja zagonetku. A pri tome je najveća zagonetka ovo: Ako zaista osjetim jedan moralni impuls i ako moram pokrenuti svoje noge kako bih nešto od tog moralnog impulsa ostvario, dolazim u položaj da svoje tijelo pokrećem na osnovi nekog moralnog impulsa. Imam neki moralni impuls, recimo da je to impuls dobrohotnosti. Prvo ga doživim

sasvim duševno. Obična svijest ne može prozreti kako taj duševno doživljeni impuls dobrohotnosti dospijeva do tijela. Kako moralni impuls dolazi do toga da putem mišica pokrene kosti?

Takvo se raspravljanje može smatrati teoretskim. Može se reći: To ćemo prepustiti filozofima, oni će o tome razmisliti. Današnja civilizacija to pitanje obično prepušta misliocima, a zatim njihovo mišljenje prezire ili u najmanju ruku omalovažava. Pri tome je zadovoljna samo čovjekova glava, ali ne i čovjekovo srce; čovjekovo srce osjeća pri tome nervozu, nemir, ne osjeća životnu radost, životnu sigurnost, životnu utemeljenost itd. Način mišljenja što ga je čovječanstvo prihvatilo počevši od prve trećine 15. stoljeća, unatoč velikim uspjesima na području vanjske znanosti, ne može baš ništa pridonijeti rješavanju zagonetke čovjekova fizičkog tijela i zagonetke čovjekovih duševnih iskustava, na osnovi toga jasnog uvida dolazi antropozofija i kaže: Dakako, mišljenje koje se ovako razvilo u čovječanstvu nemoćno je spram stvarnosti; mislili mi koliko mu drago, svojim mišljenjem ni u najmanjoj mjeri ne možemo zahvatiti u vanjsko prirodno zbivanje. No, s ovim našim mišljenjem ne možemo zahvatiti ni u vlastiti voljni organizam. Čovjek mora samo jednom do kraja osjetiti svu nemoć tog mišljenja, tada će dobiti poticaj da to mišljenje nadide.

Tlapnje ne vode ničemu jer kad se razmišlja o svijetu, ne može se poći ni od čega drugog doli od mišljenja. No, to je mišljenje neprikladno. Prije je potrebno da se, polazeći od mišljenja, jednostavno pronađe put kojim će to mišljenje dalje zahvatiti stvarnost, zahvatiti bitak. Taj se put otvara samo na osnovi onoga što ćete na primjer naći u mojoj knjizi "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" opisano kao meditaciju.

To ćemo si danas staviti pred dušu tek kao skicu. Želio bih takoreći skicirati osnove antropozofskog sustava. Započet ćemo s onime s čime smo započeli prije dvadeset godina. Možemo reći da se meditacija sastoji u tome da se mišljenje doživi drugačije negoli što ga se obično doživljava. Danas se mišljenje doživljava tako da nam poticaji pritječu izvana; čovjek se predaje vanjskoj zbilji. Dok gledamo, slušamo, hvatamo itd., primjećujemo kako se na neki način na primanje vanjskih utisaka u zemaljskom životu nastavlja mišljenje. U svojim se mislima ponašamo pasivno. Predajemo se svijetu a misli nam nadolaze. Na taj način nikada ne idemo dalje. Riječ je o tome da se mišljenje počne doživljavati, što se postiže tako da se uzme jedna lako pregledna misao. Ta se misao drži u svijesti tako da se na nju koncentrira čitava svijest. Sasvim je svejedno što ta misao znači za vanjski svijet. Bitno je samo da se isključe svi drugi doživljaji, a svijest koncentrira na tu jednu misao. Kažem da misao mora biti pregledna. Jedan me veoma učeni čovjek pitao kako se meditira. Naveo sam mu jednu strahovito jednostavnu misao. Rekao sam mu da nije važno označava li misao ikakvu vanjsku realnost. Rekao sam mu neka uzme misao: Mudrost je u svjetlu. — Rekao sam neka uvijek iznova svu snagu svoje duše usmjeri na misao: Mudrost je u svjetlu. — Nije bitno je li to istina ili nije. Isto kao što nije bitno je li, kad, primjerice, uvijek iznova naprežemo ruku da bismo je pomaknuli, riječ o nečemu presudnom za svijet ili o igri. Naprežanjem ruke jačamo mišiće. Naprežući se da uvijek iznova obavljamo tu djelatnost bez obzira na značenje misli, jačamo svoje mišljenje. Ako se uvijek iznova duševno naprežemo da misao zadržimo u svijesti, da na nju

koncentriramo sav duševni život, jačamo svoj duševni život, kao što jačamo mišićnu snagu ruke ako se uvijek iznova koncentriramo na istu djelatnost. No, moramo imati lako preglednu misao jer ćemo u protivnome biti izloženi svim mogućim podvalama vlastite organizacije. Čovjek uopće ne može vjerovati kako je velika sugestivna moć različitih reminiscencija i slično. U času kad odaberemo kompliciranu misao, odmah sa svih strana dodu demonske moći i djeluju sugestivno na svijest. Ako zaista uzmemo preglednu misao koja ne sadrži ništa drugo doli ono što misaono doživljavamo, možemo biti sigurni da u meditaciji živimo u punoj razboritosti, u istoj razboritosti s kojom inače živimo kao potpuno svjesni ljudi.

Ako se meditacija tako provodi, mnogi će ljudi reći: Potpao si pod autosugestiju. — No, sve je to, dakako, besmislica. To ovisi samo o tome hoćemo li uzeti jednu preglednu misao ili, pak, misao koja će djelovati u nama podsvjesnim poticajima. Često sam govorio kako sve ovisi o čovjekovim sposobnostima; kod nekoga to traje dugo, kod nekoga kratko. Čovjek, međutim, takvom koncentracijom dolazi do toga da svoj duševni život, ako je to misaoni duševni život, ojača, osnaži. A posljedica će se nakon nekog vremena pokazati u tome da čovjek svoje mišljenje ne doživljava kao u običnoj svijesti. U običnoj svijesti čovjek doživljava nemoć svojih misli. Misli su jednostavno takve. Takvom koncentracijom čovjek zaista počinje doživljavati misli kao unutarnji bitak, isto kao što doživljava napetost mišića i kao što doživljava pomak ruke da bi dohvatio neki predmet. U njemu mišljenje postaje realnošću. Napredujući na tome putu dolazi se do doživljavanja drugog čovjeka u sebi o kojem prije ništa nismo znali.

A tada za čovjeka dolazi trenutak kad on kaže: Da, ja sam čovjek koji ponajprije može sebe gledati izvana, onako kako se gledaju stvari vanjske prirode. U nutrini nejasno osjećam svoju mišićnu napetost, ali zapravo ne znam kako moje misli ulaze u tu mišićnu napetost. Ako čovjek svoje mišljenje osnaži onako kako sam to opisao, na neki će način u svome biću osjetiti strujanje osnaženog mišljenja. U sebi osjeća drugog čovjeka. No, to je u početku nešto apstraktno. Glavno je da nas se u času kad u sebi osjetimo drugog čovjeka nezemaljske stvari počinju tako ticati kao što su nas se prije ticale zemaljske. Mislim na prostorno izvanzemaljske stvari. U času kad osjetite da misao postaje unutrašnjim životom, kad osjetite kako ona teče poput daha kad na njega usmjerite pozornost, u tome času svom čovještvu dodajete nešto novo. Prije ste, primjerice, osjećali: stojim na svojim nogama. Dolje je pod. On me nosi. Da ga nema, da mi Zemlja ne pruža oslonac, morao bih propasti u bezdan. Ja na nečemu stojim.

Poslije pošto ste u sebi osnažili svoje mišljenje i osjetili drugog čovjeka, počinjete se za njega zanimati. Sada vas zemaljska okolina više ne zanima toliko kao prije. To ne znači da čovjek postaje sanjarem i zanesenjacom. To se neće dogoditi ako takve stupnjeve spoznaje postiže na unutrašnje jasan i valjan način. Čovjek se sasvim dobro može vratiti u svijet običnog života. Ne postaje zanesenjacom koji govori: Upoznao sam duhovni svijet, onaj zemaljski je manje vrijedan i nevažan, bavit ću se samo duhovnim svijetom. Kod istinskog se duhovnog puta ne govori tako nego čovjek tek sada, kad mu se opet vraća, umije cijeniti vanjski život. A trenutke kad ga napuštamo onako kako sam opisao i kad se

interes obraća drugom čovjeka što smo ga u sebi otkrili ionako ne možemo dugo zadržati; jer, da bismo ih s unutrašnjim poštenjem zadržali na dulje vrijeme, potrebna je velika snaga, koju obično ne možemo održati uspravnom na neko dulje vrijeme.

Usmjerenost interesa na drugog čovjeka u vezi je s interesom za prostornu okolinu Zemlje, koja čovjeku postaje tako dragocjena kao što je dragocjeno i ono što se nalazi dolje na Zemlji. Zna se da tlo nosi čovjeka. Zna se da Zemlja iz svojih različitih prirodnih carstava daje tvari koje treba jesti kako bi tijelo hranom neprekidno dobivalo potreban poticaj. Poznato je kako je čovjek na taj način povezan sa zemaljskom prirodom. Isto kao što treba ići u vrt da bi se nabralo nekoliko glavica kupusa, skuhalo ih i zatim pojelo, isto kao što je ono što se nalazi vani u vrtu u vezi s prvim fizičkim čovjekom, tako sada čovjek spoznaje što mu znače sunčeve zrake, Mjesečevo svjetlo i sjaj zvijezda. S obzirom na drugog čovjeka postaje moguće da se o onome što se prostorno nalazi oko Zemlje malo-pomalo počinje misliti onako kako se prije mislilo s obzirom na njegovo prvo fizičko tijelo, s obzirom na njegovu fizičku okolinu.

Čovjek sebi kaže: Ono što u sebi nosiš kao mišićje, kao kosti, pluća, jetra i dr., to je u vezi s glavicom kupusa ili s fazanom vanjskog svijeta. No, onaj drugi čovjek što ga u sebi nosiš i što si ga osvijestio zahvaljujući osnaženom mišljenju u vezi je sa Suncem i Mjesecom, sa sjajem zvijezda, u vezi je s prostornom okolinom Zemlje. Tada se postavlja prislan, zapravo prisniji odnos s prostornim okruženjem Zemlje negoli to može običan čovjek. Zaista se zadobiva još jedan, zasad tek prostorni svijet.

Čovjek se sada isto tako osjeća stanovnikom zvjezdanog svijeta, kao što se prije osjećao stanovnikom Zemlje. Prije se čovjek, naime, nije osjećao stanovnikom zvjezdanoga svijeta; jer, znanost koja ne ide do osnaženja mišljenja *ne* može čovjeku osvijestiti da je taj drugi čovjek tako povezan s prostornom okolinom Zemlje, kao što je on kao fizički čovjek povezan s fizičkom Zemljom. To znanost ne poznaje. Ona računa; ali ti proračuni, čak i oni iz astrofizike, donose samo stvari koje se čovjeka, zapravo, ne tiču i u najboljem slučaju zadovoljavaju njegovu znanstvenu znatiželju. Jer, konačno, kakvu važnost za čovjeka i za njegovo unutarnje doživljavanje ima znanje — a to, osim toga, nije točno — da je spiralna maglica nastala u zviježđu "Psa" ili da je još i danas u fazi nastajanja. Čovjeka se to uopće ne tiče. Čovjek se prema zvijezdama odnosi kao bilo koje bestjelesno biće koje odnekud dolazi, na Zemlji se zadržava, koje ne treba hranu itd. No, čovjek zaista postaje od običnoga zemaljskog građanina građaninom svijeta, ako na ovaj način osnaži svoje mišljenje.

I sada nastaje sasvim određeni sadržaj svijesti, sadržaj svijesti koji se može okarakterizirati na sljedeći način. Mi si kažemo: Da, postoji kupus, da, postoje žitarice, to je dobro, to izgrađuje naše fizičko tijelo — ako smijem ovaj izraz koji nije posve točan, upotrijebiti u općenitom, trivijalnom značenju; to, dakle, izgrađuje naše fizičko tijelo. Ja uočavam izvjesnu vezu između onoga što se nalazi vani u različitim prirodnim carstvima i svoga fizičkog tijela.

Kad mišljenje ojača, počinjemo uočavati istu takvu vezu između drugog čovjeka koji živi u nama i izvanzemaljskog prostora koji nas okružuje. Na kraju si kažemo: Ako noću izađem i ako se služim

samo svojim običnim očima, ne vidim ništa. Ako izađem danju, vidim predmete zahvaljujući Suncu, odnosno izvanzemaljskim snagama. Isprva ne znam ništa. Ograničim li se samo na Zemlju, vidim glavu kupusa, vidim kristal kremenena. Zahvaljujući Suncu, vidim oboje, ali me na Zemlji zanima samo razlika između glavice kupusa i kristala kremenena.

Počinjem shvaćati da sam ja, kao drugi čovjek, nastao od onoga što čini vidljivim glavicu kupusa i kristal kremenena. To je vrlo važan skok što ga činimo u svijesti. To je potpuna metamorfoza svijesti. Od sada počinjem govoriti: Stojiš li na Zemlji, vidiš ono fizičko koje je povezano s tvojim fizičkim čovjekom; ako osnažiš svoje mišljenje tako da se tebe i čovjeka kojega si netom u sebi otkrio počne ticati izvanzemaljsku prostorno postojanje kao što te se prije ticao fizički svijet, tada kozmičkom eteru, koji čini vidljivim zemaljske stvari, pripisuješ svoje drugo postojanje, kao što porijeklo svoga fizičkog pripisuješ fizičkoj Zemlji. Na osnovi svog iskustva kažeš da imaš fizičko tijelo i etersko tijelo. — Sama sistematizacija pojedinih čovjekovih dijelova, dakako, ne predstavlja sadržaj spoznaje. Istinski uvid postiže se ako se uzme u obzir cjelokupna metamorfoza svijesti koja nastupa tako da se zaista u sebi otkrije taj drugi čovjek.

Pokrenem fizičku ruku i moja fizička šaka uhvati neki predmet. Pri tome na neki način osjećam strujanje zahvaćanja. Osnažena misao postaje okretana, kao da u čovjeku izaziva svojevrsno dodirivanje unutar eterskog organizma, finijeg nadosjetilnog organizma koji postoji isto tako kao i fizički samo što nije povezan sa zemaljskim nego s onim izvanzemaljskim.

Sada dolazi trenutak kad je čovjek prisiljen spustiti se za još jedan stupanj niže; naime, imaginativnim se mišljenjem, što sam ga opisao, počinje osjećati to unutarnje dodirivanje drugog čovjeka, počinje se uviđati veza s prostranstvima svjetskog etera. Pri tome nemojte zamišljati ništa drugo osim onoga o čemu sam vam upravo govorio. Da bismo, međutim, pošli dalje, prisiljeni smo ponovno se vratiti običnoj svijesti.

Pomislimo li na čovjekovo fizičko tijelo na način kako sam vam ga sada opisao, postavljamo si pitanje: Kakav je, zapravo, odnos toga čovjekovoga fizičkog tijela prema okolini? Ono prema fizičkoj zemaljskoj okolini nedvojbeno stoji u nekom odnosu. No, kakav je to odnos?

Uzmemo li leš — on je vjerni preslik fizičkog čovjeka i za vrijeme života — da, tada u oštrim konturama vidimo jetra, slezenu, bubrege, srce, pluća, kosti, mišiće, živce. To se može nacrtati i ima oštre konture. Time je slično svemu čvrstome, svemu što ima čvrste oblike. A s konturama u ljudskome organizmu stvar stoji ovako. Ništa toliko ne zavarava kao današnji priručnici anatomije i fiziologije jer ljudi zamišljaju: Tu su jetra, tu je srce itd.; sve to vide u oštrim obrisima i zamišljaju da je ta oštra omedenost nešto bitno. Ljudski se organizam zamišlja kao konglomerat krutih stvari. A on to uopće nije, samo 10 posto, ostalih 90 posto su tekućine ili plinovi. Živi je čovjek najmanje 90 posto vodeni stup. Može se, dakle, reći: S obzirom na fizičko tijelo, čovjek pripada čvrstoj zemlji, onom što su stariji mislioci u užem smislu nazivali zemljom; a zatim slijedi čovjekov tekući dio. Izvanjska znanost neće doći do razboritog shvaćanja čovjeka sve dok ponovno

ne počne zasebno razlikovati krutog čovjeka i tekućeg čovjeka, to unutarnje tkanje i talasanje koje zaista izgleda kao jedno malo more.

No, zemaljsko ima na čovjeka pravi utjecaj samo s obzirom na ono što je na njemu kruto. Jer je i vani u prirodi vidljivo da čim se javlja tekuće stanje, nastaje odmah i oblikotvorna snaga koja djeluje naglašeno jedinstveno.

Ako uzmete u obzir cjelokupnu tekućinu naše Zemlje, svu njezinu vodu, ona predstavlja veliku kap. Kad bi se voda mogla slobodno oblikovati, poprimila bi oblik kapi; tekućina bi posvuda poprimila oblik kapi.

Ono što je zemljano, što je kruto, pojavljuje se u određenim oblicima. Prepoznatljivi su posebni oblici. Tekuće uvijek teži obliku kapi, obliku kugle.

A odakle to dolazi? Ako proučavate kap, bila ona mala ili velika poput Zemlje, posvuda ćete vidjeti da je kap preslik čitavog svemira. To je za današnje poimanje, dakako, netočno, ali vidjet ćemo da je takvo shvaćanje ipak opravdano. Ispravno je shvaćanje da nam svemir izgleda kao šuplja kugla u koju gledamo.

U svakoj kapi, bila ona velika ili mala, zrcali se sam svemir. Bila to kišna kap ili vodena masa čitave Zemlje, na površini ćete vidjeti sliku svemira. Područje tekućeg ne možemo tumačiti na osnovi zemaljskih snaga. Pogledate li, osvijestite li silna nastojanja da se kuglasti oblik vode na Zemlji objasni djelovanjem zemaljskih snaga, vidjet ćete koliko su ta nastojanja uzaludna. Kuglasti oblik vode nije moguće objasniti silom kohezije itd. Kuglasti oblik vode ne objašnjava se silom kohezije, nego pritiskom izvana. Dolazimo do toga da i u vanjskoj prirodi uviđamo kako za objašnjavanje tekućeg

moramo napustiti zemaljske datosti. A odatle počinjemo razumijevati kako je to kod čovjeka.

Sve dok ostajemo kod onoga što je u čovjeku kruto, ostajemo u području zemaljskog i na temelju toga možemo razumjeti njegov oblik. U času kad se obratimo njegovom tekućem elementu, potreban nam je drugi čovjek koji je djelatatan u tekućem i do kojeg dolazimo osnaženim mišljenjem.

Sad smo se ponovno vratili zemaljskim datostima. U čovjeku nailazimo na kruto. To tumačimo svojim običnim mislima. Oblik onoga što je u čovjeku tekuće ne možemo razumjeti ako ne uviđamo da je u njemu djelatatan drugi čovjek, kojeg u osnaženom mišljenju u sebi samima osjećamo kao čovjekovo etersko tijelo.

I tako možemo reći: Fizički čovjek djeluje u krutom, eterski u tekućem. Eterski je čovjek, dakako, još uvijek samostalan; njegovo sredstvo djelovanja jest tekuće. A sada je potrebno krenuti dalje. Zamislite, toliko smo napredovali da to osnaženo mišljenje unutarne doživimo, da doživimo eterskog čovjeka, tj. drugog čovjeka; to pretpostavlja snažan razvoj unutrašnje impulzivnosti.

Poznato vam je da uz izvjestan napor svoje mišljenje ne samo da možemo potaknuti nego ga možemo čak i spriječiti, možemo prestati misliti. O tome se brine fizička organizacija. Kada smo umorni i zaspimo, prestajemo misliti. Teže je hotimice izbrisati osnaženo mišljenje, plod meditacije što smo ga velikim naporom usvojili. Običnu, nemoćnu misao razmjerno je lako ugasiti. Za osnaženo mišljenje što smo ga u sebi razvili jače smo unutarne duševno vezani. Da bismo si ga ponovno odsugerirali, potrebno je razviti veću snagu. Tada se, međutim, događa nešto posebno.

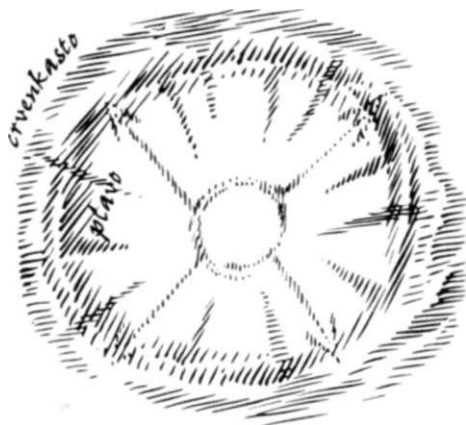

Obično je mišljenje potaknuto okolinom ili sjećanjem na okolinu. Bilo kojim putem misli krenuli svijet i dalje postoji. I kad zaspite, on dalje postoji. No, s osnaženim ste se mišljenjem upravo izuzeli iz toga vidljivog svijeta. Povezali ste se s izvanzemaljskom prostornom okolinom. Promatrate odnos zvijezda prema sebi, kao što ste prije u svojoj okolini promatrali odnose stvari prirodnih carstava. Sa svime time sada ste uspostavili odnose. Sada to možete potisnuti. Time, međutim, nema ni vanjskog svijeta jer ste svoj interes usmjerili osnaženoj svijesti. Dolazite do onoga što se može nazvati praznom sviješću. Obična svijest poznaje prazninu svijesti samo u spavanju; ali to je onda nesvjesno.

Sada se pri odsutnosti vanjskih osjetilnih utisaka postiže stanje pune svijesti. Čovjek ne spava, nego bdije. Nije samo da ne spava nego kad praznu svijest izloži onom neodređenom, onda u svijest prodire istinski duhovni svijet. Kažemo: On dolazi. I dok je čovjek prije samo gledao u izvanzemaljsku fizičku okolinu, koja je u stvari eterska okolina, dok je vidio prostor, sada kao iz neodređenih daljina kozmosa sa svih strana dolazi nešto novo, dolazi istinsko duhovno. To duhovno dolazi s kraja svijeta ako je čovjek išao putem što sam ga opisao.

A sada prijašnjoj metamorfozi svijesti pridolazi nešto treće. Sada si čovjek kaže (crtanje na ploči): Ti na sebi nosiš svoje fizičko tijelo (unutrašnji krug) i svoje etersko tijelo (plavo) koje si dokučio osnaženim mišljenjem, ali u sebi nosiš još nešto — sada govorim o svijetu privida. Sljedećih ćemo dana vidjeti koliko je to opravdano. Etersko dolazi iz prostornoga svijeta, ali što je izvan toga (crvenkasto), dolazi iz neodređenoga. Gubi se svijest o tome da dolazi iz

prostornog; to nas prožima poput trećeg čovjeka. Prolazi kroz eter kozmosa i prožima nas kao treći čovjek. Na osnovi iskustva s pravom počinjemo o tome govoriti: Imamo prvoga čovjeka, fizičkog čovjeka; drugoga čovjeka, eterskog čovjeka; trećega čovjeka, astralnog čovjeka. — Neka nas ne smeta kad kažemo: Na sebi nosimo astralnog čovjeka, trećeg čovjeka. On dolazi iz duhovnoga, a ne iz samo eterskoga. Možemo govoriti o astralnom tijelu, o astralnom čovjeku.

A sada idemo dalje. Kažemo si: Udišem, trošim svoj dah za svoju unutrašnju organizaciju. Zatim izdišem. — Je li stvarno istina da ono što ljudi zamišljaju kao mješavinu kisika i dušika stalno dolazi i odlazi?

Pogledajte, to što dolazi i odlazi je, prema mišljenju suvremene civilizacije, sastavljeno od kisika i dušika i još nekih elemenata. No, tko doživi taj prodor duhovnog kroz eter, doživljava u udisanju ono što nije oblikovano samo iz etera nego iz nečega izvan toga, iz duhovnoga. U procesu disanja postupno učimo

prepoznavati duhovni utjecaj na čovjeka. Spoznajom čovjek uči sebi reći: Ti imaš fizičko tijelo. Ono zahvaća u kruto; to je njegovo sredstvo. Imaš svoje etersko tijelo, ono zahvaća u tekuće. Time što čovjek nije samo kruti i samo tekući nego u sebi nosi zračnog čovjeka, ono zračno, plinovito može zahvatiti treći, astralni čovjek. Astralni čovjek zahvaća onim supstancijalnim na Zemlji, zahvaća onim zračnim.

Obično mišljenje nikad neće shvatiti čovjekovu tekuću organizaciju, unutarnje pravilnu, ali u stalnoj promjeni i preobrazbi i tekući je čovjek dostupan jedino osnaženom mišljenju; s običnim mišljenjem shvaćamo samo fizičkog čovjeka. I budući da naša anatomija i fiziologija računaju samo s običnim čovjekom, uzimaju u obzir samo njegovih 10 posto. No, tekući je čovjek u neprestanom pokretu i nikada ne poprima čvrste obrise. Ovdje je takav, ondje drugačiji, tu je dugačak, ondje kratak. Ono što je u stalnom pokretu ne može se dokučiti krutim nego u sebi pokretnim pojmovima, pojmovima koji su slike. Eterskog čovjeka u tekućem čovjeku moguće je shvatiti u slikama.

A trećeg, astralnog čovjeka koji djeluje u zračnom čovjeku moguće je shvatiti ako ga se ne shvaća samo u slikama nego na jedan drugačiji način. Ako, naime, u svom meditiranju sve više i više napredujete — opisujem proces zapadnjačke meditacije — primijetite ćete da, počevši od određenog trenutka svog vježbanja, dah u vama postaje zamjetno muzikalan. Dah doživljavate kao unutarnju glazbu. Kao da ste protkani, kao da ste ustalasani unutarnjom glazbom. Trećeg čovjeka, koji je s fizičkog gledišta zračni čovjek, a s duhovnog astralni, doživljavate kao nešto unutarnje muzikalno. I tu zahvaćate dah.

Istočnjački je meditant, usredotočujući se na dah, to izvodio neposredno čineći svoje disanje nepravilnim, uveo je yoga-disanje da bi otkrio kako u čovjeku dah živi i tka. Time je neposredno radio na zahvaćanju trećeg čovjeka.

I tako dolazimo do toga što je u stvari taj treći čovjek, pa danas možemo reći: Produblјivanjem uvida, jačanjem uvida dolazimo do toga da u čovjeku razlikujemo fizičko tijelo koje na Zemlji živi u postojanim oblicima i koje je povezano sa zemaljskim carstvima; drugog, tekućeg čovjeka u kojem živi stalno pokretno etersko, moguće je shvatiti samo u slikama, u pokretnim plastičnim slikama; trećeg čovjeka, astralnog, koji svoj fizički preslik ima u svemu onome što čini udisajna zračna struja. Ona ulazi, zahvaća unutarnju organizaciju, širi se, radi, preobražava se i struji ponovno van. To je čudesno nastajanje. Ne može se nacrtati; može u najboljem slučaju simbolički ali ne stvarno. Isto se tako ne može nacrtati, kao što se ne mogu nacrtati ni zvukovi violine. Simbolički je to moguće, ali muzikalni sluh morate usmjeriti unutaršnjem slušanju. Na to morate usmjeriti ne vanjsko zvučno nego unutarnje muzikalno slušanje. Tkanje disanja morate unutarnje čuti. Čovjekovo astralno tijelo morate unutarnje čuti. To je treći čovjek. To je onaj čovjek kojega dokućujemo kada dopremo do prazne svijesti i kad pustimo da se ta prazna svijest ispuni onime što nam donosi inspiracija.

Jezik je doista pametniji od ljudi jer potječe iz pradavnih vremena. To što se disanje nekada nazivalo inspiracijom ima dubok smisao, kao što općenito riječi našeg jezika govore mnogo više nego što mi to danas svojom apstraktnom sviješću možemo riječima osjetiti.

Te su nas stvari dovele do čovjekove trodijelne prirode, do fizičkog tijela, eterskog tijela, astralnog tijela, očitujući se u astralnom čovjeku, eterskom čovjeku, krutom čovjeku, i koje se fizički odražavaju u formacijama krutog čovjeka, u promjenjivim oblicima tekućeg čovjeka i u unutarnjom muzikom prožetoga zračnog čovjeka. Najljepši izraz te unutarnje muzike je živčani sustav. Izgrađen je iz astralnog tijela, iz unutarnje muzike. Stoga živčani sustav pokazuje na određenim mjestima te čudesne oblike (crtež): Ledna moždina iz koje se granaju različiti živčani putovi. Sve to zajedno čini čudesan muzikalni sklop koji neprekidno djeluje u čovjeku, djeluje na njegovu glavu.

Pramudrost koja je bila živa još u grčko vrijeme osjećala je u čovjekovoj nutrini taj čudesni instrument jer se duž čitave leđne moždine diže izdisajna zračna struja. Udahnuti zrak ulazi u kanal leđne moždine i diže se prema mozgu. Ta se muzika uistinu izvodi, ali je čovjek nije svjestan. On u svojoj svijesti ima samo ono što se gore odbija. To je Apolonova lira, unutarnji muzički instrument što ga je instinktivna pramudrost još prepoznavala u čovjeku. Na te sam stvari već skrenuo vašu pozornost, a sada bih htio dati sažetak onoga što se tijekom dvadeset godina razvijalo u našem društvu.

Sutra ću nastaviti s četvrtim elementom čovjekove prirode, s Ja-organizacijom, i zatim pokazati kako su različiti dijelovi ljudske prirode povezani s čovjekovim životom na Zemlji i s njegovim nadzemaljskim ili izvanzemaljskim takozvanim vječnim životom.

PETO PREDAVANJE

Dornach, 2. veljače 1924.

Izložio sam kako čovjeka treba raščlaniti na fizičko tijelo, etersko tijelo, astralno tijelo i kako se izvjesnim vježbanjem vlastitih snaga spoznaje, duševnih snaga osjećaja i volje može steći dublji uvid u tu podjelu. Takvu podjelu nalazimo i vani u svijetu. No, mora nam biti jasno da postoji znatna razlika između onoga što nalazimo u svijetu izvan čovjeka, u izvanljudskoj svijetu, i u unutarnjem svijetu čovjeka samog.

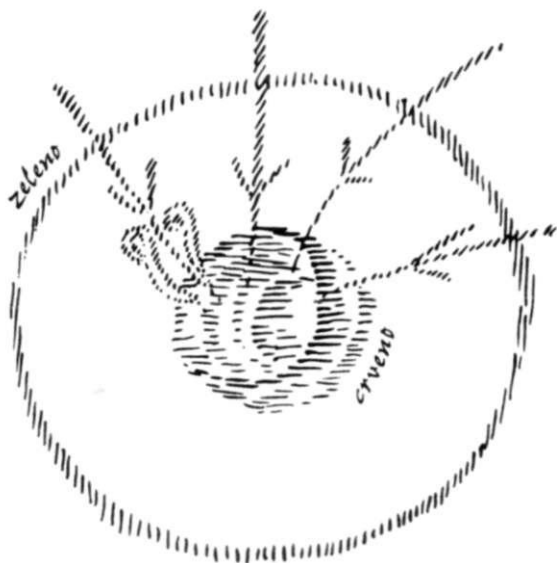
Ako prvo promatramo fizički svijet, a možemo ga promatrati samo s obzirom na kruto stanje, počinjemo razlikovati različite tvari. Ne moramo se upuštati u pojedinosti. Poznato vam je da kad anatom ispituje leš, ono što je preostalo od živog čovjeka pošto je prešao prag smrti, više ne mora — ili barem misli da ne mora, a u izvjesnim granicama ima pravo na takavo stajalište — misliti na bilo što drugo nego na zemaljske tvari, koje nalazi i u izvanljudskom postojanju. Istražuje ono što u vanjskom svijetu postoji u obliku soli, kiselina, jednostavnih i složenih tvari. Zatim istražuje ono što sadrži ljudski organizam. Pri tome ne smatra potrebnim proširiti svoje znanje iz fizike, iz kemije.

Razlika se javlja samo kada se stvari promatraju u velikom planu, kada se, dakle, pozornost usmjeri na ono što sam tako jako isticao: Da iz izvanljudske prirode taj ljudski organizam ne može održati svoju cjelovitost nego da potpada razaranju. Možemo, dakle, reći: U krutom, zemljanom, fizičkom svijetu ne nalazimo velike razlike između onoga izvan i onoga unutar čovjeka. Veće razlike uočavamo u eterskom svijetu.

Skrenuo sam vam pozornost kako nas, zapravo, etersko motri iz izvanzemaljskog svijeta i kako svemu, bila to velika ili mala kap, daje oblu, kuglastu formu (crtež). A ova se težnja eterskih snaga za stvaranjem kuglastog oblika proteže i na čovjekovo etersko tijelo. S obzirom na svoje etersko tijelo, mi se, zapravo, neprekidno borimo — sve se to, dakako, odigrava u podsvijesti — kako bismo svladali kuglasti oblik. Čovjekovo etersko tijelo svojim je oblikom vrlo dobro prilagođeno fizičkome tijelu. Nema izrazito čvrste granice, u sebi je pokretljivo; u njemu možemo razlikovati predio glave, predio trupa, nejasan predio udova i tu se etersko tijelo razilazi. Pokrenemo li ruku, etersko se tijelo, koje se inače prilagodava obliku ljudskog organizma, malo izboči, a prema dolje se razilazi. Zbog utjecaja svemira, zbog utjecaja kozmosa etersko tijelo ima, međutim, tendenciju poprimanja kuglastog oblika. Ono više čovjekovo biće, astralni čovjek i Ja-čovjek moraju se boriti protiv kuglastog oblika. Upravo oni iz kuglastog izrađuju takav oblik koji se prilagodava ljudskom liku. I mi možemo reći: Eterski se čovjek uključuje u opći eterski svijet tako da iz tog svijeta izažima svoj vlastiti oblik; dok unaokolo sve etersko nastoji iz tekućeg stvarati kuglaste oblike. Kod čovjeka sve tekuće prima ljudsko obilježje, a to se odvija pod utjecajem unutaršnjih snaga. Tu se unutarnje snage suprotstavljaju vanjskim kozmičkim snagama.

Suprotstavljanje je još jače kod astralnog čovjeka. Jučer sam napomenuo kako astralno kao da ustrojava iz neodređenog. A to astralno ustrojavajući iz izvanljudskog postojanja (strelice u zelenom krugu) mami iz zemlje biljne oblike koji još jasno pokazuju vezu s astralnim. Jer, astralne su snage one koje

biljke izvlače iz zemlje. Biljka ima samo etersko tijelo; a astralne su snage one koje ju izvlače iz zemlje. Čovjekovo je astralno tijelo zaista iznimno zamršeno i moguće ga je zamijetiti tako kako sam ga jučer prikazao — kao unutarnji muzikalni, uskovitlani život, tkajući život, kao unutarnje kretanje, a sve je to, ako se tako smijem izraziti, duboko doživljena muzika; sve ostalo astralno ustrojava radijalno izvana. A to što radijalno ustrojava pretvara se u ljudski astralni oblik. Javljaju se zamršene stvari (crtež).

Recimo, primjerice, da odnekud ustrojava astralno. Čovjekovo biće modelira to astralno u različite oblike kako bi ih u sebe uključilo, kako bi mu služili, i vlastitim unutarnjim bićem iz radijalno ustrojavajućih astralnih snaga sebi iznuđuje svoje astralno tijelo.

Vidite, ipak se može reći: Ako duševno-duhovno izoštreni pogled usmjerimo kozmosu, imat ćemo pojam eterskog, imat ćemo dojam kako nas etersko odvlači od Zemlje; i dok nas sila teža veže za Zemlju, etersko nas od nje odvlači. U tome stremljenju za udaljavanjem od Zemlje djeluje etersko. Pritom imajte na umu da je ljudski mozak težak približno 1500 g. Masa takve težine koja bi pritiskivala fine krvne žile ispod mozga morala bi ih sasvim zgnječiti. Kad bi mozak živog čovjeka zaista težio 1500 g, mi pod mozgom ne bismo mogli imati fine krvne žile. U živome je čovjeku, međutim, mozak težak najviše 20 g. Razlog je tome što mozak pliva u likvoru i postaje toliko lakši koliko teži njime istisnuta tekućina; na taj način mozak kao da stremi od čovjeka. A u tom stremljenju djeluje etersko. Stoga se može reći: Upravo u slučaju mozga iznimno se jasno vidi o čemu je riječ.

Mozak pliva u likvoru. Time se njegova težina smanjuje s 1500 g na otprilike samo 20 g. Naš mozak, težak otprilike 20 g, svojom je djelatnošću iznimno malo uključen u našu fizičku tjelesnost. Pri tome etersko nalazi velike mogućnosti da djeluje prema gore. Težina djeluje prema dolje, ali se dokida. Osobito su u mozgu zgusnute eterske snage koje nas odvlače od Zemlje. Kad bismo svoje fizičko tijelo morali nositi sa svom njegovom težinom, imali bismo što vući. No, svako krvno tjelešce pliva i gubi na svojoj težini.

Gubitak težine u tekućini stara je spoznaja i poznato vam je da su je u staro doba pripisali *Arhimedu*. Jednom se kupao i kad je nogu podigao iz vode, primijetio je koliko je teža nego kad je u vodi. Tada je kliknuo: Otkrio sam! Heureka! Otkrio sam! — Otkrio je, naime, da svako tijelo uronjeno

u tekućinu postaje toliko lakše koliko važe tekućina koju je istisnulo. Predočite li si Arhimeda u vodi, fizičku nogu (crtež) a zatim onu vodenu nogu, fizička će noga biti toliko lakša koliko važe vodena noga. Bit će, dakle, toliko lakša. Tako će naš i mozak u liquoru biti toliko lakši koliko teži liquor veličine fizičkog mozga. U fizici se to zove uzgon. U toj težnji za izmicanjem, koja je svojstvena tekućini, djeluje etersko, dok je astralno potaknuto disanjem, onim zračnim koje ulazi u ljudski organizam. Zrak ide u čovjeku svojim putem i u glavu dolazi u vrlo fino raspršenom stanju. U toj raspršenosti zraka, u tom organiziranju zraka djeluje astralno.

U tvari, u krutom stanju, zemljanom stanju zaista se može vidjeti fizičko; u tekućem, u njegovom djelovanju u čovjeku vidimo etersko; u zračnom vidimo astralno.

Tragika materijalizma jest da ništa ne zna o tome kako materija zaista djeluje u različitim područjima života. Čudnovato je, zapravo, kako materijalizam ne poznaje materiju. O djelovanju materije ne zna ništa jer se o tome nešto saznaje tek kad se uzmu u obzir u materiji djelatne snage, odnosno duhovnost.

A tako i jest. Napredujemo li meditacijom do imaginativne spoznaje o kojoj sam vam već govorio, u svemu ćemo vodenom tkanju na Zemlji otkriti etersko. U usporedbi sa znanošću djetinjasto je misliti da je u svemu tome tkanju — uzmite more, riječnu vodu, uzlazeću maglu, kišne kapi, nastajanje oblaka, uzmite sve ovo zajedno — sadržano samo ono što fizičari i kemičari znaju o vodi. To je, zapravo, djetinjasto u usporedbi s istinskom spoznajom. Jer, u svemu onome što je vani, u golemoj kapi vodene

Zemlje, u onome što neprekidno uzlazi u obliku pare, što oblikuje oblake, što se spušta u obliku magle i kiše i sve što se na Zemlji događa u vezi s vodom — voda obavlja golemu djelatnost pri nastajanju različitih struktura Zemlje — u svemu su tome djelatni eterski tokovi, etersko tkanje koje se razotkriva ako se mišljenje osnaži, kako sam to bio razložio: u slikama. Posvuda iza vodenog tkanja stoji tkanje imaginacije, imaginacije svijeta i kao uviruća u tu svjetsku imaginaciju posvuda djeluje ova astralna harmonija sfera.

A u čovjeku su ti odnosi sasvim drugačiji negoli izvan njega. Gledamo li u izvanljudski svijet izoštranim pogledom o kojem sam vam govorio, vidjet ćemo kako je svijet ponajprije izgrađen od fizičkog, koje se neposredno drži Zemlje; zatim od eterskog, koje već osjeća kozmos; od astralnog, koje ustrujava, bivstveno ustrujava. To nije samo neko opće apstraktno astralno tkanje, to ulaze bića, duševno-duhovna bića kao što je u svojem tijelu i čovjek duševno-duhovno biće. To čovjek gleda.

Pogledamo li zatim opet čovjeka, vidjet ćemo kako onome što je vani etersko odgovara čovjekovo etersko tijelo. No, etersko tijelo ne izgleda tako da biste mogli reći (crtež): Tu je fizičko čovjekovo tijelo, a tu je etersko. Ovo se, dakako, može nacrtati, ali to je samo jedan trenutačni isječak. Nikada se ne može vidjeti sadašnje etersko tijelo jer kad promatrate čovjekovo etersko tijelo, onda vidite taj isječak koji se može nacrtati, ali on se nastavlja na ono prethodno. Uvijek vidite čitavo etersko tijelo sve do rođenja. Ono što je vremensko predstavlja nešto cjelovito. Ako je pred vama dvadesetogodišnjak, ne možete vidjeti samo dvadesetogodišnje etersko tijelo

nego ćete vidjeti sve što se do rođenja i čak malo prije rođenja u tom eterskom tijelu događalo. Vrijeme zaista postaje prostorom. Kao što kad gledate stabla drvoreda, ona se u perspektivi zgušnjavaju, kad, dakle, gledate čitav drvored u prostoru. Tako ako gledate etersko tijelo u njegovom sadašnjem obliku, ujedno gledate unatrag čitavu formaciju, a ona je vremenska. Etersko je tijelo vremenski organizam. Fizičko je tijelo prostorni organizam. Fizičko je tijelo omeđeno. Etersko je tijelo uvijek prisutno kao cjelina i odgovara proteklom trajanju sadašnjeg života. To je jedna cjelina. Stoga biste etersko tijelo mogli zapravo nacrtati ili naslikati, samo kad biste umijeli slikati pokretne slike; morali biste slikati velikom brzinom. Ono što nacrtamo ili naslikamo samo je trenutačni oblik, samo je presjek i odnosi se prema cjelini eterskog tijela, tako kao kad presječete deblo stabla i nacrtate što vidite u presjeku. Tako je, kad crtate, etersko tijelo samo jedan presjek jer je čitavo etersko tijelo vremenski tijek. Prateći taj vremenski tijek prekoračujemo rođenje, čak i začecje sve do točke gdje vidimo kako je čovjek iz svoga predzemaljskog postojanja sišao u sadašnje zemaljsko postojanje. A posljednje što je prošao prije nego što ga je začeo jedan roditeljski par bilo je prikupljanje supstancijalnosti iz sveopćeg etera svijeta i izgradnja vlastitoga eterskog tijela.

O eterskom se tijelu ne može govoriti ako se ne prati čovjekov vremenski život sve do preko praga rođenja. Ono što u određenom trenutku smatramo eterskim tijelom samo je apstrakcija; ono konkretno je vremenski tijek.

Drugačije je kod astralnog tijela. Do astralnog tijela dolazi se na način koji sam vam jučer izložio.

To vam mogu nacrtati samo shematski. I u crtežu prostor mora postati vremenom. Uzmimo da 2. veljače 1924. promatrate astralno tijelo nekog čovjeka. Tu bi bio čovjek (crtež) i mi promatramo njegovo astralno tijelo. Čovjek ostavlja utisak: Tu je njegovo fizičko tijelo, tu je etersko tijelo, a tu možemo promatrati njegovo astralno tijelo. Ono se doima kao što sam to opisao u svojoj knjizi "Teozofija". To je tako. No, dođemo li do prave inspirativne spoznaje, što sam je jučer opisao, koja se javlja u vezi s praznom sviješću, imamo sljedeći uvid. Čovjek sebi kaže: Ono što se ovdje vidi kao astralno tijelo ne postoji zapravo 2. veljače 1924. nego kad je čovjek čije astralno tijelo promatramo navršio 20 godina, moramo u vremenu ići unatrag. Dolazimo, primjerice do siječnja 1904. i dolazimo do uvida: Zapravo je tek ovdje to astralno tijelo, ono ide dalje unatrag unedogled i tu se tek istinski nalazi. Ono uopće nije prošlo kroz život, ostalo je ovdje. Tu je samo neka vrsta privida. — Kao da gledate u drvored (crtež): ide se dalje, tu su posljednja stabla, vrlo su zgusnuta; iza njih se nalazi izvor svjetlosti. Tu još imate svjetlo, ali je izvor svjetla iza toga, nije se pomaknuo naprijed da bi ovdje bilo svjetlo.

I tako je astralno tijelo ostalo ovdje (vidi crtež) a u život odašilje samo svoj sjaj. Astralno je tijelo, zapravo, ostalo u duhovnom svijetu i nije stupilo u fizički svijet. S obzirom na svoje astralno tijelo, još uvijek stojimo *pred* svojim začecem, pred svojim rođenjem, stojimo još u duhovnom svijetu. Kao da, ako smo 1924. navršili 20 godina, zapravo ipak duhovno još živimo i prije 1904. i da smo s obzirom na astralno tijelo samo ispružili jedno ticalo.

Reći ćete: To je zamršena predodžba. Lijepo, ali poznato vam je da je nekad bio jedan španjolski kralj kojemu su pokazivali kako je složeno zdanje svijeta. Kralj je rekao kako bi on, kad bi ga gradio, svijet napravio jednostavnijim. Čovjek može tako misliti, ali svijet u stvari nije jednostavan, a čovjek još manje. Potrebno je ponešto truda da bi se shvatilo što je čovjek.

Kad gledate astralno tijelo, gledate neposredno u duhovni svijet. Astralno postoji samo u izvan-ljudskom svijetu. Ako gledate ljude, gledate s obzirom na njihova astralna tijela u duhovni svijet. Izravno gledate ono što je čovjek proživio u duhovnom svijetu prije nego što je sišao na Zemlju.

Reći ćete: Ali moje astralno tijelo ipak djeluje u meni. Samo se po sebi razumije da je to istina; ali zamislite da je ovdje neko biće, (crtež) da ima neke konopce i da tim konopcima, koji su mehanički povezani, nešto izvodi. Daleko u prostoru javlja se posljedica jednog bića koje se nalazi ovdje. Tako je to ovdje s vremenom. Vaše je astralno tijelo ostalo ovdje, ali svoje djelovanje proteže kroz čitav život. Ako se, dakle, danas osvrnete na neko djelovanje svoga astralnog tijela, ono je nastalo u davno minulo vrijeme kad ste, prije negoli ste sišli na Zemlju, još bili u duhovnom svijetu. Ovdje djeluje vrijeme. Vrijeme je, drugim riječima, u duhovnom smislu, ostalo ovdje. A onaj koji misli da prošlosti više nema u onome što zaista živi u vremenu, slični čovjeku koji odlazi vlakom i kojemu netko kaže: Čuj, to je bio lijep krajolik što smo ga vidjeli za vrijeme vožnje. — A čovjek koji je možda ograničen mogao bi odgovoriti: Da, lijep krajolik, ali je nestao, uopće ga više nema. — Taj

bi čovjek, pošto je vlakom prošao nekim krajolikom mislio, dakle, da je krajolik nestao, da ga više nema. Isto je tako pametno kad čovjek misli da ono što je u vremenu prošlo više ne postoji. A upravo je neprekidno prisutno i djeluje u njega. Dan 3. siječnja 1904. u svojoj duhovnoj realnosti postoji kao što postoji i prostor kojim smo prošli; on postoji, on je tako prisutan da djeluje u sadašnjost.

Ako svoje astralno tijelo opisujete tako kako sam ja to učinio u svojoj "Teozofiji", da biste imali potpuni uvid morate osvijestiti kako je to što djeluje, sjaj onoga što zapravo djeluje iz velike udaljenosti. Vi ste kao čovjek zaista kao komet koji svoj rep pruža daleko u prošlost. Bez novih pojmova nemoguće je steći istinski uvid u čovjekovo biće.

Ljudi koji misle da se istim pojmovima koji vrijede za fizički može stupiti u duhovni svijet, trebali bi postati spiritisti a ne antropozofi. Zar se ne pokušava sve duhovno, samo malo razrijeđeno, ubaciti u običan prostor u kojem se kreću ljudi? Ali to nije duhovno. To su samo fine emanacije, pa i sami Schrenck-Notzingovi fantomi fizičkog, vrlo su razrijeđene emanacije koje još imaju odjek eterskog. To su puki fantomi; ništa istinski duhovno.

Promatrate li stvari ovako, reći ćete: U izvanljudskoj su prirodi prisutni viši svjetovi. Promatramo li slijed svjetova, dolazimo kod čovjeka odmah u dimenziju vremena, u vremenski tijek. No, kod čovjeka u spoznaji je moguće doprijeti i dalje. A ovdje spoznaja uvire u jedan element koji danas u naše malograđansko materijalističko vrijeme nije priznat kao element spoznaje. Kao prvi stupanj spoznaje naveo sam vam onaj koji osjetilima opaža grube

fizičke stvari. Drugi je stupanj osnaženo mišljenje kojim primamo pokretljive slike svijeta. Na trećem, inspiriranom stupnju opaža se bitnost koja u tim slikama progovara i koja bivstveno (wesenhaft) zvuči kao muzika sfera. Dode li do opažaja toga bivstveno-sferskog, čovjek ne samo da napušta materiju nego napušta i sadašnjost i ulazi u predzemaljski život, u svoje postojanje duševno-duhovnog biće prije nego što je sišao na Zemlju. Ova se inspirirana spoznaja postiže ako se uspostavi prazna svijest nakon što se prethodno ojačalo mišljenje.

Daljnje napredovanje u spoznaji postiže se preobrazbom snage ljubavi u snagu spoznaje. No, to ne smije biti trivijalna ljubav o kojoj se gotovo isključivo govori u naše materijalističko vrijeme, nego to mora biti ona ljubav koja je u stanju da se unutar fizičkog svijeta osjeti jedno s drugim bićem; da uistinu uzmogne osjetiti ono što se zbiva u drugom biću, a isto tako i ono što se zbiva u vlastitome biću; mora se potpuno moći izaći iz sebe i nanovo zaživjeti u drugom biću. U običnom životu ljubav ne doseže takav stupanj koji je potreban da bi ljubav postala snagom spoznaje. Potrebno je prethodno uspostaviti praznu svijest i imati neka iskustva s praznom sviješću. Da, sada se proživljava nešto što, dakako, mnogi ljudi u težnji za višom spoznajom ne traže. Doživljava se, naime, nešto što bi se moglo nazvati bolom spoznaje, patnjom spoznaje.

Ako čovjek ima neku ranu, rana ga boli. Zašto? Zato jer njegovo duhovno biće ne može zbog ozljede fizičkog tijela prožeti na ispravan način to ozlijeđeno mjesto. Svi bolovi proizlaze iz nemogućnosti prožimanja fizičkog tijela. Izvanjska se bol osjeća zbog toga jer se s tim bolnim mjestom ne možemo

povezati. Kad je postignuta prazna svijest u koju uvire jedan sasvim drugačiji svijet od onog uobičajenog, tada se u tim trenucima inspirirane spoznaje potpuno gubi fizički čovjek i zato je sve bolno i ranjivo. Kroz to se ponajprije mora proći. Da bi se napredovalo do inspirirane spoznaje neposrednog gledanja, a ne tek do poimanja, potrebno je pretrpjeti pravu bol, pravu patnju napuštanja fizičkog tijela. Ljudi trebaju razvijati poimanje, ono, dakako, može biti bezbolno, bez prolaženja kroz bol inicijacije. No, da bi se svjesno moglo doživjeti ono što čovjek zapravo ima od prenatalnog postojanja, ono što je još ostalo od duhovnog svijeta i što i dalje djeluje, ponajprije je potrebno prijeći ponor sveopće, rekao bih univerzalne patnje, univerzalnog bola.

Tada je moguće steći iskustvo zaživljavanja u nečemu sasvim drugom. Tek se tada upoznaje ljubav najveće snage, ljubav najvišega stupnja, koja se sastoji u tome da čovjek sebe uistinu uzmogne zaboraviti, svoju pozornost sasvim skrenuti od sebe i da uzmogne potpuno uroniti u ono drugo. A tek kada je ta ljubav povezana s višom inspiriranom spoznajom, moguće je ući u duhovni svijet sa svom toplinom, sa svom usrdnošću duše i srca. To mora tako biti ako čovjek hoće napredovati u spoznaji. Ljubav mora u tome smislu postati snagom spoznaje. Jer, kada se ta ljubav kao snaga spoznaje vine do određenog stupnja, do određene jakosti, tada čovjek kroz svoje predzemaljsko postojanje ulazi u prethodni zemaljski život. Prolazi kroz sve ono što je prošao između zadnje smrti i sadašnjega zemaljskog života i ulazi u raniji zemaljski život, u ono što se zove ranije inkarnacije.

Vidite i to da ste u fizičkom tijelu živjeli na Zemlji, to se samo po sebi razumije. Od svega onoga što ste na sebi imali kao fizičko tijelo nije ostalo baš ništa, sve se razišlo u pojedine Zemljine elemente, ništa od toga nije preostalo. Ono što je u tadašnje vrijeme bilo vaš najintimnije biće potpuno se oduhovilo, živi u vama sasvim oduhovljeno.

Uistinu, naše se Ja, prolazeći kroz vrata smrti i idući kroz duhovni svijet do ponovnog zemaljskog života, potpuno oduhovljuje. A tko misli da to može postići sa sasvim običnim snagama svakidašnje svijesti, taj to ne može postići. To je moguće postići samo ako se ljubav, kao što sam rekao, vine do najvišeg stupnja. Jer, biće koje smo bili u prijašnjem životu isto je tako izvan nas kao što je u sadašnjosti izvan nas bilo koji drugi čovjek. U istoj je mjeri izvan nas i naše Ja. Ono zatim postaje našim vlasništvom. Doživljavamo ga kao samog sebe, ali prvo moramo naučiti ljubiti tako da u toj ljubavi nema nimalo sebičnosti. Bilo bi strašno kad bismo se u svoju prethodnu inkarnaciju zaljubili u običnom smislu riječi: Ljubav treba ojačati do najvišeg stupnja kako bi se ta prethodna inkarnacija ujedno mogla doživjeti kao nešto sasvim drugo. A tada, ako se u praznoj svijesti ojačana spoznaja vine spoznaji iz krajnje velike ljubavi, dospijevamo do četvrtoga čovjekovoga sastavnog dijela, do pravog Ja.

Čovjek ima svoje fizičko tijelo. Po njemu živi u svakome trenutku u fizičkoj prisutnosti Zemlje. Čovjek ima svoje etersko tijelo. Zahvaljujući njemu, zapravo, neprekidno živi do kratkog vremena prije svog rođenja, kada si etersko tijelo izdvaja iz općeg etera svijeta. Ima svoje astralno tijelo. Po njemu živi u vremenu između svoje prethodne smrti i silaska

na Zemlju. Čovjek zatim ima svoje Ja. Njime zaživljava u prethodan zemaljski život. Stoga uvijek kad govorimo o čovjekovom sastavu moramo govoriti o njegovom protezanju u vremenu. Svoju prethodnu Ja-svijest nosimo danas u sebi podsvjesno. A kako je to u sebi nosimo? Ako hoćete proučavati kako mi to u sebi nosimo, morate obratiti pozornost na to — a to je ujedno i put do toga da dođete do svoga Ja — da čovjek u fizičkome svijetu nije samo kruto tijelo, da nije samo tekući niti samo zračni čovjek, nego da je toplinski organizam. U osnovi ili barem djelomično to svatko zna. Ako mjeri tjelesnu temperaturu, dobit će različite vrijednosti, ovisno o tome gdje mjeri. To vrijedi za cijeli ljudski organizam. Drugačija je temperatura glave, drugačija ona nožnog palca, drugačija unutar jetra, drugačija unutar pluća. Vi niste samo ono što u anatomskom atlasu nalazite naslikano u čvrstim obrisima; vi ste tekući organizam koji je u neprestanom pokretu; vi ste zračni organizam koji vas stalno prožima kao da vas neprestano prožima neka moćna simpatija, neka organska muzika. I vi ste uza sve to ustalasalili toplo-hladni organizam, toplinski organizam i u tome organizmu i sami živite. A to i osjećate. A konačno nemate ni jasnu svijest o tome da živite u goljenici ili u nekoj drugoj kosti, nemate ni jasne svijesti o tome da živite u svojim jetrima ili u sokovima svojih žila. No, imate jasnu svijest o tome da živite u svojoj toplini, iako to ne diferencirate i ne kažete: ovdje je moja toplinska ruka, ovdje je moja toplinska noga, tu su moja toplinska jetra itd. No, to ipak postoji. Ako dode do poremećaja, ako čovjeku zataji primjerena diferencijacija u toplinskom organizmu, osjetit će to kao bolest, kao bol.

Gledamo li etersko, razvijemo li svijest do slikovitosti, do imaginacije, vidimo tkajuće slike. Opažamo li astralno, doživljavamo muziku sfera. Ona dopire do nas ili se iz nas širi. Jer, naše nas vlastito astralno tijelo vodi unatrag u naše predzemaljsko postojanje. A ako dalje napredujemo do one spoznaje koja se uzdigla do najintenzivnije ljubavi kod koje snaga ljubavi postaje snagom spoznaje, vidimo kako naše postojanje iz prethodnoga zemaljskog života uvire u naš sadašnji zemaljski život. Taj prethodni zemaljski život osjećamo u normalnoj diferencijaciji svoga toplinskog organizma u kojem živimo. To je prava intuicija. U tome živimo. A ako se u nama javi neki impuls da nešto napravimo, onda to ne djeluje kao kod astralnog tijela iz duhovnog svijeta nego iz prijašnjega zemaljskog života. Prijašnji zemaljski život djeluje u toplinu vašega organizma stvarajući različite impulse. Pogledamo li zemaljskog, čvrstog čovjeka, njegovo fizičko tijelo, tekuće, etersko tijelo, zračno, astralno tijelo, onda u čovjekovoj toplinskoj organizaciji vidimo ono pravo Ja. Ja sadašnje inkarnacije nikada nije završeno; ono je u nastajanju. Pravo Ja koje djeluje u podsvjesnim dubinama jest Ja prethodnoga zemaljskog života. Vidovitoj svijesti čovjek pred kojim stojite izgleda tako da ćete reći: On ovdje stoji; gledam ga isprva svojim vanjskim osjetilima kako ovdje stoji. Zatim gledam etersko, gledam astralno, ali potom gledam iz njega onoga drugog čovjeka iz prethodne inkarnacije.

Što se ta svijest dalje razvija, to se više pojavljuje čovjekova glava sadašnje inkarnacije u perspektivi. To izgleda ovako (crtež) — nešto poviše čovjekova glava prethodne inkarnacije, a još više čovjekova glava još ranije inkarnacije. Iz civilizacija koje su

zahvaljujući instinktivnoj svijesti, te stvari još naslućivale, imate slike gdje se iza jasno ocrtanog lica koje se odnosi na sadašnji život nazire drugo, manje jasno ocrtano, a zatim i treće još nejasnije lice. Postoje takve egipatske slike. Onaj koji vidi da se iza čovjeka sadašnjosti zapravo pojavljuje čovjek prethodne, pa i čovjek još ranije inkarnacije, razumije te slike.

A govoriti o Ja, o četvrtom dijelu čovjekove prirode, realno je tek kada se sadašnje postojanje proširi na prošle inkarnacije.

Sve to djeluje u toplinskome čovjeku. Inspiracija čovjeku dolazi još izvana ili iznutra. U toplini se nalazimo mi sami. Tu je intuicija, istinska intuicija. Toplinu doživljavamo drugačije od svega ostalog.

No, ako to sada ovako promatrate, doći ćete do nečega što bi upravo duši suvremenog čovjeka, koji nema predrasuda, trebalo biti velikom zagonetkom. O toj sam zagonetki govorio. Rekao sam da se spram nekih sasvim duhovnih impulsa osjećamo moralno obvezani. Mi ih hoćemo ostvariti. A kako dospijeva u mišiće i kosti ono s čime se osjećamo

moralno povezani to se isprva ne vidi. No, znamo li da svoje već sasvim oduhovljeno Ja nosimo iz prethodne inkarnacije i da ono djeluje na toplinu, onda prijelaz nalazimo u tomu toplinskom čovjeku. Moralni impulsi djeluju posredovanjem Ja prethodne inkarnacije. Ovdje je prijelaz iz moralnog u fizičko. Promatrate li samo sadašnju prirodu a čovjeka kao isječak prirode, nećete naći taj prijelaz. Jer, promatrate li sadašnju prirodu, moći ćete reći: No, da, vani je priroda; čovjek uzima njezine tvari, izgrađuje svoj organizam — to je naivna predodžba — i, prema tome, predstavlja isječak prirode sastavljen od prirodnih tvari. I sada čovjek iznenadno osjeća: Postoje moralni impulsi i on ih mora slijediti. Treba učiniti samo jedan jedini korak u smislu tih poticaja. Htio bih znati kako taj djelić prirode to počinje izvoditi. Kamen to ne može; kalcij to ne može; klor ne može; kisik ne može; dušik ne može; nitko od njih to ne može. A čovjek koji je od svega toga sazdan morao bi odjednom to moći: osjeća moralni impuls, trebao bi se prema njemu ravnati, a sastavljen je od svih onih tvari koje to ne mogu.

No, u svemu tome što je tako sazdan nastaje nešto što prolazi kroz san, što prolazi kroz smrt i što postaje sve duhovnije i duhovnije i što će sljedeći put ući u tijelo. A ono već i jest u tijelu jer dolazi iz prethodne inkarnacije. Oduhovilo se. Djeluje u inkarnaciju. Ono što je sada sazdan od zemaljskih tvari u sljedećoj će inkarnaciji djelovati na toplinskog čovjeka. I tako ono moralno struji iz jednoga čovjekovoga zemaljskog života u drugi.

Čovjek shvaća prijelaz iz fizičke prirode onoj duhovnoj i obrnuto — prijelaz duhovne fizičkoj prirodi. Jednim se zemaljskim životom to ne može ako

čovjek ne pribjegne duševno-duhovnom nepoštenju u spoznaji ili ako sve ovo ne osvijesti.

Vidite, ono što se može smatrati zemaljskim elementima — kruto, tekuće, plinovito ili zračno, toplinsko, posvuda je prožeto onime što se može označiti kao fizičko, etersko, astralno i jastveno. Čovjekovi su sastavni dijelovi proizašli iz povezanosti sa svemirom, s univerzumom. Možemo si predočiti kako čovjek nije samo prostorni nego i vremenski isječak. Prostorni isječak je samo s obzirom na fizičku tjelesnost. Duhovno gledano prošlost je, međutim, nešto trajno sadašnje. Sadašnjost je istodobno i stvarna vječnost.

Ovo što ovdje izlažem nekad je bilo sadržajem čovjekove instinktivne svijesti. Ako zaista razumijemo stare dokumente, vidjet ćemo da u njima živi svijest o čovjekovoj četveročlanosti i njegovoj povezanosti sa svijetom. No, tijekom stoljeća čovjek je tu spoznaju izgubio. Inače nikada ne bi bio razvio svoj sadašnji intelekt onakav kakav je danas. Sada smo, međutim, u ljudskom razvoju opet došli do točke iz koje ponovno moramo napredovati iz fizičkoga prema istinski duhovnome.

SESTO PREDAVANJE

Dornach, 3. veljače 1924.

Promatramo li tijekom čovjekovoga zemaljskog života, vidimo da teče u svojevrsnom ritmu koji se očituje u izmjeničnim stanjima sna i jave. S pojmom budnosti i sna treba povezati ono što sam izložio u posljednjim predavanjima o podjeli čovjeka na njegove sastavne dijelove. Pogledajmo to običnom sviješću i sasvim izvanjski. U budnom se čovjeku u nutrini odvijaju životni procesi koji međutim ostaju u podsvijesti ili nesvijesti. Budni čovjek ima osjetilne utiske s kojima uspostavlja odnos sa zemaljskom i izvanzemaljskom okolinom. U budnome se čovjeku nadalje očituje njegova voljna priroda. Njegova sposobnost kretanja izraz je njegovih voljnih impulsa. Promatramo li čovjeka izvanjski, vidimo da se životni procesi koji se u budnom čovjeku odvijaju u podsvijesti bez prestanka odvijaju i u vrijeme sna. Vidimo da su u vrijeme sna osjetilna djelatnost i mišljenje koje se na njoj izgrađuje potisnuti. Vidimo da je potisnuto ono što se očituje kao htijenje te ono što oboje međusobno povezuje i stoji između njih, aktivni osjetilni život.

Promatramo li otvoreno to što donosi obična svijest, ne upuštajući se u ikakve predrasude, moramo sebi reći: U snu prestaju duševna zbivanja, prestaju zbivanja koja se odigravaju između duševnog i vanjskog svijeta. U vrijeme spavanja u najbolju se ruku može govoriti samo o onome što je snoviti život. Ne smijemo ni pomisliti da se ti duševni procesi pri svakom buđenju stvaraju sasvim iznova. To bi, bez sumnje, čak i za običnu svijest bila posve apsurd-

na pomisao. Nepristranome promatranju ne preostaje ništa drugo doli pretpostavke da je sve ono što nosi duševne procese prisutno i u vrijeme sna. U tom si slučaju moramo, međutim, priznati da to što nosi duševne procese u vrijeme sna ne zahvaća u čovjeka; da u čovjeka, dakle, ne zahvaća ono što mu na osnovi njegovih osjetila osvještava vanjski svijet i što svijest o vanjskom svijetu potiče na mišljenje; da isto tako ne zahvaća ono što posredovanjem volje dovodi tijelo u pokret te da ne zahvaća ni ono što obične organske procese pobuđuje na osjećaj.

U budnosti smo svjesni da misli zahvaćaju u naš organizam, iako običnom sviješću ne vidimo kako misao šalje predodžbu u mišićni sustav, u kosti, kako posreduje u volji. Svjesni smo međutim zahvaćanja duševnih impulsa u tjelesnost i mora nam biti jasno da to zahvaćanje duševnih impulsa u vrijeme spavanja prestaje.

Već na osnovi toga možemo reći: Spavanje oduzima nešto čovjekovom biću. Postavlja se samo pitanje, što to san oduzima čovjekovom biću? Ako prvo pogledamo na ono što smo označili čovjekovim fizičkim tijelom koje je u snu neprestano djelatno, pitamo se kako je ono djelatno u vrijeme budnosti. No, u vrijeme sna nastavljaju se i svi procesi eterskog organizma. Čovjek raste u vrijeme spavanja. Čovjek u nutrini obavlja djelatnosti koje su u vezi s prehranom, s preradom hrane. On i dalje diše itd. Sve su to djelatnosti koje ne mogu pripadati fizickome tijelu jer prestaju kad čovjekovo tijelo postaje leš. Tada vanjska priroda, zemaljska priroda preuzima fizičko tijelo. Ta priroda djeluje razorno. A to što djeluje razorno još nema premoć dok čovjek spava. Tu dolazi do izražaja protudjelovanje koje štiti

čovjekovo fizičko tijelo od raspadanja. I sasvim izvanjski gledano moramo reći: Eterski je organizam prisutan i u vrijeme sna.

Iz prethodnih predavanja znamo da se etersko tijelo može istinski spoznati imaginacijom. Moguće ga je doživjeti u slici, isto kao što se osjetilima doživljava fizičko tijelo. Znamo, također, da se ono što se može nazvati astralnim organizmom doživljava inspiracijom.

No, nećemo se zaustaviti kod zaključaka. I to bismo mogli, ali ćemo za astralno tijelo i Ja-organizaciju sa zaključcima radije pričekati dok se u duši prvo ne razvije svijest istinskog promatranja.

Prisjetimo se prvo kako smo rekli da astralno tijelo djeluje u čovjeku. Ono u čovjekovom organizmu djeluje posredovanjem zračnog, plinovitog. Stoga u svemu onome što se u čovjeku događa pod utjecajem zračnog elementa moramo prepoznati astralno tijelo.

Znamo da se najvažnija djelatnost astralnog tijela koja se odvija u zračnom elementu očituje ponajprije u disanju, a već iz običnog iskustva znamo da moramo razlikovati udisanje i izdisanje. Nadalje znamo da nas udisaj oživljava. Iz vanjskoga zraka udisanjem uzimamo oživljavajuće snage. A znamo također da vanjskome zraku predajemo nešto što ne djeluje oživljavajuće nego usmrćuće. Fizički rečeno, uzimamo kisik a predajemo ugljični dioksid. No, to nas manje zanima. Zanima nas rezultat običnog iskustva — da oživljavajuće snage udišemo, usmrćuće izdišemo.

A sada je riječ o tome da se viša spoznaja koja se javlja kao imaginacija, inspiracija i intuicija — o tome smo govorili proteklih dana — u ovom slučaju inspirirana spoznaja primijeni na život spavanja i da se zaista jednom ispita: Postoji li nešto što bi odgovaralo zaključku da čovjeku biva nešto oduzeto?

Na ovo se pitanje može odgovoriti samo tako da se postavi drugo pitanje i da se na njega odgovori: Ako, dakle, postoji nešto što se nalazi izvan čovjeka, kako se ono ponaša?

Pretpostavite da je čovjek unutarnjim duševnim vježbama, što sam ih opisao, zaista postigao inspiraciju, tj. uspio je postići da nešto uvre u njegovu praznu svijest. On živi s mogućnošću inspirativne spoznaje. U tome mu je času moguće umjetno uspostaviti stanje sna, ali tako da to nije stanje sna nego budno stanje, stanje inspiracije u koje uvire duhovni svijet.

Htio bih to prikazati sasvim jednostavno. Pretpostavimo da je onaj koji je postigao inspiriranu svijest u neku ruku u stanju da u duhovno-muzikalnom doživljaju osjeti u sebi govor bića svijeta, govor duhovnih bića svijeta. U inspiriranoj će spoznaji steći određena iskustva. No, sebi će također reći: Da, ova iskustva uvjetuju nešto sasvim posebno; na osnovi tih iskustava nije mi više strana pomisao da se astralno tijelo u vrijeme spavanja nalazi izvan čovjeka. Ono što se tu zbiva može se usporediti sa sljedećim.

Pretpostavite da ste prije deset godina nešto doživjeli i zaboravili. Nečime potaknuto vraća vam se sjećanje na doživljaj od prije deset godina. To je bilo izvan vaše svijesti i pošto ste primijenili nešto što je pomoglo sjećanju taj vam je doživljaj od prije deset godina ponovno došao u svijest. Ono što je bilo izvan vaše svijesti a što je s vama bilo povezano, ponovno ste doveli u svijest.

Tako je i čovjeku koji ima pouzdanu svijest i koji dolazi do inspiracije. Počinju mu se pojavljivati doživljaji iz sna kao što se pojavljuju sjećanja na minule doživljaje, s tom razlikom da su ta prisjećanja

na minule doživljaje jednom već bila u svijesti. Doživljaji snova nisu prije bili u svijesti, ali ulaze u nju tako da čovjek ima osjećaj da se prisjeća nečega što u ovom zemaljskom životu nije sasvim svjesno doživio. To ulazi u svijest poput sjećanja; počinju se razumijevati događaji u vrijeme spavanja kao što se minuli doživljaji razumijevaju zahvaljujući sjećanju. U inspiriranoj se svijesti pojavljuje ono što je u vrijeme sna izvan čovjekove svijesti, tako da nepoznato postaje poznato. Spoznajemo što, zapravo, u vrijeme sna radi biće kada je napustilo usnulog čovjeka.

Kad biste pretočili u riječi ono što s dahom doživljavate u budnome stanju, rekli biste: Zračnom elementu zahvaljujem što udišem i što se u nutrini prožimam životom, a nikada mu ne bih mogao zahvaliti život zato što izdišem jer to usmrćuje.

No, kada ste u vrijeme sna izvan tijela, vlastiti će vam izdahnuti zrak postati iznimno simpatičnim elementom. Dok ste bili budni, dok ste se sa svojom dušom nalazili u fizičkom tijelu, niste pazili na to što se može doživjeti s izdisajnim zrakom. Pozornost ste obratili samo na udisaj koji obdaruje životom. Isti, čak jači osjećaj gajite prema zraku kojega se klonite kad je nagomilan u nekom prostoru. Kažete da ne volite taj izdahnuti zrak. Ni fizičko ga tijelo ne podnosi u vrijeme sna, ali duševno-duhovno biće koje je izvan tijela, ljudsko Ja udiše upravo fizički rečeno izdahnuti ugljični dioksid. No, to je duhovni proces. Nije proces disanja. To je primanje utisaka što ga čini izdahnuti zrak. No, nije samo to. S tim izdahnutim zrakom ostajete u prvom redu povezani sa svojim fizičkim tijelom i u vrijeme sna. Vi tome pripadate jer si kažete: To moje tijelo izdiše taj usmrćujući zrak. Osjećate se povezani sa svojim tijelom

time što vam ono vraća zrak u ovom usmrćujućem stanju. Potpuno se osjećate uronjeni u atmosferu koju izdišete.

No, to što izdišete donosi vam neprekidno tajne vašega unutarnjeg života. Vi ih opažate svojim unutarnjim životom, iako je to za običnu svijest spavanja nesvjesno. Iz vas struji izdahnuti zrak. A taj vam izdahnuti zrak izgleda tako da kažete: Pa to što struji u svemir to sam ja sâm, to je moja unutarnja ljudskost. A ono što vam u izdahnutom zraku struji ususret kao vaš vlastiti duh doima vas se poput nečega sunčanog.

Čovjekovom astralnom tijelu, kada je unutar čovjeka, udisajni zrak pričinja zadovoljstvo i ono taj zrak koristi da u nesvjesnome potakne organske procese te da ih prožme unutarnjom živahnošću. Sada također znate da je astralno tijelo dok spavate izvan fizičkog tijela i da u izdahnutom zraku prima, poput posude, tajne svoga vlastitog bića.

I dok se tako krećete strujeći van u kozmos, duša nesvjesno gleda taj unutarnji proces. Svjesno ga gleda tek u inspiraciji.

Stvara se nadalje čudan dojam. Kao da se iz mraka (crtež) nešto izdiže i prilazi usnulome čovjeku, kao da se iz mračne pozadine pojavljuje izdisajna struja u svjetlećem obliku. Narav onoga što se nalazi u tome mraku moguće je spoznati po tome što čovjeka napuštaju dnevne misli te u izdisajnoj struji vidi ono što se može nazvati upravljajućim mislima svijeta koje su objektivne i stvaralačke. U onom tamnom, u istrujavanju prštavog svjetla pomalo se javljaju stvaralačke misli. Ono tamno označava tminu koja se proteže na obične, svakodnevne misli, može se reći na misli mozga. Stvara se vrlo jasan dojam da

ono što za fizički zemaljski život izgleda najvažnije potamni čim čovjek izađe iz fizičkog tijela. Vidi se mnogo jasnije negoli to čovjek može zamisliti običnom sviješću kako te misli ovise o fizičkom sredstvu, o mozgu. Kao da mozak drži za sebe zalijepljene svakodnevne misli, kao da ih zadržava za sebe. Tu vani ne treba misliti na isti način kako se misli u svakodnevnom životu. Jer tu se gledaju misli koje struje kroz ono kako mi sami sebe vidimo u izdisajnoj struji. Inspirirana spoznaja vidi kako je u vrijeme budnosti astralno tijelo u fizičkom, vidi što u fizičkom tijelu treba izvršiti i to pomoću udahnutog zraka počinje izvršavati; vidi, nadalje, kako astralno tijelo, kada u snu izađe, prima utiske vlastitoga ljudskog bića. U vrijeme budnosti svijet koji nas horizontom okružuje, na kojem stojimo, i nebeski svod koji ga natkriljuje predstavljaju naš vanjski svijet; u vrijeme spavanja postaje našim unutarnjim svijetom ono što se nalazi unutar neše kože i što je inače naš unutarnji svijet. Samo što mi prvo osjećamo ono što nam ususret struji u zraku disanja. Kao prvo imamo osjećajem doživljeni vanjski svijet.

Nadalje se pojavljuje još nešto. U vrijeme budnosti čovjek nije svjestan onoga što se nastavlja na proces disanja: proces cirkulacije. Proces optoka krvi u vrijeme budnosti ostaje nesvjestan. U vrijeme spavanja postaje sve svjesnijim. Počinje izranjati poput nekog posve novog svijeta, poput svijeta što ga ne doživljavamo samo osjećajem nego ga počinjemo razumijevati s drugačijeg gledišta nego što inače, običnom sviješću, razumijevamo izvanjske stvari. Kao što se za zemaljskog života gledaju prirodni procesi, tako se inspiriranom sviješću gledaju — ali u svakome trenutku ostaje u nesvjesnome prisutna

volja kao organ kretanja — procesi cirkulacije. Sada spoznajemo da sve ono što razvijamo za običnu svijest nesvjesnom voljom, posvuda u nutrini ima jedan suprotan proces.

Učinite li bilo koji korak, ne samo da svjesno premještate svoje tijelo na neko drugo mjesto nego se događa i to da se u nutrini odvija jedan toplinski proces koji potiče zračnu struju. On je krajnji izdanak onoga što se zatim zbiva u procesima izmjene tvari povezanim s krvotokom. I dok na vanjskom planu običnom sviješću zamjećujete čovjekovo premještanje u prostoru kao izraz njegove volje, sada, kad pogled usmjerite u sebe, vidite kako se u nutrini, koja je sada vaš svijet, odigravaju mnogobrojni procesi.

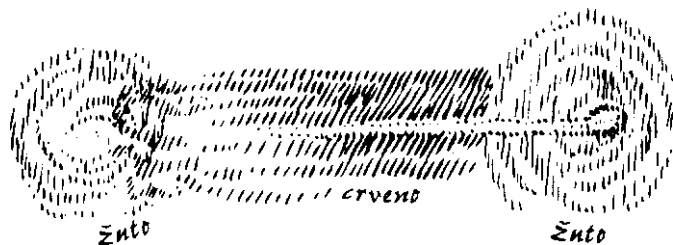
Proces što ga promatrate uopće nije onakav kakvim ga na osnovi obične anatomije danas drže prirodoslovci ili medicinari. To je veličajni duhovni proces, proces koji u sebi krije nebrojene tajne, proces koji pokazuje kako u biti onaj pravi pokretač što djeluje u čovjekovoj nutrini uopće nije ovo sadašnje Ja. Ono što čovjek u običnom životu naziva svojim Ja samo je misao. No, ono što djeluje u čovjeku to je Ja prijašnjih zemaljskih života. I u čitavom unutar-njem zbivanju, osobito u onom toplinskom, kao da iz pradavnih vremena gledate stvarno Ja koje je prošlo dugim razvojem između smrti i novog rođenja. U tim procesima djeluje nešto posve duhovno, djeluje ljudsko Ja. I najneznatniji i najvažniji procesi izmjene tvari izraz su najvišega čovjekovog bića.

Otkrivete da je Ja promijenilo mjesto svog djelovanja. Djelovalo je u nutrini, prerađujući disanje iz općeg razvoja disanja. No, ono što se kao razvoj topline može izvesti iz općeg razvoja disanja to gledate izvana, gledate čitavo djelatno Ja, gledate kako od

pradavnine djeluje kao stvarno ljudsko Ja i kako u biti organizira čovjeka.

Sada počinjete shvaćati da Ja i astralno tijelo u vrijeme sna napuštaju čovjekovo etersko i fizičko tijelo, da su izvan njih i da sve ono što inače doživljavaju i rade iznutra sada doživljavaju i rade izvana. Za običnu su svijest, međutim, Ja-organizacija i organizacija astralnog tijela još preslabe, premalo razvijene da bi to svjesno doživjele. Inspiracija se sastoji samo u tome da se Ja i astralno tijelo tako unutarnje organiziraju kako bi mogli zapažati ono što inače ne mogu.

Stoga ustvari, treba reći: Inspiracija nas vodi do čovjekovoga astralnog tijela, intuicija nas vodi do ljudskog Ja. U vrijeme sna intuicija i inspiracija bivaju suzbijene u Ja i astralnom tijelu; ali ako ih se probudi, pomoću njih čovjek sebe gleda izvana. A što je naposljetku to gledanje izvana?

Sjetite se onoga što sam vam već rekao. Rekao sam vam: Ovdje je čovjek u svojoj sadašnjoj inkarnaciji (crtež, desno sredina). Razvijete li imaginaciju, vidite svoje etersko tijelo kratko prije rođenja ili začeca (žuto); ali i inspiracija ga vodi kroz čitavo vrijeme koje je proteklo između posljednje smrti i ovog rođenja (crveno). Intuicija ga vodi natrag u prethodni život (žuto).

Kad spavate, to ne znači ništa drugo nego da svijest, koja se inače nalazi u fizičkom tijelu, premještate, vraćate, da se s njom vraćate. San je, zapravo, vraćanje u vremenu onome (o čemu sam vam već govorio) što običnoj svijesti izgleda kao prošlost, a ipak je prisutno. Vidite, ako čovjek hoće shvatiti duhovno, mora mijenjati pojmove s obzirom na one koje je navikao upotrebljavati u fizičkom životu. Treba razviti svijest da je san svaki put jedan povratak u područja predzemaljskog postojanja ili čak u prethodna utjelovljenja. U vrijeme sna čovjek zaista doživljava ono što pripada prethodnim utjelovljenjima i ono što je proživio u predzemaljskom životu, ali to nije u stanju shvatiti.

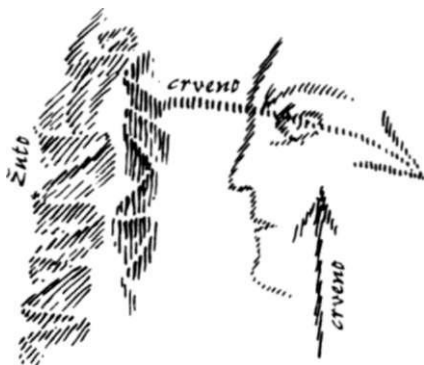
Za pojam vremena potrebna je temeljita preobrazba tog pojma; on se mora potpuno izmijeniti. Ako, stoga, nekome postavimo pitanje: Gdje se on nalazi dok spava? — Tada treba reći: On je, zapravo, u svom predzemaljskom postojanju ili se čak vratio u ranije zemaljske živote. — Jednostavno rečeno: Čovjek se nalazi izvan svoga fizičkog i svoga eterškog tijela. Realnost je sadržana u onome što sam vam izložio. To je ritmička izmjena stanja bdijenja i spavanja.

Čovjekovom smrću nastaju sasvim drugačije okolnosti. Ono što je najuočljivije jest činjenica da čovjek ostavlja svoje fizičko tijelo unutar zemaljskog života, da ga preuzimaju snage fizičkoga svijeta, da ga raspršuju, razaraju. Ono sada ne može posredovati utiske, kako sam vam to opisao, tako da se u izdahnutom zraku pojavi pred usnulim čovjekom jer on više ne izdiše. I fizičko je tijelo sa svojim djelatnostima takoreći za istinskog čovjeka izgubljeno. No, nešto nije izgubljeno, a to je već vidljivo i običnoj svijesti.

U svome duševnom životu imamo mišljenje, osjećanje i htijenje. A osim mišljenja, osjećanja i htijenja imamo još nešto sasvim naročito. To je sjećanje. Mi ne razmišljamo samo o onome što je u nama ili oko nas. Naša nutrina krije ostatke proživljenog. U mislima se opet pojavljuje proživljeno. Da, o tome su sjećanju oni ponekad čudni ljudi što ih nazivamo psiholozima iznosili vrlo neuobičajene misli. Ti istraživači ljudske duše govore otprilike sljedeće: Čovjek koristi svoja osjetila; opaža okolinu, o tome razmišlja. I sada ima misao. Zatim odlazi i sve zaboravlja. Nakon nekog vremena sve to vadi iz sjećanja. Nastaje sjećanje na ono što je nekad bilo. Čovjek si ponovno može predočiti nešto što si u međuvremenu nije predočavao, a što nije prisutno, što je prošlo. Stoga si je čovjek, tako misle ti ljudi, o tome doživljaju stvorio jednu predodžbu, jednu misao. Misao je nekuda potonula, nalazi se u nekome pretincu. A kada se prisjetimo, misao izlazi iz tog pretinca. Ta misao sama izleti iz pretinca ili je netko iz njega izvadi.

Ovakve su predodžbe primjer smušenog mišljenja. Jer, čitavo to vjerovanje da misao sjećanja negdje čuči odakle je se može dokučiti ne odgovara stvarnome stanju. Usporedite jednom neki neposredan opažaj i misao koju na njega nadovezujete da bi zatim nastala predodžba ili misao sjećanja. To uopće ne razlikujete. Vani imate osjetilni utisak, na njega se nadovezuje misao. Ono što se krije iza osjetilnog utiska, što izaziva misao obično nazivate nepoznatim. Misao koja se izdiže iz nutrine kao misao sjećanja nije ni po čemu drugačija od misli koja nastaje na osnovi vanjskog opažaja. U jednom slučaju, ako čovjeka nacrtate shematski, imate ovdje

njegovu oklinu (žuto); misao dolazi izvana, javlja se potaknuta okolinom (crveno). Drugi put dolazi iznutra. Sada je to misao sjećanja (strelica odozdo). Sada dolazi iz drugoga smjera.

Dok nešto opažamo i doživljavamo, u predodžbi i mišljenju neprekidno se nešto zbiva. Mi opažamo misleći. No, opažanje ulazi i u naše tijelo. Misao se samo izdiže. Nešto ulazi u naše tijelo, a mi to ne opažamo. To se odigrava dok o tome razmišljamo i proizvodi utisak. Nije misao koja se spušta dolje nego nešto sasvim drugo. No, ovo sasvim drugo izaziva opet jedno zbivanje koje poslije opažamo i o kojem stvaramo misao sjećanja, tako kao što stvaramo misao na osnovi vanjskoga svijeta. Misao je uvijek prisutna. To pokazuje već i nepristrano promatranje da misao nije bilo gdje pohranjena u nekoj škrinjici nego da je to proces koji se odvija i koji zatim sjećanjem pretvaramo u misao, kao što u misao pretvaramo i vanjski opažaj.

Moram vas opteretiti tim razmišljanjima jer inače ne biste mogli razumjeti što je sjećanje. Djeca, iako polusvjesno, u posebnim slučajevima i odrasli

ponekad znaju da misao neće na pravi način sići. Stoga ako čovjek hoće nešto upamtiti, uzet će za pomoć nešto sasvim drugo. Sjetite se, nekima je pomoć glasno govorenje, drugi kad si hoće nešto utuviti u glavu izvode neobične pokrete. Riječ je zaista o tome da se usporedno s predodžbenim procesom odvija još jedan sasvim drugačiji proces. A ono čega se tu sjećamo zapravo je najmanji dio onoga što se događa.

Od buđenja do usnivanja neprekidno idemo svijetom; utisci dolaze sa svih strana. Mi skrećemo pozornost na mali broj utisaka, ali oni skreću pozornost na nas i u nas se upisuje mnogo, mnogo toga što ne pamtimo. U dubinama našega bića krije se bogat svijet, a u misli nam dopire tek pokoja mrvica. Taj je svijet zapravo u nama zatvoren, on je u nama kao duboko more a predodžbe sjećanja zapljuskuju nas poput valova. No, to je u nama. Vidite, to što se na ovaj način u nama nalazi nije nam dao fizički svijet, niti nam on to može oduzeti. A kad od čovjeka otpadne fizičko tijelo, onda je čitav taj svijet prisutan i vezan za njegovo etersko tijelo. Čovjek neposredno nakon smrti nosi upisane sve svoje doživljaje u svo- me eterskom tijelu, nosi ih u sebi kao smotane u smotuljak.

Neposredno nakon smrti ne postoje samo mrvice sjećanja, koje se inače javljaju pri običnoj svijesti, nego je prisutno sve ono što se čovjeka doimalo. Pred njim se pojavljuje čitav njegov zemaljski život, sa svim onim što je na njega ostavilo dojam. Čovjek bi morao ostati u vječnom promatranju toga svoga zemaljskog života kad se sada za etersko tijelo ne bi događalo nešto drugo negoli je ono što se, zahva- ljujući Zemlji i njezinim snagama, događa fizičkom

tijelu. Zemlja preuzima fizičko tijelo i razara ga. Svjetski eter o kojem sam vam govorio djeluje iz periferije, šalje svoje zrake, na sve strane kozmosa raspršuje ono što je tu utisnuto. Čovjek će sada imati sljedeći doživljaj: U vrijeme zemaljskog života mnogo je toga na mene ostavilo dojam. Sve je to ušlo u moje etersko tijelo. Nad tim imam pregled, ali on postaje sve nejasniji. Kao da gledam neko stablo koje je za života učinilo na mene snažan dojam. Isprva ga vidim u veličini u kojoj je na mene ostavilo utisak u fizičkom prostoru. Ono raste, postaje veće, ali nejasnije; postaje sve veće, raste do divovskih razmjera. Postaje sve veće i veće, sve nejasnije i nejasnije. To je ovako: Upoznao sam fizičkog čovjeka u fizičkome liku. Neposredno nakon smrti on je predamnom onakav kako se upisao u moje etersko tijelo; on sada raste i postaje sve nejasniji i nejasniji. Sve raste i postaje sve nejasnije, sve dok ne izraste u čitavi kozmos, postajući dokraja nejasno, potpuno se gubeći.

Nakon toga prode nekoliko dana. Sve je postalo golemo, nejasno, intenzitet se smanjio i sve zajedno otpada od čovjeka kao drugi leš. A to, zapravo, znači da je kozmos sve to čovjeku oduzeo. Sada se čovjek nalazi u svome Ja i u svome astralnom tijelu. A ono što se upisalo u njegovo etersko tijelo nalazi se sada u kozmosu, u njega se izlilo. I vidimo djelovanje svijeta iza kulisa svoga vlastitog postojanja.

Postavljeni smo u svijet kao ljudi. Dok nam protječe zemaljski život, na nas djeluje čitav svijet. Sve ono što na nas utječe kao da uvijamo u neki smotuljak. Svijet nam daje mnogo toga. Sve to držimo na okupu. U času naše smrti svijet ponovno uzima ono što nam je dao. Time, međutim, prima i nešto novo.

Sve smo to doživjeli na poseban način. Ono što svijet prima drugačije je od onoga što nam je dao. On prima sve naše doživljavanje. Sam sebi u vlastiti eter upisuje čitav naš život.

Sada stojimo u svijetu i primajući svojim eterskim tijelom taj doživljaj znamo da zaista nismo na svijetu samo zbog sebe, nego svijet s nama nešto namjerava: Svijet nas je ovamo postavio kako bi kroz nas propustio svoje sadržaje i kako bi ih u novom i prerađenom obliku opet mogao od nas primiti. Kao ljudi nismo ovdje samo zbog sebe, s obzirom na svoje etersko tijelo postojimo zbog svijeta. Svijetu su ljudi potrebni jer se on tako uvijek iznova ispunjava svojim, vlastitim sadržajem. To nije izmjena tvari, nego izmjena misli između svijeta i čovjeka. Svijet obdaruje ljudsko etersko tijelo mislima svijeta i prima ih ponovno natrag prožete ljudskošću. Čovjek ne postoji poradi samoga sebe, on je ovdje poradi svijeta.

No, takva misao ne smije ostati samo teoretski apstraktna misao. To ona i ne može. Kad bi takva misao ostala tek puka misao, značilo bi to ne biti čovjekom živih osjećaja nego biće od papirmachća. Naša civilizacija zaista umnogome pogoduje tome da u tim stvarima učini od čovjeka tako beščutno biće kao da je od papirmachća. Ponekad današnji civilizirani ljudi izgledaju kao da jesu od papirmachća. Jer, takva misao ne gubi ljudsko osjećanje za svijet, ona se neprekidno povezuje s onime od čega smo pošli. A pošli smo od toga da smo rekli: Čovjek se na dvojak način osjeća stran naspram svijeta; s jedne strane, s obzirom na vanjsku prirodu o kojoj tek može reći da razara njegovo fizičko tijelo; s druge unutarnje strane, s obzirom na njegov duševni život koji se zažaruje, plamti i gasi i to mu postaje svjetskom

zagonetkom. A sada na osnovi duhovnog razmatranja čovjek počinje osjećati: On nije samo stran svijetu nego mu svijet nešto daje i opet oduzima. Čovjek se počinje osjećati duboko srodnim sa svijetom. Obje misli što sam vam ih rekao i koje su osnovne misli svijeta: O prirodu, ti razaraš samo moje fizičko tijelo. Nisam ti srodan ni po svom mišljenju, ni po osjećanju, ni po htijenju. Oni se u mojoj nutrini pale i gase. Po svojoj ti biti nisam srodan. — Obje misli kao zagonetke što nam ih svijet nameće poprimaju nov izgled kada se počinjemo osjećati srodnima sa svijetom, osjećati se kao nešto organsko što se nalazi u svijetu i što je utkano u svjetozbivanje. I tako je početak antropozofskog razmišljanja ovaj: Sklapanje prijateljstva sa svijetom, upoznavanje sa svijetom koji nas je vanjski gledano isprva odbio. Antropozofska spoznaja znači postati čovječnijim. A tko tu nijansu osjećaja i srca ne može unijeti u antropozofsku spoznaju, ne dopire do biti antropozofije. Jer, teoretska antropozofija zapravo je nešto što se može usporediti sa sljedećim: Netko bi jako želio pobliže upoznati čovjeka kojega je nekada ranije poznavao ili s kojim je imao neke veze. Umjesto toga dobije njegovu fotografiju. Slika će ga možda obradovati, ali ga ne može zagrijati jer ne nailazi na ono živo u čovjeku.

Teoretska je antropozofija samo slika onoga što antropozofija zapravo želi biti, a ona želi biti nešto živo. Ona se, zapravo, želi služiti riječima, pojmovima, idejama da iz duhovnog svijeta u fizički svijet zabrači nešto živo. Antropozofija ne želi samo pružati spoznaju, ona želi probuditi život. A ona to može. No, da bi se život osjetio, potrebno je život i pružati.

SEDMO PREDAVANJE

Dornach, 8. veljače 1924.

U pojedinim sam predavanjima već izložio da inicijacijska znanost mora upućivati na izmjenična stanja spavanja i budnosti. Čovjek ih poznaje u stanju obične svijesti i pomoću njih zaista može naći put koji ga zbližava s tajnama ljudskog postojanja; jedan od putova. Iz spavanja izvire život, duševni život, snoviti život; to je život što ga zacijelo, a i s pravom, obična svijest, ako nema mistična ili sebična obilježja, ne shvaća ozbiljno. Trezveni ljudi s izvjesnim pravom ne shvaćaju ozbiljno život snova jer vide kako im on pokazuje svakojake slike sjećanja iz običnog života. A ako iskustva običnog života usporedi sa životom snova, mora se držati običnog života i mora ga svakako smatrati realnošću. Zatim dolazi život snova sa svojim kombinacijama običnih stvarnih doživljaja te se čovjek u običnoj svijesti ne može snaći ako se zapita: Što, zapravo, znači život snova za cjelokupno čovjekovo biće?

Promotrimo sada život snova kakvim nam se on nadaje. Možemo razlikovati dvije različite i sasvim specifične vrste snova. Jedna vrsta dočarava našoj duši slike vanjskih doživljaja. Doživjeli smo nešto prije više godina ili možda nedavno, prije nekoliko dana. To smo doživjeli na određen način. San iz spavanja iščarava slike manje ili više slične vanjskim doživljajima. Slike mogu i ne biti slične doživljajima, što se najčešće i događa. Ako čovjek ipak vidi da slika sna ima veze s nekim vanjskim doživljajem, past će mu u oči koliko se taj vanjski doživljaj razlikuje od sna. Slike sna čovjek najčešće ne može

povezati s bilo kojim doživljajem u vanjskome svijetu jer ne nalazi među njima nikakve sličnosti. No, ako život snova točnije promatra, ako promatra onu vrstu snova koji duši dočaravaju slike izmijenjenih vanjskih doživljaja, onda se vidi da u ljudskoj duši postoji nešto što zahvaća te slike ali ih ne može tako čvrsto zadržati, kao što ih čovjek zadržava kada se u budnome stanju potpuno služi svojim tjelesnim organima i kada u sjećanju nastaju slike sasvim vjerne ili po mogućnosti slične vanjskome životu. U sjećanju imamo vjerne slike vanjskoga života, manje ili više vjerne slike. Ima ljudi koji sanjaju u svojim sjećanjima, ali to se smatra nečim nenormalnim. U sjećanju imamo manje ili više vjerne slike života. U slikama snova imamo izmijenjene slike vanjskoga života. To bi bila jedna vrsta sanjanja.

Druga je vrsta snova za spoznaju života snova mnogo karakterističnija. To je kad čovjek primjerice sanja da vidi niz bijelih stupova od kojih je jedan oštećen ili možda prljav. Čovjek se probudi i boli ga zub. Čovjek otkriva da je u tom nizu stupova simbolički izražen niz njegovih zubi. Jedan ga zub boli; zato je stup oštećen ili možda čak i prljav. Čovjek se možda probudi iz sna u kojem je bila neka goruća peć i primjećuje da mu srce pojačano lupa. Ili se čovjek u snu muči s nekom žabom koja se bliži njegovoj ruci; rukom hvata gnjecavu žabu. U snu ga podilazi jeza; budi se, u ruci drži krajičak pokrivača; uhvatio ga je u vrijeme spavanja. A to može ići i mnogo dalje. Čovjek sanja zmijolike oblike: budi se s bolovima u crijevima.

Shvaća da ima i druga vrsta snova, snova koji na slikovito-simbolički način oslikavaju čovjekove unutarnje organe. A kad čovjek jedanput shvati da

su neki snovi sa svojim čudnovatim slikama simboli unutarnjih organa, naučit će tumačiti te slike kako je upravo spomenuto.

Sanjam da se spuštam u nadsvodeni podrum. Svod je mračan, pun paučine. To je neugodan prizor. Probudim se s glavoboljom. Ta glavobolja, dakle nutrina lubanje, izražena je u podrumskom svodu. Vidi se čak kako osebujni oblici podrumskog svoda simbolički odražavaju vijuge mozga. Ako čovjek u tome smjeru istražuje dalje, vidjet će da mu se u snu svi organi mogu pojaviti na ovakav slikovit način.

Ovdje se čak radi o tome da san vrlo jasno ukazuje na cjelokupan unutarnji čovjekov život. Ima ljudi koji sanjajući u snovima nalaze motive za sasvim lijepe slike.

Tko je to proučavao, zna koji je unutarnji organ u takvim slikama naslikan, simboliziran. Ponekad su to iznimno lijepe slike. A kad čuje koji je zapravo organ simbolički naslikan u takvim lijepim slikama, silno se uplaši jer dotični organ ne cijeni toliko kao te slike.

Ove se dvije vrste sna mogu vrlo dobro razlikovati samo ako se čovjek udubi u pažljivo promatranje svijeta snova. Jedna vrsta snova donosi slike vanjskih doživljaja. Druga vrsta snova donosi slikovite prikaze vlastite nutrine.

Do ove točke promatranja svijeta snova donekle je lako doći. Kad ih se upozori na ove dvije vrste snova, većina će se ljudi složiti da njihovi doživljaji potvrđuju ovu podjelu snova.

A na što upućuje ova podjela snova? Vidite, ako se udubimo u prvu vrstu snova, ako ih promatramo s obzirom na posebnost slika, vidjet ćemo da se najrazličitiji vanjski doživljaji mogu očitovati

u istom snu, a da se jedan te isti doživljaj kod različitih ljudi može pojaviti u različitim snovima.

Uzmimo da netko sanja kako dolazi do nekog brda. To brdo kao da ima jednu udubinu, neki ulaz. U tu udubinu još dopire sunce. Čovjek sanja kako ulazi i kako se uskoro zamračuje. Pipajući ide naprijed. Dolazi do neke prepreke. Osjeća da se unutra nalazi neko malo jezero. U velikoj je opasnosti. San poprima dramatičan tok.

Takav san može izražavati najrazličitije vanjske doživljaje. Jedna te ista slika, kako sam to sada pokazao, može se odnositi na doživljenu željezničku nesreću. Ono što je čovjek tom prilikom doživio može se možda, nakon više godina odraziti u navedenom snu i u slikama može biti sasvim drugačije do samog doživljaja. To je mogao biti i brodolom. Mogao je doživjeti i nevjeru nekog prijatelja itd. Ako sliku usporedite s doživljajem i sve to prateći pažljivo promatrate, vidjet ćete kako sadržaj slika snova nije važan; ali je važna dramatika, unutarnji tijek: postoji li neko očekivanje, ide li očekivanje prema opuštanju, vodi li neko očekivanje u krizu. U život snova prelazi čitav spektar osjećaja.

Proučavamo li kod čovjeka prvu vrstu snova — ali ne kao psihijatri koji trpaju sve u isti kalup — vidimo da te slike svoje bitne osobine zadobivaju od čovjekovog karaktera, od osobitosti njegovog Ja. Ako se čovjek razumije u snove, ne da ih umije tumačiti nego da se u njih razumije, često će čovjeka bolje upoznati na osnovi njegovih snova nego ako ga promatra samo na osnovi njegovoga vanjskog života. A ako pogledamo sve ono što čovjekovo biće zahvaća u snu, onda to uvijek ponovno upućuje na doživljaje čovjekovog Ja u vanjskome svijetu.

Promatramo li, međutim, onu drugu vrstu sna, možemo reći: Ono što se duši dočarava u slikama snova, to čovjek doživljava samo u snu. Jer, u budnosti može doživjeti oblik svojih organa samo na osnovi znanstvene anatomije i fiziologije. No, to nije stvarni doživljaj, to je samo izvanjsko gledanje. Tako se inače gleda bilje i kamenje. To ne treba dalje razmatrati. Sa sviješću kojom čovjek ide kroz život svoj unutarnji organizam doživljava vrlo malo ili nimalo. No, snovi druge vrste dočaravaju *mu u bici*, iako u izmijenjenim *slikama*., ali ipak u slikama, njegov cjelokupan organizam.

Promatramo li čovjekov život, vidimo kako njime vlada Ja ovisno o snazi volje i karaktera. No, zahvaćanje toga Ja u ljudski život ima iznimno veliku sličnost s doživljajima snova prve vrste. Pokušajte jednom pažljivo ispitati sanja li netko tako da se vanjski doživljaji naglašeno mijenjaju. Ako netko ima takve snove, naići ćete u njemu na čovjeka naglašene volje. Sanja li netko svoj život gotovo isto onakvim kakav on jest, ne mijenja li se on u snu, riječ je o čovjeku slabe volje.

Vidite, dakle: zahvaćanje ljudskog Ja u život dolazi do izražaja u načinu kojim čovjek oblikuje svoje snove. Upravo ćemo na osnovi takvih spoznaja snove prve vrste morati dovesti u vezu s čovjekovim Ja. Imajući na umu spoznaje stečene na temelju prethodnih razmišljanja, kako se Ja i astralno tijelo u snu nalaze izvan fizičkog i eterskog tijela, neće nas začuditi što duhovna znanost na kraju vodi tome da Ja koje se nalazi izvan fizičkog i eterskog tijela u snu zahvaća slike života koje inače pomoću fizičkog i eterskog tijela zahvaća u vanjskoj stvarnosti. San prve vrste je djelovanje čovjekovog Ja izvan fizičkog i eterskog tijela.

Što je san druge vrste? Samo se po sebi razumije da to mora biti nešto što je u vezi s onime što se u vrijeme sna nalazi izvan fizičkog i eterskog tijela. To ne može biti Ja jer Ja ništa ne zna o tome što san dočarava kao simboličko prikazivanje organa. U čovjekovom astralnom tijelu moramo gledati oblikovatelja simboličkih slika unutarnjih organa, kao što je Ja oblikovatelj slike vanjskih doživljaja. Druga vrsta sna upućuje, dakle, na djelatnost astralnog tijela i Ja od usnivanja do buđenja.

Možemo poći dalje. Kad gledamo što u svojim snovima radi slabi a što jaki čovjek, vidimo da slabi čovjek sanja gotovo jednako tako kako je stvari doživio, a da jaki sve stvari mijenja dajući im nove oblike i ucjepljujući im boju svoje naravi. Ako na ispravan način takve stvari proučavamo do kraja, dobivene rezultate možemo usporediti s načinom čovjekovog ponašanja u budnome životu. Otkrit ćemo nešto iznimno zanimljivo. Otkrit ćemo istinitost ovoga što slijedi: Neka vam netko ispriča svoje snove, obratite pozornost na to kako se pojedina slika sna nadovezuje na drugu, kakve oblike poprimaju ti snovi; a nakon što ste sebi stvorili predodžbu o vrsti sna, pogledajte na samog čovjeka. Potaknuti predodžbama koje ste stvorili o njegovim snovima, moći ćete doći do prave slike o čovjekovom ponašanju u životu. Tako se otkrivaju njegove čudnovate tajne. Promatramo djelatnost nekog čovjeka. Upoznajemo njegovu individualnost. Kažemo: Čovjekovo djelovanje potječe samo jednim dijelom iz njegovog pravog bića, iz njegovog Ja. Jer, kad bi to ovisilo o njegovom Ja, čovjek bi, zapravo, činio ono što sanja. I kad bi to ovisilo o Ja, nasilna bi narav bila u životu tako nasilna kao kad sanja. A netko čiji život u snovima ostaje

gotovo neizmijenjen u životu bi se posvuda povlačio, pustio bi da život teče svojim tokom, pustio bi da se stvari događaju, utjecao bi na život što je moguće manje, samo bi toliko utjecao koliko i u snovima.

A odakle još ono drugo što se s čovjekom događa? Dragi moji prijatelji, lako je reći: To čini Bog, to čine duhovi svijeta. — Čovjek, naime, ne čini sve sam. Sto inače čini, čini, naime, toliko koliko zapravo sanja. Ono drugo se radi na njemu i pomoću njega. Čovjek se u životu obično ne školuje u tim stvarima. Kad bi se školovao, uvidio bi da u životu ima toliko aktivnog udjela koliko ima aktivnog udjela u svojim snovima. Nasilnog čovjek svijet sprječava da bude nasilan kao u snovima; u slabome čovjeku djeluju nagoni, i opet je život taj koji dodaje ono što se zbog čovjeka događa, a što on ne bi sanjao.

Zanimljivo je promatrati čovjeka dok obavlja neku djelatnost i zapitati se: Što dolazi od njega, a što od svijeta? — Od njega dolazi jednako toliko koliko o toj stvari može sanjati. Svijet kod slabog čovjeka nešto dodaje dok kod nasilnoga nešto oduzima. Promatran ovako san postaje izvanredno zanimljivim jer dopušta dubok uvid u čovjekovo biće.

Nešto od onoga što sam ovdje rekao došlo je, doduše iskrivljeno i karikirano, do svijesti psihoanalitičara, ali oni ne mogu zagledati u živo tkanje ljudske prirode i zato sve iskrivljuju u karikature.

Iz današnjega sasvim izvanjskog promatranja vidite kako je za razumijevanje ovih stvari potrebno doći do vrlo istančanog razumijevanja duše. Bez te se spoznaje ništa ne može znati o odnosima života snova prema vanjskoj stvarnosti. Stoga sam jednom rekao: Psihoanaliza je diletantizam jer ništa ne zna o čovjekovom vanjskom životu. No, ona je

diletantizam i zato što ništa ne zna ni o čovjekovom unutarnjem životu. A ta dva diletantizma ne samo da se zbrajaju nego se multipliciraju jer se nepoznavanjem unutarnjeg života uništava onaj vanjski, a nepoznavanjem vanjskog uništava sav unutarnji. Ako se d pomnoži s d , dobiva se diletantizam na kvadrat: $dx d = d^2$.

Udubljivanjem u izmjenična stanja budnosti i sna čovjekovo se biće može sagledati tako daleko da to sagledavanje zaista vodi do inicijacijske znanosti. Pogledajte sada još nešto o čemu sam ovdje govorio. To je činjenica da čovjek duševnim vježbama, meditacijama može ojačati snage svoje duše te da običnim mišljenjem, manje ili više besadržajnim apstraktnim mišljenjem napreduje do unutarnje jasnog, slikovitog mišljenja, do imaginacije. Rekao sam vam da čovjek s imaginacijom napreduje do zahvaćanja čitavoga svog života onako kako je kao eterski impuls rođenjem i začecem — zapravo prije rođenja i začeca — postavljen u zemaljski život. San donosi sjećanja na ono što čovjek doživljava na vanjskom planu otkako je u ovom životu stupio na Zemlju. Imaginacija donosi slike koje, ovisno o vrsti doživljaja, mogu biti vrlo slične slikama snova; ali one ne sadrže sjećanja na zemaljski život, nego sjećanja na predzemaljski život.

Smiješno je kad ljudi koji ne poznaju duhovnu znanost kažu da imaginacije mogu biti i snovi. Trebali bi promisliti što se to u imaginacijama sanja. U tim snovima nema ništa od onoga što je poznato osjetilima jer njihov sadržaj prikazuje čovjekovo biće prije negoli je uopće imalo osjetila. Imaginacija uvodi čovjeka u jedan novi svijet.

Postoji, međutim, velika sličnost između druge vrste snova i onoga što se doživljava u imaginaciji, kada se ta imaginacija, zahvaljujući vježbama, razvije u duši. Tada se u punoj jasnoći doživljavaju slike, moglo bi se reći, egzaktno se doživljavaju veličanstvene slike. Doživljava se čitav jedan svemir, predivne slike s bogatstvom boja, slike tako moćne da u svijesti ne ostaje ništa drugo doli tih slika.

crveno .....

ljubičasto ==

plavo .....

žuto-zeleno .....

Kad bi ih se htjelo naslikati, bio bi to veličanstven prizor. No, bio bi to samo trenutak koji se ne da zaržati, kao što se ni munja ne može naslikati nego tek jedan njezin trenutak; jer sve se to odvija u vremenu. Ipak ako se zadrži, ma i samo trenutak, slika je veličanstvena.

To ćemo shematski prikazati, iako nije pretjerano slično onome što se u stvari vidi. No, da bismo si pred dušu doveli ono o čemu je riječ to ćemo nacrtati shematski.

Promatramo sliku što sam je tek shematski nacrtao. Ona je u sebi oblikovana. Sadrži najrazličitije oblikovane slike. I vanjski i unutarnje to je nešto veličanstveno. Ako moć koncentracije raste, a i moć zadržavanja te slike, onda se ona ne javlja tek na časak. Međutim, ako se pojavljuje samo na trenutak, potrebna je prisutnost duha da je se uhvati. Inače iščezava prije negoli je oprisutnimo. Za duhovno je promatranje potrebna prisutnost duha — ako smo u stanju ostvariti ne samo toliko prisutnost duha da sliku uhvatimo, da je uopće osvijestimo nego da je i zadržimo, onda se ta slika skuplja, od kozmičkih razmjera postaje sve manja, ulazi u vrijeme i kao da u nešto naglo zahvaća. Iz toga nastaju, s jedne strane, ljudska glava, s druge strane, ljudska pluća, nadalje ljudska jetra. Fizička materija koja potječe od majčinskog tijela samo ispunja ono što dolazi iz duhovnog svijeta. Iz toga nastaje čovjek. I na kraju si kažemo: Da, ono što jetra u stvari jesu to se u predzemaljskom postojanju duhovno vidi u veličanstvenoj slici; i pluća se u predzemaljskom postojanju duhovno vide u veličanstvenoj slici. Potom se to uspoređuje s onime što se nalazi u snu druge vrste. Kako sam već rekao, neki se organ pojavljuje u možda vrlo lijepoj slici; ali je, s obzirom na ono što donosi imaginacija, ipak mnogo nesavršeniji.

I tako nastaje utisak: Imaginacija donosi ono što su stvorili velikani duhovnoga svijeta; san daje nešto krnje. A ipak, oboje upućuje na isto. Oni u duhovnome predstavljaju čovjekovu unutarnju organizaciju.

Odatle nije daleko do jedne druge vrlo važne predodžbe. Kad u imaginaciji vidimo predzemaljskog čovjeka u moćnoj eterskoj slici, kad vidimo kako se ta moćna eterska slika kristalizira u fizičkome čovjeku, nameće nam se pitanje: Što bi bilo kad bi slike snova koje se odnose na unutarnje organe počele obavljati njihovu djelatnost? Treba reći: Nastala bi karikatura jetara. — U sebi savršena ljudska jetra djelo su imaginacijske slike koja upućuje na predzemaljsko postojanje. Kad bi se slika sna oblikovala u jetra, čovjek iz te slike ne bi dobio ljudska, čak ni gušćja jetra nego njihovu karikaturu.

To nam omogućuje duboki uvid u cjelokupno čovjekovo biće. Jer, gledajte, ipak je jasno uočljivo da postoji neka sličnost između slike sna i imaginativne slike. Treba se zapitati: Odakle dolazi ta sličnost?

A može se ići i dalje. Uzmimo slike snova prve vrste koje se nadovezuju na vanjske doživljaje. Za njih u imaginativnom mišljenju ne postoji ništa slično. No, imaginativno mišljenje prelazi u čovjekovo predzemaljsko doživljavanje, gdje on nema veze s drugim fizičkim ljudima; imaginativno gledanje prelazi u odslik predzemaljskih doživljavanja duha. Predočite si što je time okarakterizirano.

Pogledamo li u čovjekovu nutrinu, dobivamo dojam da izvjesne simboličke slike — bilo da potječu od imaginacije ili sna — ukazuju na čovjekovu nutrinu, na čovjekovu organizaciju; a naprotiv imaginacije koje se odnose na vanjski život nisu u vezi s onime što je čovjekova unutarnja organizacija, ali ni s vanjskim zemaljskim životom; one upućuju na doživljaje predzemaljskog postojanja. Uz njih se mogu staviti doživljaji snova koji se odnose na vanjske doživljaje zemaljskog postojanja i nisu ni u kakvoj

vezi s njima. Ta unutrašnja povezanost postoji za snove druge vrste.

A što želim sa svim tim prikazima? Želim njima prikazati kako postoji jedan intiman način promatranja čovjekovog života iz koga niču prave životne zagonetke. Čovjek danas promatra život vrlo površno. Kad bi ga promatrao točnije, intimnije, uočio bi stvari o kojima sam danas govorio. On ih na izvjestan način uočava, ali nema pojma kako ih uočava. Čovjek uopće nije svjestan koliko snovi snažno djeluju na njegov život. Čovjek san smatra nečim što mimo njega samo prohuji jer ne zna da u jednu vrstu snova zahvaća njegovo Ja, a u drugu njegovo astralno tijelo. Udubimo li se, međutim, u životu u još presudnije pojave, navedene će zagonetke biti još gorućije.

Za one koji su dulje ovdje, ove su činjenice poznate. Ponovno ću navesti da u čovjeku postoji patološko stanje kad čovjek izgubi sjećanje na protekli život. Naveo sam slučaj jednog svog znanca koji je nesvjesno otišao od svoje kuće, od svoje obitelji. Na željezničkom je kolodvoru kupio kartu do neke određene stanice. Vozio se poput mjesečara. Na stanici gdje se presjedalo kupio je drugu voznu kartu, odvezao se dalje. Dugo se vozio. Pošao je iz nekog grada u južnoj Njemačkoj. Poslije se ispitivanjem slučaja ustanovilo da je bio u Budimpešti, u Poljskoj u Lembergu. Na kraju se osvijestio. Svijest mu se vratila u jednom utočištu za beskućnike u Berlinu, gdje je na kraju bio dospio. Trenutku kada je dospio u utočište za beskućnike prethodilo je nekoliko tjedana koji su u njegovoj svijesti bili izbrisani. Sjećao se onoga posljednjeg što je kod kuće radio; sve je drugo bilo izbrisano. Čitavo se putovanje moralo pratiti izvana.

Ovdje vidite kako Ja nije prisutno pri onom što čovjek čini. Pratite li odgovarajuću literaturu naići ćete na stotine i stotine slučajeva izuzeća Ja-svijesti. O čemu je tu, zapravo, riječ? Kad biste se upustili u proučavanje života snova čovjeka koji pada u takvo patološko stanje, došli biste do nečega čudnovatog. Otkrili biste da je taj čovjek, barem u nekim određenim razdobljima svog života, imao vrlo živahne snove koji su se isticali time da je čovjek u snu nešto poduzimao, da je u snu imao neke namjere.

Proučavate li snove zdravog čovjeka, vidjet ćete da je sve uviranje namjera u san vrlo slabo izraženo ili uopće ne postoji. Čovjek sanja svakojake divne snove, ali namjere, u pravilu, u njima ne igraju nikakvu ulogu. Igraju li, pak, ulogu u snu, čovjek se obično iz takvih snova budi rugajući se zbog tih namjera samome sebi.

Proučavate li, međutim, ljude s isprekidanom sviješću, sa sviješću koja se povremeno gubi, s obzirom na njihove snove, vidjet ćete da su to ljudi koji u snu gaje namjere koje, kad se probude, shvaćaju vrlo ozbiljno, tako ozbiljno da osjećaju grižnju savjesti ako te namjere što su ih u snu gajili ne mogu ostvariti. Ponekad su te namjere s obzirom na vanjski fizički svijet toliko glupe da su neostvarive; te ljude to muči, silno ih uzbuđuje. To ozbiljno shvaćanje sna, a osobito sna namjera, ne sna želja, nego namjera, druga je strana te isprekidane, te isključene svijesti.

Tko umije promatrati ljude u određenim okolnostima vidi na čovjeku da bi mu se nekada mogao dogoditi takav gubitak svijesti. Takvi ljudi imaju nešto iz čega je vidljivo da se, s obzirom na izvjesne unutarnje i vanjske doživljaje nikada ne mogu sasvim

probuditi. Promatramo li takvog čovjeka, postupno ćemo doći do toga da on svake noći u snu sa svojim Ja predaleko izlazi iz fizičkog i eterskog tijela, da se previše udaljuje, tako da više ne može ponijeti sobom sve što vani doživljava. Preduboko ulazi u duh a da bi sve što doživljava u duhovnome svijetu ponovno mogao donijeti natrag, u fizičko i etersko tijelo. I konačno, budući da on to često i u potpunosti ne donosi sobom natrag, biva time zadržan vani. To što u duhu preduboko doživljava zadržava njegovu Ja izvan fizičkog tijela, pa dolazi u stanje u kojem Ja nije unutar fizičkog tijela.

U takvome krajnjem slučaju kad se javlja ovdje opisana smetnja svijesti neobično je zanimljivo promatrati život snova takvog čovjeka. Taj je život snova drugačiji nego kod običnih suvremenika, mnogo je zanimljiviji. No, to ima i svoju drugu stranu. Kao što je bolest izvanjski promatrana zanimljivija od zdravlja — samo ne promatrana iznutra za bolesnog čovjeka ni za običan život, nego samo za spoznaju čovjekova bića — tako je život sna ovakvoga patološkog čovjeka što sam ga opisao mnogo zanimljiviji od života snova neću reći filistra nego suvremenika.

Da, ovdje vidite jednu vrstu povezanosti ljudskog Ja sa čitavim svijetom snova. Ta veza Ja i svijeta snova je opipljiva. Pred nama se pojavljuju sljedeća pitanja: Kako je to sa slikama snova koje se odnose na unutarnje organe u odnosu na imaginacije koje se također odnose na unutarnje organe?

Već se izvanjski vidi da ono što se u imaginacijama pojavljuje u obliku slika unutarnje organizacije ukazuje na ono što je u čovjeku prije negoli zadobije svoje zemaljsko tijelo i prije negoli zaživi na Zemlji; a slike snova dolaze kada je čovjek već na Zemlji.

Imaginacije, dakle, upućuju unatrag; slike snova upućuju na sadašnjost. Ako i je tako, da je to u stvari karikatura kada uzmemo običnu sliku snova koja oslikava neki unutarnji organ a da imaginaciji odgovara savršeni unutarnji organ, ipak možemo reći: Ta karikatura ima u sebi, unatoč tome, mogućnost da izraste u organ; ako i uzmemo u obzir karikaturu, ipak kažemo da bi ona mogla izrasti u savršen organ.

To je uvod u ono razmišljanje što ćemo ga sutra nastaviti, a koje se temelji na pitanju: Odnosi li se možda ono što donosi imaginacija na čovjekov protekli život i je li san početak imaginacije budućnosti? Hoće li možda iz naše slike sna što je danas gajimo nastati ona imaginacija na koju ćemo gledati u nekom budućem zemaljskom životu? Je li možda sadržaj sna klica sadržaja imaginacije?

Postavlja nam se to važno pitanje. Vidimo kako se ovdje sastaje ono što smo postigli razmišljanjima o snovima s pitanjem opetovanih čovjekovih zemaljskih života. No, vidite također da u ljudski život treba zagledati dublje negoli je to udobno kako bi se zatim našla veza s onim što inicijacijska znanost govori o čovjekovoj biti.

Predavanjem poput ovog današnjeg htio bih izazvati predodžbu o tome koliko je u današnjoj civilizaciji površno promatranje čovjeka i kako u promatranje treba posvuda unijeti prisnost. A ta prisnost promatranja vodi duhovnoj znanosti.

OSMO PREDAVANJE

Dornach, 9. veljače 1924.

Jučer sam nastojao pokazati kako se čovjek intimnijim promatranjem života snova može približiti znanosti inicijacije. Moja će zadaća biti da ono o čemu sam vam jučer pokušao govoriti s gledišta obične svijesti danas produbim time što ću isti predmet promatrati s gledišta imaginativne spoznaje. Promatrat ću, dakle, kako se doimaju iste one stvari kad ih gleda onaj tko uspijeva sagledavati svijet u imaginacijama. Sada se nećemo obazirati na razliku između dvije vrste snova o kojima je jučer bilo govora, uzet ćemo, dakle, snove kao takve. Ispravno je kad opišemo kako imaginativni život, imaginativno gledanje samo sebe nalazi naspram sna što ga ima čovjek obdaren imaginacijama. Usporedimo to sada s onim samopromatranjem do kojeg dolazi takav čovjek kad svraća pogled na svoje vlastito ljudsko biće, ili kad imaginativno promatra ljudske organe, bilo svoje, bilo tude, ili kad promatra organsku povezanost, odnosno čitavog čovjeka kao organizam. Pogledajte, i svijet snova i fizički i eterski ljudski organizam imaginativnoj svijesti izgledaju sasvim drugačije negoli običnoj. Čovjek s imaginacijom također sanja, možda sanja isto tako kaotično kao drugi ljudi. Na osnovi vlastitih doživljaja može sasvim dobro prosuđivati svijet snova jer usporedno s jasnim i sređenim (lichtvoll) imaginativnim životom teče kao kod obične svijesti život snova upravo onako kao i u vanjskom budnom životu. Često sam isticao da tko dode do istinskoga duhovnog gledanja ne postaje ni sanjar ni zanesenjak koji neprekidno živi samo u višim

svjetovima i ne vidi vanjsku stvarnost. Onaj tko neprekidno živi samo u višim svjetovima ili o njima sanja i ne vidi vanjsku stvarnost duševno je poremećen, treba ga smatrati duševno poremećenim, a ne upućenim ili posvećenim. Stvarna viša spoznaja ne odvođi od običnoga fizičkog života i pojedinih njegovih odnosa, nego, naprotiv, čini čovjeka pažljivijim i savjesnijim promatračem negoli je bio dok nije imao sposobnost gledanja. I može se reći, ako netko nema smisla za običnu stvarnost, nema interesa za pojedinosti života, nema interesa za pojedinosti života drugih ljudi, ako je tako "uzvišen" — a to kažem u navodnicima — ako tako "uzvišeno" lebdi iznad života ne mareći za njegove pojedinosti, već samo to može biti znak da kod njega nije riječ ni o kakvom stvarnom gledanju. Stoga čovjek s imaginacijom — sad govorim samo o njemu, on dakako, može biti inspiriran i intuitivan čovjek — iz vlastitog iskustva vrlo dobro poznaje život snova. U odnosu na san postoji ipak jedna razlika. Čovjek s imaginacijom osjeća san nečim s čime se povezuje, s čime postaje jedno u mnogo većoj mjeri negoli je to moguće u običnoj svijesti. San uzima ozbiljnije. I, zapravo, tek imaginacija daje pravo da se san uzme za ozbiljno jer osposobljava čovjeka da na izvjestan način zagleda u ono što je iza snova. U snovima ponajprije otkriva njihov dramatičan tok, njihove napetosti i opuštanja, njihove katastrofe, njihove krize, a ne toliko pojedinačni sadržaj. Kod imaginacije sadržaj snova počinje čovjeka čak manje zanimati. Zanima ga štoviše vodi li san nekoj krizi, nekoj radosti, vodi li nečemu olakšavajućem ili otežavajućem i slično.

Mogu opet samo reći da to odvijanje, ta dramatika sna počinje čovjeka najviše zanimati, dakle,

upravo ono što običnu svijest često ne zanima. Gleda se iza kulisa snova i kad se tako gleda iza kulisa, uočava se da u snu postoji nešto što se prema duhovnom čovjekovom biću odnosi na sasvim određen način. Čovjek sebi kaže: San je zaista ljudsko biće u duhovnom smislu, isto tako kao što je klica jedne biljke ta biljka. U sadržaju snova, u njihovoj dramatici uči se prije svega gledati zametak duhovnog čovjeka. I u tom tek nastajućem čovjeku učimo shvaćati ono što je u sadašnjem životu zapravo strano; strano kao zametak biljke što ga ujesen određene godine uzmemo od biljke, strano rastu biljke te godine, a blisko će biti tek rastu biljke u sljedećoj godini. Upravo ovo razmatranje sna pruža imaginativnoj svijesti najjače utiske jer se u vlastitom biću koje sanja sve više i više osjeća kako ono u sebi nosi nešto što prelazi u sljedeći zemaljski život, što izrasta između smrti i novog rođenja i urasta u sljedeći zemaljski život. U snu se počinje osjećati klica sljedećega zemaljskog života. To je izvanredno važno, a naći će još veću potvrdu ako se taj osobit doživljaj, koji je snažan osjećajni doživljaj, usporedi sa slikom fizičkog čovjeka i njegovih pojedinih organa. On se u imaginativnoj svijesti mijenja tako da se javlja osjećaj sličan onome koji nastaje kad biljka što smo je vidjeli zelenu, svježju i u cvatu počinje venuti. Kad imaginativnom svijješću promatramo ta čovjekova pluća, ta jetra, taj želudac, taj mozak kao fizičke organe, kažemo: ovo je, s obzirom na duh, nešto što vene.

Reći ćete da nije ugodno u imaginacijama gledati čovjekovo venuće biće. Nitko tko poznaje znanost inicijacije neće tvrditi da ona postoji samo zato da bi ljudima pružila ugodu. Ona treba davati istinu,

a ne ljudima pružati ugodu. No, s druge strane, treba upozoriti na to da time što fizičkog čovjeka upoznamo kao venuće biće u njemu uočavamo duhovnog čovjeka. Vi takoreći ne možete vidjeti kako sja svjetlost duhovnog čovjeka ako fizičkog čovjeka ne spoznate kao neku vrstu bića što vene, što trune.

Čovjekova pojava time ne postaje ružnija nego, naprotiv, ljepša i istinitija. Ako se, dakle, može promatrati duhovno uvenuće čovjekovih organa, onda ti fizički organi sa svojim eterskim sadržajem izgledaju kao nešto što je došlo iz minuloga zemaljskog života i što u sadašnjemu zemaljskom životu vene. I tako se zaista dolazi do predodžbe da iz venućeg čovjeka, iz venuća bića prethodnoga zemaljskog života, nastaje klica za budući zemaljski život. A najviše vene čovjekova glava. San se imaginativnom promatranju pokazuje kao tečevina ljudske glave.

Protivno tome, gotovo kao u običnom snu za imaginativno gledanje najmanje vene metabolički organizam s udovima, on je po svojoj formi i po svojem sadržaju najviše povezan s čovjekovom budućnošću. A ritmički je organizam s onime što je u grudnom košu pohranjeno spona između ovih ostalih dvaju organizama. To je nešto što održava ravnotežu.

Upravo se duhovnom promatranju ljudsko srce ukazuje kao čudnovat organ. Za duhovno promatranje fizičko srce vene, ali ostaje gotovo — kažem gotovo, a ne sasvim — sačuvano time što se pojavljuje duhovno imaginativno, ali uljepšano i oplemenjeno u svom obliku što ga ima kao fizičko srce.

Moglo bi biti izvjesne istine kad bi se čovjeka slikalo s razmjerno mudrim, možda čak staračkim licem te dječjim nožicama i ručicama i krilima, kao

znak nečeg što je od zemlje daleko; ali što ipak uvijek podsjeća na fizički organ srca.

Ako imamo imaginativno gledanje čovjeka, onda ono što smo pokušali naslikati neće biti simbolički u lošem smislu kao što je slučaj u današnjoj civilizaciji, gdje je to suho, ono će, naprotiv, sadržavati elemente fizičkog postojanja koji istodobno čovjeka izdižu iz toga fizičkog postojanja. A moglo bi se, govoreći o duhovnom svijetu reći i sljedeće. Treba pomalo početi govoriti u paradoksima jer duhovni svijet spram fizičkog, izgleda sasvim drugačiji i stoga izgleda kao paradoks. — Kad se čovjeka počinje imaginativno gledati, onda se, s obzirom na glavu, ima osjećaj: Oh, kako oštromno moraš sada misliti da bi se pred tom čovjekovom glavom uzmogao održati uspravnim. Ako se imaginativnom sviješću udubimo u čovjekovu glavu, malo-pomalo ćemo sami sebi izgledati slaboumnima jer se s najoštromnijim mislima na koje smo se u životu navikli ne možemo približiti toj čudesnoj tvorevini čovjekove fizičke glave.

Sada se preobražava u duhovno i još je čudasnija u svome venuću kada tako snažno pokazuje svoj oblik; jer stvarno, moždane vijuge postaju nešto što u sebi sadrži uvenule duboke tajne oblikovanja svijeta. Duboko se sagledavaju tajne oblikovanja svijeta kada se počinje razumijevati čovječja glava. Čovjek se neprekidno osjeća "kao udaren mokrom krpom" kad nastoji razumjeti glavu.

A kad se imaginativnom sviješću hoće razumjeti čovjekov sustav izmjene tvari i udova, onda se kaže: ovdje ti ne pomaže tvoj izoštreni razum, to zapravo moraš prospavati i prosanjati. Jer, s obzirom na tu organizaciju, čovjeka se najbolje može razumjeti kada se o njemu sanja, kada se sanja u budućem stanju.

Vidite, dakle, treba se udubiti u vrlo diferencirano gledanje kada se čovjeka počinje imaginativno razumijevati s obzirom na njegovu fizičku organizaciju. Čovjek mora biti pametan, strahovito pametan kad promatra svoju glavu. Čovjek mora postati sanjar kad promatra svoj sustav izmjene tvari i udova. Kod ritmičkog sustava treba zaista stalno šetati amo-tamo između sna i budnosti ako se imaginativno hoće shvatiti čudo čovjekovog ritmičkog sustava. Sve je to, međutim, ostatak prijašnjega zemaljskog života. Stoga je ono što čovjek za budnosti na sebi doživljava ostatak prijašnjeg zemaljskog života. To dopire samo u sadašnji zemaljski život, daje mu samo toliko koliko sam mu to jučer pripisao u djelatnosti, primjerice, kada sam rekao: Čovjek, zapravo, ostvaruje sam svoju djelatnost samo toliko koliko o njoj sanja. Ono ostalo rade na njemu bogovi. — Toliko utjecaja ima sadašnjost. Sve ostalo potječe od prijašnjih zemaljskih života. To se na čovjeku vidi kada ga gledamo u njegovoj venućoj fizičkoj organizaciji. A pogledamo li ono što čovjek o sebi zna dok sanja, dok spavajući sanja, imat ćemo pred sobom ono što priprema za sljedeći zemaljski život. Stvari se mogu vrlo dobro međusobno razlikovati.

Tako da iz ovog promatranja budnog i usnulog čovjeka imaginacija neposredno vodi gledanju onog razvoja koji ide od zemaljskog do zemaljskog života.

No, posve iznimno mjesto u budnom i usnulom čovjeku zauzima onaj element duše što ga nazivamo sjećanjem, ono što je pohranjeno u pamćenju. Promatrajte svoja obična sjećanja. Vi znate: Ono čega se sjećate izvodite iz sebe u obliku misli i predodžaba. Stvarate predodžbe minulih doživljaja. Vi znate: U tim sjećanjima doživljaji gube svoju živost, snagu

utiska, svoje boje itd. U sjećanju doživljaji blijede. S druge strane, to nam sjećanje mora izgledati čvrsto povezano s čovjekovim bićem. Čak i više od toga, ono je samo to čovjekovo biće. Čovjek obično nije dovoljno pošten da bi si priznao ono što je u tome smislu potrebno.

No, pitam vas: Pogledate li u sebe da biste zaista otkrili što zaista jeste s obzirom na ono što nazivate svojim Ja, zar je to išta drugo doli sjećanje? Jedva ćete u sebi naći nešto drugo doli sjećanja na život ako se hoćete osvrnuti na svoje Ja. To ćete sjećanje, doduše naći prožeto djelatnošću, ali ona ostaje sasvim u sjeni, u tami. Ono što izgleda živo i kao Ja, za zemaljski su život upravo sjećanja.

Taj svijet sjećanja na koji se trebate samo osvrnuti kako bi vam se pokazao u čitavoj svojoj sjenvitosti i nejasnoći, kako se taj svijet sjećanja ukazuje imaginativnoj svijesti? On se odmah širi i postaje pred imaginacijom moćan tableau u kome se u slikama vide svi doživljaji sadašnjega zemaljskog života. Čovjek bi mogao reći (crtanje na ploči), ako je ovo čovjek, a ovo sjećanje u njemu: imaginacijom se sjećanje odmah širi sve do rođenja. Čovjek se osjeća kao da je izvan prostora; ovdje je sve gotovo. Gleda se, dakle, u takav tableau koji pruža pregled nad čitavim dosadašnjim zemaljskim životom. Vrijeme postaje prostorom kao da se gleda u neku aleju. Sve se dosadašnje sagledava u jednom tableauu, u panorami i može se reći: Sjećanje se širi, proteže se dalje. U običnoj je svijesti sjećanje zgusnuto u jedan jedini isječak vremena. Za imaginativnu svijest ono se proteže u vremenu. Za običnu svijest je zaista ovako: Ako je, primjerice, netko navršio četrdeset godina i sjeća se nečega što je doživio prije dvadeset

godina, ali bez imaginacije, postoje samo obične predodžbe, onda to izgleda kao da je daleko, daleko u prostoru, ali ipak kao da je ovdje. Ako se imaginira, onda se zna: Ostalo je ovdje; nije nestalo kao što nisu nestala udaljena stabla neke aleje. To je ovdje. U taj se tableau gleda kao u neku aleju. Čovjek spoznaje da ono sjećanje što ga nosi u običnoj svijesti predstavlja veliku iluziju.

Ako ono što u običnoj svijesti u sebi nosimo kao sjećanje smatramo realnošću, onda je to tako kao kad bi deblo jednog stabla presjekli te ono što bismo u presjeku vidjeli smatrali realnošću tog debla. Taj jedan presjek u stvari je ništa. To je samo slika, a deblo je iznad i ispod tog presjeka. Tome je zaista tako ako se imaginacijom zahvati sjećanje. Onda se vidi sva ništavnost pojedinih sadržaja sjećanja; tada se sve to protegne gotovo do rođenja, a u određenim uvjetima čak i dalje, preko praga rođenja. Sva prošlost postaje sadašnjost. Ona je tu, u perspektivi se vidi kao da je udaljena, ali ona je tu.

Kad čovjek to jednom shvati, kad jednom to vidi, tada dolazi do one spoznaje koja omogućava neprekidno promatranje i pokazuje da kad čovjek smrću napusti svoje fizičko tijelo u trajanju od nekoliko dana iza smrti ima takav osvrt, takav pregled unazad kao sam po sebi razumljiv pravi život. Kad čovjek prode kroz vrata smrti, ponajprije tijekom nekoliko dana, doživljava pregled čitavoga svog života; svoj život gleda u moćnim slikama, u blistavim sjajnim, duboko dojmljivim slikama.

Sada je, međutim, riječ o tome da se s imaginativnom spoznajom dalje napreduje. Kada se dalje napreduje s imaginativnom spoznajom, život se na izvjestan način obogaćuje; onda se sve to, dakako,

i drugačije shvaća. Recimo, na primjer, da promatramo svoje ponašanje spram drugih ljudi, da gledamo namjere koje smo u svom ponašanju imali, djela koja smo počinili i kakvi smo prema ljudima bili. O tome se u pojedinim slučajevima običnog života razmjerno malo razmišlja; već prema tome koliko čovjek manje ili više razmišlja; ali sada je to ovdje. Postoji predodžba o načinu svoga vlastitog ponašanja. No, ono što se pri tome uvida ipak je, zapravo, samo jedan dio stvari. Pretpostavimo da smo nekome čovjeku nanijeli neko dobro ili zlo. Uspjehe dobrog djela vidjet ćemo u zadovoljstvu tog čovjeka, a možda i u njegovom napredovanju. Vidjet ćemo, dakle, one posljedice što ih takav čovjek može izazvati u fizičkom svijetu. Ako smo učinili zlo djelo, moći ćemo vidjeti kako smo oštetili čovjeka, kako je postao nezadovoljan, kako je možda čak fizički patio itd. Sve to, ako ne pobjegnemo, ako nam nije neugodno gledati posljedice svojih djela kod drugih ljudi, sve to možemo promatrati unutar fizičkog života. No, to je samo jedna strana stvari. Svaki naš čin spram drugih ljudi, čak i sve ono što počinimo drugim prirodnim carstvima ima i drugu stranu. Pretpostavimo da ste nekom čovjeku učinili dobro djelo. To dobro djelo ima u duhovnim svjetovima svoju opstojnost i svoje određeno značenje. Ona na izvjestan način u duhovnim svjetovima grije; ona je poput ishodišta duhovnoga toplinskog zračenja. Iz dobrog djela učinjenog drugom čovjeku u duhovnome svijetu zrači duševna toplina. Iz zlog djela spram drugog čovjeka zrači duševna hladnoća. Ovisno o ponašanju prema drugim ljudima zaista je tako kao da se u duhovni svijet unose duševna toplina i duševna hladnoća. A neka druga čovjekova djela su takva

da poput sjajnih svijetlih zraka raznih smjerova o-svjetljavaju duhovni svijet; druge ga zrake zamračuju; ukratko se može reći, od onoga što radimo na Zemlji doživljavamo, zapravo, samo polovinu.

Pođemo li prema imaginativnoj svijesti, pred njom, zapravo nestaje ono što druga svijest ionako već zna. Je li neki čovjek unaprijeđen ili oštećen stvar je obične svijesti da to uvidi; ali pojedini čin, bio dobar ili zao, bio mudar ili nerazuman, u duhovnom svijetu djeluje poput duševne topline, duševne hladnoće, duševne svjetlosti ili pomračenja itd. — Postoji velika raznolikost. — To se javlja pred nastajućom imaginativnom sviješću. Čovjek sebi kaže: Nije nešto nepostojeće zato što ti to nisi znao kad si pustio da u tvojim djelima vlada obična svijest. Nemoj ni pomisliti da zato što prilikom svog djelovanja nisi znao da su to izvori svijetlih i toplih duševnih zračenja nešto ne postoji jer ti to nisi vidio i nisi doživio. Nemoj da ti to ni slučajno padne na um. Ti si to proživio, ali u podsvijesti. Ti si kroz sve to prošao. Kao što tvoje oči, tvoje duševne oči više svijesti sada vide: Kad si prilikom jednog dobročinstva što si ga nekome učinio tog čovjeka unaprijedio, a prilikom zlog djela ošteti, tada tvoja podsvijest odmah usporedno doživljava što taj čin znači u duhovnom svijetu.

U času kad je čovjek s imaginativnom sviješću tako napredovao da se ta imaginativna svijest dovoljno intenzivirala, ne gleda samo panoramu svojih doživljaja nego je prisiljen obratiti pozornost na to da uopće nije cjelovit čovjek ako ne proživi ono što je ostavio neproživljeno, tj. onu drugu stranu svojih čina, onu drugu stranu svoga zemaljskog života. Spram te panorame života koja seže do rođenja pa

i dalje čovjek se počinje osjećati kao bogalj, kao da mu je nešto oduzeto. Čovjek si neprekidno govori: Tä to si trebao sudoživjeti; tebi je, zapravo, tako kao da ti je oko izbijeno, noga oduzeta; tä ti nisi čitav. Tä ti polovinu svojih doživljaja u „stvari nisi ni doživio. Tijekom imaginacije mora nastupiti stanje u kojem se čovjek, u odnosu na doživljaje, osjeća osakaćen.

Mora se prije svega osjetiti, a u naše današnje materijalističko vrijeme to je osobito izraženo, da današnje materijalističko vrijeme uopće ne vjeruje da ljudska djela imaju više vrijednosti i značenja negoli ih imaju za neposredan život koji se izvanjski odvija u fizičkom svijetu. Smatra ludošću kad netko tvrdi da se u duhovnom svijetu nešto osobito događa; no, ipak je to tu. U imaginativnoj svijesti javlja se osjećaj osakaćenosti. Čovjek sebi kaže: Moraš si zaista stvoriti mogućnost da doživiš sve ono što nisi doživio. No, to je gotovo neizvedivo; moguće je samo u pojedinostima, u vrlo oskudnoj mjeri.

To je ozbiljnost svojstvena onome tko dublje prozirući uspijeva zagledati u život. On vidi kako, zapravo, tijekom ovoga života mnogo toga ne može ispuniti i kako u neku ruku budućnosti mora ispostaviti zadužbenicu. Reći će sebi: Život zadaje zadatke s obzirom na doživljaje, ali ti se zadaci u ovom zemaljskom životu uopće ne mogu riješiti. Čovjek mora svemiru ostati dužan i mora reći: to ću moći proživjeti tek kad prođem smrt. To je vrlo veliko, iako često tragično obogaćenje života što ga daje znanost inicijacije. — Čovjek neizbježno mora osjećati svoj dug, svoju krivnju naspram života, uvida nužnost da bogovima preda zadužbenicu. On kaže: To mogu doživjeti tek kada umrem; tek se tada mogu upustiti

u takve doživljaje zbog kojih sam se zadužio svemiru. Ta svijest da se unutarnji život jednim dijelom, s obzirom na budućnost, mora nakon smrti odvijati u svojevrsnoj mjeri; ta svijest silno produbljuje ljudski život. — Duhovna znanost ne postoji samo zato da bi se pojedine stvari teoretski upoznale. Onaj tko studira duhovnu znanost onako kako se studiraju druge stvari učinio bi nešto korisnije da studira knjigu kuharskih recepata. To bi ga barem navelo na to da stvar ne promatra samo teoretski. Jer život se, osobito život želuca i ono što je s time u vezi, brine o tome da se knjiga recepata ozbiljnije shvati nego neka puka teorija. Kad duhovna znanost dode do čovjeka, ona treba produbiti život u smislu srca i osjećaja.

Osjećaj dugovanja bogovima neizrecivo produbljuje život. Čovjek si kaže. Polovicu zemaljskog života na zemlji se, zapravo, ne može proživjeti zato što se skriva ispod površine postojanja. Ako pomoću inicijacije upoznamo ono što je običnoj svijesti inače skriveno, onda je moguće malo zagledati u ono o što smo se zadužili. Moglo bi se tada reći: Običnom se sviješću vidi vlastiti dug, ali zadužbenica koju bismo sami trebali ispostaviti ne da se pročitati. S iniciranom sviješću se zadužbenica, doduše, daje čitati, ali je se u običnom životu ne može isplatiti. Treba čekati da dode smrt. Kada se postigne ova svijest, kada se čovjekova savjest tako produbi da svijest o dugovanju bude živa, čovjek je dozreo da život prati u smislu onog unazad gledanog tableaua o kojem sam govorio i rekao kako se tim gledanjem na kraju dolazi do rođenja. Zatim se vidi kako poslije nekoliko dana počinje sljedeće: mora se doživjeti ono što je ostalo nedoživljeno.

Za svaki pojedini čin što ga je čovjek počinio svijetu ili drugim ljudima sada mora doživjeti ono što je ostalo nedoživljeno. Ono posljednje što je počinjeno prije smrti javlja se sada kao prvo; zatim se ide unazad kroz život. Prvo se pozornost obraća na svoja posljednja zla ili dobra djela i njihovo značenje za svijet. Izostaje ono što smo u vezi s njima doživjeli u zemaljskome životu; sada se proživljava što ta djela znače za svijet. Ide se dalje unazad. Još se jednom doživljava život, ali sada u obrnutom slijedu. Čovjek zna da je u vremenu dok proživljava život idući unazad, dok proživljava značaj toga života za svijet, još uvijek povezan sa Zemljom jer je ono što doživljava samo naličje njegovih zemaljskih čina.

Gledajte, čovjek sada osjeća kao da je njegov daljnji, budući život nošen u krilu svemira. Između smrti i novog rođenja život izgleda poput embrionalnog života. No, sada nije nošen u krilu majke nego u krilu svijeta, i to onog svijeta što ga u fizičkome postojanju nije doživio. Još jednom proživljava svoje fizičko postojanje unazad, ali s obzirom na njegovo značenje za svijet. To doživljava s izrazito podijeljenom sviješću. Kad živimo ovdje u fizičkom svijetu i gledamo bića koja nas okružuju, mi se kao ljudi spram drugih bića osjećamo poput kraljeva. Čak i spram lava kojeg nazivamo kraljem životinja, mi se kao ljudi još uvijek osjećamo višima od njega. Čovjek se osjeća višim od bića ostalih carstava. On može druge prosuđivati; ali drugima ne pripisuje da oni mogu prosuđivati njega. Stoji iznad bića drugih prirodnih carstava. Da, čovjek ima drugačiji osjećaj kad nakon smrti prolazi doživljavanjem što sam ga netom opisao. Tu se ne osjeća višim od carstava prirode, nego se osjeća suočen s carstvima duhovnog

svijeta spram kojih je niži. Sada sebe osjeća najnižim, a ostala bića višima od sebe.

Prolazeći onim što dotad nije doživio posvuda osjeća bića koja ga sada nadrastaju i od kojih je on niži. Ta bića donose svoje simpatije i antipatije spram onoga što čovjek proživljava kao posljedice svoga zemaljskog života. U tom se doživljavanju neposredno nakon smrti čovjek nalazi kao usred kiše, usred duhovne kiše. Vlastita se djela još jednom doživljavaju, naime, njihova duhovna strana. I dok se ta djela proživljavaju odozgo, kapaju simpatije i antipatije uzvišenih bića koja se nalaze iznad čovjeka. Čovjek biva zasut i preplavljen simpatijama i antipatijama. Čovjeka duhovno zaokuplja osjećaj: Ono što obasjavaju simpatije uzvišenih bića viših hijerarhija, bit će primljeno u svemir i bit će ondje za budućnost pozitivan poticaj. Ono na što padaju antipatije uzvišenih bića bit će odbijeno. Odatle možemo osjetiti kako bi to bio loš utjecaj za svemir kad ga se ne bi zadržalo za sebe.

Zlo djelo nanoseno nekom drugom biva preplavljeno antipatijama uzvišenih bića. Osjeća se: Povezivanje s antipatijama uzvišenih bića značilo bi za svemir nešto iznimno loše kad se ono što zlo djelo znači za sav svemir ne bi zadržalo za sebe, kad bi ga se otpustilo od sebe. Zbog toga se sakuplja ono što prima antipatije uzvišenih bića.

Na taj se način polažu temelji za karmu, za ono što će djelovati u sljedeći zemaljski život, kako bi se, zahvaljujući drugim djelima, ostvarilo izravnane. To čovjekovo prolaženje duševnim svijetom nakon smrti moglo bi se opisati više s vanjske strane, kako sam to učinio u svojoj knjizi "Teozofija". Ovi su prikazi više u skladu s tokovima misli na koje

smo navikli u današnje vrijeme. Sada kada, u neku ruku ponavljajući još jednom, opisujem unutar Općeg antropozofskog društva sistematiku antropozofije, htio bih stvari opisati više s njihove unutarnje strane da biste mogli osjetiti kako čovjek svojim ljudskim bićem, svojom individualnošću uopće doživljava u stanju nakon smrti.

Kad se to, međutim, sagleda, čovjek se još jednom može osvrnuti na svijet snova i taj će se svijet snova ukazati u novom svjetlu. Kad pogledamo kako čovjek nakon smrti doživljava duhovnu stranu svojih zemaljskih djela, svoga zemaljskog postojanja i svojih zemaljskih misli, onda se ponovno može osvrnuti na čovjeka koji sanja, na sve ono što je doživio u vrijeme sna. Tada si čovjek kaže: U vrijeme sna je to čovjek već jednom proživio, ali sasvim nesvjesno. Javlja se ralika između doživljaja u snu i doživljaja što ga čovjek ima nakon smrti.

Promatrajte čovjekov zemaljski život. Budna su stanja uvijek isprekidana snom. Uzmimo da netko nije pospanac. On će otprilike trećinu svog života provesti u snu. U vremenu te trećine svog života on zaista proživljava bez svog znanja onu drugu duhovnu stranu svojih djela. San izaziva tek jedva primjetno mreškanje valova. Nešto se od te druge strane može u snu zamijetiti, ali to je tek jedva primjetno mreškanje valova gore na površini. U dubokom se snu nesvjesno doživljava sve što je duhovna strana dnevnoga života.

Može se reći: U svjesnome dnevnom životu doživljavamo ono što ljudi misle i osjećaju, napreduju li zbog nas ili ne napredaju. U snu nesvjesno doživljavamo ono što bogovi misle o našim djelima i o našim mislima u našem budnom životu; no, o tome

ne znamo ništa. Zato onaj koji zagledava u tajne postojanja izgleda sebi tako osakaćen, tako opterećen krivnjom kao što sam vam to opisao. Sve to ostaje u podsvjesnom. Poslije smrti tim se prolazi zaista svjesno. I zbog toga se onaj dio života što ga je čovjek prespavao još jednom proživljava, što s obzirom na vrijeme znaci jedna trećina zemaljskog života. Kad je, dakle, netko prošao kroz smrt, proživljava unazad noć po noć; ono što je iz noći u noć proživio nesvjesno, sada proživljava svjesno. Može se reći, iako se gotovo čini kao rугanje ovim iznimno ozbiljnim stvarima: prespava li netko najveći dio svog života, ovo će doživljavanje nakon smrti trajati dulje, kraće će trajati ako netko kratko spava; u prosjeku je to jedna trećina jer trećinu života prespavamo. Navrši li netko u zemaljskom fizičkom životu šezdeset godina, ovo će proživljavanje nakon smrti trajati dvadeset godina. U vrijeme ovog proživljavanja čovjek u duhovnom svijetu prolazi kroz neku vrstu embrionalnog stanja.

Čovjek se oslobađa zemlje tek pošto je kroz sve ovo prošao. Zemlja ga više ne obavlja. Za duhovni se svijet u kojem živi između smrti i novog rođenja čovjek, zapravo, tek rada. Napuštanje zemaljskih ovoja što ih je dotada u stvari duhovno nosio čovjek osjeća kao rođenje u duhovnom svijetu.

DEVETO PREDAVANJE

Dornach, 10. veljače 1924.

Iz jučerašnjeg ste predavanja, kao i iz onih prethodnih, vidjeli koji se značajan uvid pruža u cijeli čovjekov život i njegovu povezanost sa svijetom, imamo li u vidu njegovu sposobnost sjećanja. Stoga ćemo danas promatrati sposobnost sjećanja po sebi onakvu kakva se javlja u različitim fazama čovjekovog života; ponajprije sposobnost sjećanja promatrana običnom svijesću koju čovjek ima između rođenja i smrti.

Sve što je u neku ruku proživio u običnom životu, što je proživio svojim mišljenjem, osjećanjem i hti-
jenjem, pa i razvojem svojih fizičkih snaga, čovjek pretvara u sjećanja te se od vremena do vremena u svome duševnom životu vraća slikama sjećanja na minule doživljaje.

No, ako te nehotične i svjesne sjenovite slike sjećanja u njihovoj samo misaonoj i predodžbenoj dimenziji usporedite s robusnošću doživljaja na koje se odnose, reći ćete sebi: Sjećanja su, dakako, slike. No, slike su ono što mi od svojih doživljaja u vanjskom svijetu zadržavamo za sebe u svome Ja. Naša su sjećanja blago što smo ga stekli svojim doživljajima. A kada se u patološkim slučajevima — o tome sam također govorio — bilo što od sjećanja izgubi, onda je to oštećenje samoga našeg Ja. Osjećamo da je oštećeno naše najunutarnjije biće, naše Ja, kad se u patološkim slučajevima mora nešto oduzeti blagu sjećanja koje naš život čini cjelovitim. Mogla bi se navesti i strašna stanja koja ponekad nastupaju kod moždanih udara kad se u sjećanju gase pojedini

dijelovi proteklog života. — Osvrnemo li se u izvješnom trenutku svoga sadašnjeg postojanja na protekli život, tada možemo osjetiti i osjećati povezanost svog sjećanja da bismo se zaista mogli smatrati duševnim čovjekom.

To su neke osobine koje pokazuju značaj sjećanja u vrijeme fizičkoga zemaljskog života. A ono znači i mnogo više. Što bi nama značio vanjski svijet sa svojim uvijek novim utiscima i svim onim što nam živahno daje, što bi nam on značio kad ne bismo bili u stanju nadovezati se na ono što iz sjećanja dolazi u obliku novih utisaka. I napokon se može reći: Da, sve se učenje na kraju sastoji u tome da se novi sadržaj što ga se čovjeku daje nadoveže na ono što već nosi u svojim sjećanjima. Velik dio školske metodike temelji se na tome da najracionalnije pronađemo način kako ono novo, čemu djecu trebamo naučiti, možemo nadovezati na to što možemo uzeti iz blaga njihovog sjećanja.

Ukratko, posvuda gdje vanjski svijet treba približiti duševnosti i pobuditi samu duševnost kako bi osjetila i unutarne doživjela vlastito postojanje, sve se to na kraju temelji na sjećanju. Stoga moramo reći: Sjećanje čini najvažniji, daleko najobuhvatniji dio unutarnjega čovjekovog života u vrijeme njegovoga zemaljskog postojanja.

No, promatrajmo sada sjećanje s drugog gledišta. Lako je znati da je sjećanje, sve sjećanje što ga u sebi nosimo, zapravo samo jedan fragment. U tijeku života čovjek neke stvari zaboravi, ali u životu ima trenutaka, ponekad patoloških trenutaka života, kada ponovno izranjaju davno zaboravljene stvari. A osobito su to trenuci u kojima se približava smrt, kad izranjaju stvari koje su njegovome svjesnom

sjećanju vrlo daleke. Stari se ljudi s pozitivnim težnjama znaju iznenadno prisjetiti stvari davno iščezlih iz njihovoga svjesnog sjećanja. Ako zaista intimno proučavamo san koji se također nadovezuje na sjećanje, svakako ćemo uočiti kako se u snu pojavljuju stvari koje smo zacijelo doživjeli, pokraj kojih smo, međutim, nepažljivo prošli, na koje takoreći nismo obratili pozornost, ali se one, unatoč tome, ipak nalaze unutar duševnog života i dolaze na površinu upravo onda kad ne djeluju prepreke fizičkog i eterskog organizma, kad su astralno tijelo i Ja u snu sami. O tome se obične ne vodi računa. Zbog toga ne znamo da je svjesno sjećanje samo fragment onoga što u sebe primamo i da, zapravo, iako samo podsvjesno od života mnogo toga primamo, to zatim unutarnje prerađujemo.

Sve dotle dok živimo zemaljskim životom smatramo ono što izranja iz duše u obliku misli-sjećanja onim bitnim za sjećanje. Misli o doživljenom dolaze, odlaze; tražimo ih. To smatramo biti sjećanja.

Kad prijeđemo prag smrti iza zemaljskog života, slijede dani u kojima se pojavljuju kao u nekoj moćnoj perspektivi slike netom minuloga zemaljskog života. One su odjednom prisutne. Istodobno se pojavljuje ono što je prošlo prije mnogo godina i ono što je prošlo prije nekoliko dana. Kao što se u prostoru stvari nalaze jedna pokraj druge i za njih vrijedi samo perspektiva prostora, tako se sada ono vremensko naših doživljaja nalazi jedno pokraj drugoga i ima unutarnju vremensku perspektivu; ali to je odjednom prisutno. No, u kratkom vremenu svog trajanja sve slabije i slabije, sve nestvarnije i nestvarnije. Kad u fizičkom zemaljskom životu u sebe gledamo, osjećamo kao da su slike doživljaja

u nama smotane u slike sjećanja. Sada te slike postaju veće, moćnije. Osjećamo kao da svijet preuzima slike našeg sjećanja. Ono što je iza smrti u tom tableau sjećanja u neku ruku usko omeđeno postaje sve veće, ali time i sve nejasnije da bi se oslabljeno proširilo do u svemir, tako da ono što smo u početku jasno vidjeli, sada tek naslućujemo. Naslućujemo, a zatim to u daljinama nestaje; nije više tu.

To je drugi oblik što ga sjećanje poprima, u neku ruku druga metamorfoza neposredno nakon smrti. To je ona faza o kojoj možemo reći da naša sjećanja odlijeću u svemir. Sve ono s čime smo svoje postojanje tako usko povezali kao sa sjećanjem, sve se to proširuje, postaje veliko, postaje sve nestvarnije i na kraju se gubi u daljinama svemira.

To je kao kad bismo ono Ja što smo ga, zapravo, za svoga zemaljskog života obilježili našim Ja sada gledali kako nestaje u daljinama svemira. A kraj ovoga malog broja dana dok smo ovo doživljavali jest taj da, s obzirom na sva svoja sjećanja koja se brzo udaljuju, sebi moramo reći: Mi sami bivamo razasuti, rasplinuti svemirom, tako prošireni svemirom da doživljavamo trenutak u kojem osjećamo kao da nam svemir oduzima ono u čemu smo se, zapravo, osjećali između rođenja i smrti.

Nakon što smo u neku ruku proživjeli ovu nadosjetilnu omamljenost, tu nadosjetilnu nesvijest koja nam je sa svim predodžbama sjećanja oduzela unutarnju svijest zemaljskog bitka, zaživljavamo u trećoj fazi sjećanja. A ta nas treća faza sjećanja poučava: Da, ono što smo za zemaljskog života uz pomoć sjećanja označavali kao svoje sebstvo, to se raspršilo u daljinama svemira, to je u neku ruku pred nama samima i za nas same nekako dokazalo svoju

ništavnost. A da smo samo ono što je u nama ostalo sačuvano između rođenja i smrti mi poslije nekoliko dana nakon smrti, ne bismo bili ništa.

Uranjamo u nešto posve drugo i spoznajemo: Svoja sjećanja ne možemo zadržati. Sjećanja koja postoje u nama ne možemo zadržati, svijet nam ih nakon smrti oduzima.

No, iza svih sjećanja što smo ih za zemaljskog života čuvali i gajili postoji nešto objektivno. Duhovni pandan o kojem sam jučer govorio upisan je u svijet. I mi sada uranjamo u taj duhovni pandan; uranjamo u svoja sjećanja. Od rođenja do smrti dolazili smo u dodir s pojedinim ljudima, biljkama ili izvorima i u svemu tome za života smo štošta doživjeli. Ništa od svega onog što smo doživjeli ne ostaje u svom duhovnom pandanu nezabilježeno u duhovnoj stvarnosti u kojoj se, osim u fizičkoj realnosti, također uvijek nalazimo. Svaki stisak ruke što smo ga izmijenili s nekim čovjekom ima svoj duhovni pandan. To je upisano u duhovni svijet, to postoji. Slike svog života imamo pred sobom samo kad u prvim danima nakon smrti gledamo svoj život. One nam u neku ruku prikrivaju što je u sam svijet upisano našim djelima, našim mislima, našim osjećajima.

U trenutku kada prodemo kroz vrata smrti i uđemo u drugi život, u tome smo trenutku ispunjeni onime što nam pokazuje tableau koji sadrži slike što u perspektivi dopiru do rođenja, a čak i dalje. No, to što se javlja kao slika gubi se u daljini svemira. A tada postaju vidljive duhovne protuslike svih djela što smo ih do rođenja počinili. Sve što smo prošli postaje vidljivo u novim protuslikama, ali tako da time neposredno primamo poticaj da zaista još jednom krenemo kroz sve ove doživljaje unazadnim

putem. Čovjek obično zna da kad ide iz Dornacha u Basel može ići i iz Basela u Dörnach jer ovdje u fizičkom svijetu ima odgovarajuću predodžbu prostora. No, u svojoj običnoj svijesti ne zna da kad ide od rođenja do smrti isto tako može ići od smrti do rođenja. Na točno isti način kako se u fizičkom svijetu ide od Dornacha do Basela i kako se od Basela isto tako može ići natrag u Dörnach, isto se tako, kako se za fizičkog zemaljskog života ide od rođenja do smrti, sada može ići od smrti do rođenja.

A to činimo u duhovnom svijetu kad unazad proživljavamo duhovne protuslike svih doživljaja u vrijeme zemaljskog života. Imali smo doživljaj s nečim što je bilo izvan ljudskog svijeta; recimo da smo doživjeli nešto u vezi s jednim stablom. Možda smo to stablo promatrali, a možda smo ga kao drvo-sječa srušili. Sve to ima svoju duhovnu protusliku. Prije svega to ima značenja za čitav svemir, za duhovni svijet, jesmo li stablo samo promatrali, jesmo li ga srušili ili bilo što s njime učinili; ono što možemo doživjeti s fizičkim stablom doživjeli smo u fizičkom životu; ono što taj doživljaj ima kao duhovnu protusliku doživljavamo sada idući unatrag od smrti do rođenja.

Ako smo nešto doživjeli s nekim čovjekom, ako smo recimo nekome zadali bol, onda već u fizičkom svijetu postoji duhovna protuslika, samo to nije naš doživljaj; to je bol što je doživljava onaj drugi. U nama je možda ta bol izazvala čak izvjesno zadovoljstvo što smo mu nanijeli bol. Osveta ili bilo što drugo, to nas je ispunilo. Sada kad proživljavamo život unatrag ne proživljavamo svoj doživljaj nego ono što je drugi čovjek doživio zbog našeg djela. I to pripada duhovnoj protuslici i upisano je u duhovni

svijet. Ukratko, čovjek doživljava na duhovni način još jednom svoje doživljaje idući unatrag od smrti do rođenja.

Taj je doživljaj — kako sam već jučer rekao — povezan time da prilikom toga osjećamo kako u tome doživljaju sudjeluju bića koja su prije svega nadljudska bića. Dok se probijamo kroz te duhovne protuslike svojih doživljaja kao da odozgo neprekidno sipi simpatija i antipatija duhovnih bića koja prema našim djelima, našim mislima u tom unatražnom doživljavanju gaje simpatije i antipatije. Za svaku pojedinost koju smo na Zemlji izvršili bilo mislima, bilo osjećajima, bilo voljnim impulsima, bilo djelima osjećamo i doživljavamo koliko to uopće ima vrijednosti za duhovno orijentirano postojanje. Doživljavamo oštru bol zbog štetnosti nekog čina što smo ga počinili. Doživljavamo goruću žed zbog strasti što smo ih imali u duši. Tako ih dugo doživljavamo kao goruću žed dok ne doživimo njihovu bezvrijednost spram duhovnog svijeta i dok se ne uzdignemo nad njih i njihovu ovisnost o fizičkoj osobi na Zemlji.

Dok to promatramo, može se vrlo dobro vidjeti kakva je, zapravo granica između onog duševnog i tjelesnog. Vidite, čovjek će nešto poput žeđi ili gladi lako smatrati nečim fizičkim. Žed i glad predstavljaju, dakako, izvjesne fizičke promjene u organizmu. No, zamislite sebi te iste fizičke promjene u ljudskom organizmu dok je žedan, bilo u kojem tijelu koje nije prožeto dušom. Mogu postojati iste promjene, ali tijelo koje nema dušu neće biti žedno. Kao kemičari možete istraživati koje se promjene javljaju kad ste žedni. Izazovite bilo na koji način iste promjene u istim tvarima i u istim odnosima snaga u tijelu koje nije prožeto dušom u ljudskom smislu, ono neće

biti žedno. Žed nije nešto što živi u fizičkom tijelu, žed je nešto što zbog promjena fizičkog tijela živi u duševnom, u astralnom. Isto tako i glad. Ako netko u duši osjeća veliko zadovoljstvo u nećemo što se fizičkim putem može fizički zadovoljiti, onda je to tako kao da je ovdje u fizičkom životu žedan: ono duševno osjeća žed, goruću žed za onim stvarima koje se čovjek ovdje naučio zadovoljavati fizičkim postupcima. Jer, fizički se postupci ne mogu poduzeti kad se odloži fizičko tijelo. Velik dio života poslije smrti u vrijeme ovog unatragnog puta, što sam ga ovdje naveo, protječe tako da se čovjek sa svojim duhovno-duševnim bićem tek mora priviknuti da živi bez svoga fizičkog tijela. On neprekidno osjeća goruću žed ponajprije za onim što se može zadovoljiti samo fizičkim tijelom. Upravo onako kako se dijete mora naviknuti da upotrebljava svoje organe, kako mora učiti govor, tako se čovjek između smrti i novog rođenja mora naviknuti da svoje tijelo više ne uzima kao temelj svojih duševnih doživljaja; on mora urastati u duhovni svijet.

Postoje opisi doživljaja koji traju jednu trećinu fizičkog života. Postoje opisi koji to doživljavanje opisuju upravo kao pakao. Čitate li opise tog života kakve ćete, primjerice, naći u literaturi Teozofskog društva, gdje se taj život prema istočnjačkoj tradiciji naziva kamalokom, naježit će vam se koža. Tome nije baš tako. Ako se to neposredno usporedi sa zemaljskim životom, onda to možda izgleda tako zato što je to nešto sasvim neobično jer se treba odmah uživjeti u duhovne protuslike i protuvrijednosti onoga što je bilo proživljeno na zemlji: tako da sve što smo na zemlji proživjeli kao lagodan život ondje je oskudica, pomanjkanje, gorka oskudica, a

zadovoljavajuće je zapravo samo ono što je na zemlji ostalo nezadovoljeno ili je bilo bolno, mukotrpno. U mnogočemu je ovo proživljavanje jezovito ako ga se usporedi sa zemaljskim životom; ali ne može se neposredno uspoređivati sa zemaljskim životom jer se ne doživljava u zemaljskom životu nego nakon njega a tada se ne prosuđuje zemaljskim pojmovima.

Ako ste, dakle, nekom čovjeku nanijeli bol i sada doživljavate bol tog drugog čovjeka, vi ćete sebi ujedno reći — moram to tako izraziti — u tom životu poslije smrti reći ćete sebi: kad ne bih doživio tu bol, ostao bih nesavršena ljudska duša jer šteta koju sam počinio u svemiru morala bi mi neprekidno nešto oduzimati. Postat ću cjelovit čovjek samo ako doživim izravnanje.

Ovisno u unutarnjem duševnom stanju, nekome može biti teško da si izbori prosudbu, post mortem prosudbu, prosudbu da je, zapravo, nakon smrti blagodat osjetiti bol zbog boli nanesene nekom drugom. Može biti teško izboriti se za ovu prosudbu; postoji, međutim, izvjesno duševno stanje koje to olakšava, to je ono stanje duše koja je već ovdje u zemaljskom životu nešto upoznala o tom nadosjetilnom životu. Postoji takvo duševno raspoloženje gdje se poneko izravnanje puno patnje osjeća u zemaljskom životu poput blaženstva jer tim izravnanjem punim patnje čovjek napreduje u usavršavanju svog čovještva. Inače bi zaostao u usavršavanju svog čovještva. Ako ste nekome nanijeli bol, manje ste vrijedni nego što ste bili prije dok mu niste nanijeli bol. A ako razborito rasuđujete, reći ćete: Za svemir sam lošija duša nakon što sam drugome prouzročio patnju nego što sam bio prije toga. Bio sam vredniji prije nego sam mu prouzročio patnju. Osjetit ćete

blagodat ako nakon smrti uspijete ostvariti izravnanje time što ćete sada sami iskusiti tu patnju.

Gledajte, dragi moji prijatelji, to je treća faza onoga što u nama živi kao sjećanje. Prvo nam se u trajanju od nekoliko dana nakon smrti pojavljuju slike koje su u početku zgusnute, a poslije se sve više razilaze u svemiru. To su slike onoga što smo u sebi nosili kao sjećanje. Naš unutarnji život u obliku misli vraća se svemiru. No, u svijetu je na duhovni način upisano što smo proživjeli. A kada smo izgubili sjećanja koja su u nama bila zatvorena te kada je to što je bilo zatvoreno potražilo širine svijeta, tada nam svijet iz svojih zapisa, iz sfere onoga objektivnog to ponovno vraća.

Jedva da postoji snažniji dokaz za čovjekovu povezanost sa svijetom od onoga da mi poslije smrti, s obzirom na svoj unutarnji život, bivamo prvo sebi oduzeti da bi zatim, zahvaljujući svijetu, ponovno sebi bili vraćeni. Čak se i bolne stvari osjećaju kao nešto što u cijelosti pripada čovječstvu. Osjećamo da svijet preuzima na sebe što smo za zemaljskog života nosili u svojoj nutrini. A ono što smo upisali u svijet, to nam se vraća. Vlastito nam sebstvo vraća upravo ono na što nismo obraćali pozornost, pokraj čega smo samo prolazili, što smo, međutim, jasnim crtama upisali u duhovno postojanje. U tom unutrašnjem životnom toku dospijevamo preko rođenja u daljine duhovnog bitka.

Tek time što smo to proživjeli zadobivamo, zapravo, ono postojanje po kojemu možemo biti u duhovnome svijetu. U duhovni svijet ulazimo tek na osnovi svega onog što smo proživjeli. Sposobnost sjećanja prolazi kroz četvrtu metamorfozu. Sada osjećamo da je, zapravo, u vrijeme zemaljskog života

posvuda iza običnog sjećanja u nama nešto živjelo, ali to što je živjelo nije nam došlo u svijest. Upisalo se u svijet; a sada mi sami to postajemo. Prihvatili smo svoj zemaljski život u njegovom duhovnom značenju; mi sami postajemo to duhovno značenje. Sada, pošto smo vraćajući se prešli prag rođenja i ušli u duhovni svijet, stojimo pred njime na vrlo čudnovat način. Mi sami u neku ruku sa svojom duhovnom protuvrijednošću stojimo pred svijetom. Time što smo kroz to prošli i doživjeli patnju koju smo nanijeli nekome drugom. Kada smo doživjeli duhovnu protuvrijednost jednog doživljaja s nekim stablom npr. bio je to doživljaj samoga sebe. Ovo se može zaista dobro usporediti s čovjekovim embrionalnim životom prije rođenja. Sve što doživljava još se nije probudilo u samosvijesti, pa čak ni prve godine njegovoga fizičkoga zemaljskog života. Samosvijest se tek postupno budi.

Sve ono što proživljavamo ulazeći u svijet postaje malo-pomalo našim sebstvom, našom duhovnom samosviješću i mi smo sada ono što smo doživjeli. Mi smo svoja vlastita duhovna protuvrijednost. I s tim postojanjem koje zaista predstavlja drugu stranu našega zemaljskog postojanja ulazimo u onaj svijet u kojem baš ništa ne postoji od običnih carstava vanjske prirode, počevši od mineralnog, od biljnog i životinjskog carstva — to su stvari koje pripadaju zemaljskom postojanju — u tome se svijetu, međutim, odmah pojavljuju one duše koje su otišle prije nas i s kojima smo na bilo koji način bili povezani, pojavljuju se i individualnosti viših duhovnih bića.

Mi živimo kao duh među drugim ljudskim duhovima i drugim duhovima i ta okolina duhovnih individualnosti sada je naš svijet. Duhovne individualnosti, bilo da su to drugi ljudi, bilo da su to bića

koja ne pripadaju čovječanstvu, uspostavljaju odnos s nama samima. Odnos u koji ulazimo u našem duhovnom postojanju u duhovnome svijetu postaje sada našim iskustvom, našim doživljajem. Kao što ovdje na Zemlji imamo doživljaje s bićima vanjskih prirodnih carstava, tako sada imamo doživljaje s duhovnim bićima, duhovnim bićima različitih stupnjeva. A osobito je važno to da smo u vrijeme svog prolaženja životom između smrti i rođenja, u vrijeme toga obrnutog redoslijeda života osjetili simpatije i antipatije koje — kako sam to jučer za usporedbu rekao — poput kiše, poput duševne kiše natapaju te doživljaje. Sada duhovno gledamo bića čije smo simpatije i antipatije prije samo opažali dok smo proživljavali duhovnu stranu svoga zemaljskog života; sada pošto smo prispjeli u duhovni svijet, živimo među njima. Sada osjećamo kako nas postupno u nutrini ispunjaju snage i poticaji koji nam priteču od tih duhovnih bića naše okoline. Sve što smo prije proživjeli postaje nam realnije time što nam naše sebstvo na duhovan način postaje realnije. Postupno počinjemo u neku ruku osjećati kao da stojimo u svjetlu ili sjeni tih duhovnih bića i u njih se uživljavamo. Prije smo osjećali nešto zato što smo proživljavali duhovnu protuvrijednost: vrijedno je ili je štetno u svemiru. Sada osjećamo: ima nešto što smo izveli u zemaljskom životu, bilo mislima, bilo djelima, što ima svoju duhovnu protuvrijednost jer je upisano u duhovni svemir. Bića pred koja stajemo mogu s time nešto započeti ili ne mogu. To se ili nalazi u smjeru njihovog razvoja odnosno razvoja kojem teže ili se u tom razvoju ne nalazi. Osjećamo se u potpunosti postavljeni pred bića duhovnog svijeta i kažemo: djelovali smo u skladu s njima ili nismo

djelovali u skladu s njima. Mi smo nešto nadodali onome što su oni htjeli unijeti u razvoj svijeta ili smo nešto oduzeli od onoga što su oni htjeli za razvoj svijeta.

Mi se, prije svega, ne osjećamo samo idejno prosuđivani, osjećamo se realno procijenjeni, a ta je procjena realnost našeg postojanja kada nakon smrti uđemo u duhovni svijet.

Kad se nalazimo u fizičkom svijetu i počinimo zlo, osudit ćemo to i sami ako imamo savjesti i razuma. Osudit će to i zakon, osudit će sudac, osudit će drugi ljudi time što će nas prezreti. No, od te osude nećemo smršavjeti, barem ne znatno samo ako smo ljudi posebnog soja; najčešće smršavimo tek zbog posljedica osude. Ali kad stupimo u svijet duhovnih bića, tada nije riječ samo o idejnoj osudi: malo vrijedimo. Sada osjećamo kako na nama počivaju pogledi duhovnih bića, osjećamo prosudbu naše bezvrijednosti, nečasnosti. Kao da smo tim pogledima izbrisani iz postojanja. Za sve što smo vrijedno učinili taj nas pogled pogađa tako kao da tek time zadobivamo realnost istinskoga duhovno-duševnog bića. Naša realnost ovisi o našoj vrijednosti. Kao da nam tama oduzima život ako smo zaustavili razvoj koji je bio zacrtan u duhovnom svijetu. Kao da nas svjetlo poziva u svjež duhovni život ako smo učinili nešto što sada djeluje u smislu razvoja duhovnog svijeta.

Proživljavamo sve ono što sam opisao, ulazimo u svijet duhovnih bića. To u duhovnom svijetu povećava našu svijest. U duhovnom nas svijetu održava budnima. S obzirom na zahtjeve koje ovdje doživljavamo, kažemo sebi: u odnosu na svoju vlastitu realnost, mi smo u svemiru nešto zadobili.

Pretpostavimo da smo učinili nešto što zaustavlja razvoj svijeta, što izaziva antipatiju duhovnih bića u čije područje ulazimo. Time što se posljedica javlja onako kako sam to opisao, osjećamo kako nam se svijest pomračuje; javlja se omamljenost ponekad do potpunog ugasnuća. Mi moramo iz ovog stanja izići, moramo se ponovno probuditi. A kada se probudimo, osjećamo spram svoga duhovnog postojanja još mnogo realnije — a to je ovdje u fizičkome svijetu već dovoljno realno — kao da nam se u fizičkom svijetu zarezuje u meso: tako osjećamo spram svoga duhovnog postojanja. Ukratko, to što mi u duhovnome svijetu jesmo, pokazuje se kao posljedica onoga što smo sami izazvali. Iz toga vidite kako ima dovoljno povoda da se čovjek ponovno vrati u zemaljsko postojanje.

Ponovno se vratiti? Zašto? Na osnovu onoga što je upisano u duhovnom svijetu, čovjek je sada doživio ono što je u zemaljskom postojanju počinio kao dobro ili kao zlo. No, stvarno izravnati ono što je tim doživljajem upoznao može samo ako se ponovno vrati u zemaljsko postojanje. I zaista, ako čovjek — to je samo usporedba — umije na licima duhovnih bića opažati koliku vrijednost ima za svijet, onda mu taj opažaj daje dovoljan poticaj da se ponovno vrati u fizički svijet nakon što je postao sposoban da život proživi na drugačiji način negoli ga je već proživio. No, ostaje mu nesposobnost da to proživi, pa će se izravnanje moći ostvariti tek nakon višekratnih zemaljskih života.

Ako za zemaljskog života zagledamo u same sebe, prvo ćemo naići na sjećanja, na ona sjećanja kojima, kad se isključimo iz vanjskog svijeta, izgrađujemo svoje duševno postojanje. To je ono

sjećanje iz kojeg stvara još samo umjetnička stvaralačka mašta. To je prvi oblik sjećanja. Iza tog sjećanja stoje one moćne slike koje ćemo ugledati neposredno pošto smo prekoračili prag smrti. One nam bivaju oduzete. Odlaze u daljine svemira. Gledamo li unazad na predodžbe svog sjećanja, možemo sebi reći: iza njih se nalazi ono što će odmah pošto nam tijelo bude oduzeto krenuti putem svjetskih daljina. Svojim tijelom u stvari držimo na okupu ono što u svemiru hoće postati idejnim. No, dok smo prolazili životom, dok su nam od svega doživljenog ostala sjećanja, ostavili smo u svijetu nešto što i nadalje, iako samo u vremenskom slijedu, ostaje iz sjećanja. To moramo u obrnutom redoslijedu ponovno doživjeti. To je ono treće što postoji iza sjećanja. Prvo se susrećemo s tkanicom (tepihom) sjećanja; iza toga imamo u svitak zavijene moćne slike svemira, jer iza toga se nalazi ono što je upisano u svijet. A kada smo to proživjeli, tada i sami stojimo iza toga: duhovno goli pred duhovnim svemirom koji nas, pošto smo u njega stupili, zaodijeva svojom odjećom.

Želimo li se pomalo osloboditi prolaznoga ljudskog života, pogled moramo usmjeriti na sjećanja. Sjećanja što ih imamo u zemaljskom životu prolazna su, u svijetu se rasipaju. No, iza sjećanja stoji naše sebstvo, stoji ono što nam daje duhovni svijet, kako bismo pronašli put iz vremena u vječnost.

Ova se knjiga sastoji od niza predavanja popraćenih crtežima. Slike je prema skicama na ploči Rudolfa Steinera izradila Assia Turgenieff i preuzete su iz izdanja Nachlaßverwaltunga. Postoje mjesta u tekstu gdje se autor poziva na crtež koji, međutim, nije reproduciran u ovoj knjizi jer ga nije bilo ni u originalnom izdanju.

Prevedeno na temelju njemačkog originalnog izdanja koje je objavio Rudolf Steiner Verlag, Dornach/Schweiz pod naslovom:

Anthroposophie

Eine Zusammenfaßung nach einundzwanzig Jahren
Zugleich eine Anleitung zu ihrer Vertretung vor der Welt
s ljubaznim dopuštenjem
Nachlaßverwaltunga, Dornach/Schweiz.

TKO JE RUDOLF STEINER?

Rudolf Steiner rođen je 27. veljače 1861. u Donjem Kraljevcu, kao sin austrijskog telegrafista pri "Južnoj austrijskoj željeznici". Zbog očeva zanimanja obitelj Steiner često se selila iz jednog malog mjesta Austro-ugarske u drugo.

Iako je Steiner u Donjem Kraljevcu živio samo godinu i pol dana, na svoje rodno mjesto uvijek je gledao kao na simbol povezanosti Istoka i Zapada. Kao mladić zbog čestih selidbi vrlo je brzo sazrio i rano se osamostalio. Obitelj mu nije pružila religiozan odgoj, a njegovi prvi interesi bili su vezani za tehniku, funkcioniranje vlakova i tvornice.

Nadosjetilni je svijet za Steinera prisutan od najranijeg djetinjstva, ali nedostatak ikakve potvrde ili podrške okoline činio ga je nesigurnim. Trenutak kada se kao osmogodišnjak upoznao s geometrijom predstavljao je za njega osjećaj duboke sreće. Uvida da je znanje geometrije (npr. zbroj kutova u trokutu uvijek iznosi 180°) prije svega, izvanosjetilno, a empirija ga može samo potvrđivati.

Rudolf Steiner pohađao je realnu a ne klasičnu gimnaziju jer je njegov otac to smatrao dovoljnim za njegovu budućnost na željeznici. Zato je svakoga dana putovao iz Neudorfa u današnjoj Mađarskoj u Wiener Neustadt, ujutro vlakom, a navečer kući pješke.

Od četrnaeste godine počeo je davati privatne satove svojim suučenicima, dijelom da bi zaradio i za svoje školovanje. Držao je satove iz mnogih predmeta, koje je često prethodno potpuno samostalno naučio za tu priliku. Tako je on, učenik realke, davao satove grčkog i latinskog jezika klasičarima,

a satove iz knjigovodstva i odraslima. Ti su privatni satovi bili izvor njegovih primanja sve do njegove 29. godine.

Kao osobni cilj i zadatak svog obrazovanja Rudolf Steiner uzima precizno istraživanje znanstvenog mišljenja te proučavanje odnosa između moderne znanosti i vlastitih nadosjetilnih iskustava. Zato već od svoje 14. godine proučava Kanta, Fichtea i druge filozofe.

Nakon realke, Steiner obrazovanje nastavlja na Visokoj tehničkoj školi u Beču, gdje se uz pomoć docenta Juliusa Schröera upoznaje s do tada nedovoljno cijenjenim prirodoznanstvenim radovima Johanna Wolfganga Goethea, s obzirom na to da su moderne prirodne znanosti temeljene na vizijama i zakonima njegova suvremenika Nevvtona. Između Schröera i Steinera rade se duboko prijateljstvo. Schröer mu omogućava objavljivanje članaka s tog područja.

Od svoje 24. do 28. godine Steiner živi kod jedne bečke obitelji kao kućni učitelj njihove djece. Jedno od njihovo četvero djece zaostalo je u razvoju i bolovalo od hidrocefalusa. Steiner preuzima na sebe njegov odgoj, što rezultira time da dječak završava fakultet i postaje liječnikom.

Steiner se sve više razvija kao stručnjak za Goethea te od 1890. do 1896. boravi u Weimaru kao istraživač i izdavač Goetheovih prirodoznanstvenih radova u Goetheovu arhivu.

Izdaje radove o Goetheovoj teoriji znanja i radi na vlastitoj "Filozofiji slobode", koja je trebala biti rezultat njegovih promišljanja o vezama između osjetila i nadosjetilnosti, mišljenja i osjećanja, etike i estetike i to prema filozofsko-znanstvenoj metodi mišljenja. Knjiga je objavljena 1894.

U Weimaru se Steiner upoznaje i s radovima Friedricha Nietzschea te ga je i posjetio. Nietzsche je već tada bio prilično duševno poremećen. Steiner je u Nietzscheu prepoznao srodan duh, jednog od rijetkih koji zbog materijalizma i nedostatka duhovne samostalnosti kod čovjeka osjećaju i promišljaju tragičnost modernog vremena.

Godine 1897. Steiner se seli u Berlin. To je vrijeme velikog prevrata ("Umschwung"). Sada je Steiner potpuno iskusio osjetilni svijet. Dotada nikad nije dobio odgovor ni od prijatelja ni od kolega na svoja izrečena nadosjetilna iskustva. Mučilo ga je pitanje "Moram li o svemu šutjeti?".

Kako bi ipak prenio dio svojih spoznaja počeo je u Berlinu različite aktivnosti: postaje urednikom i vlasnikom književnog časopisa "Magazin für Literatur", redatelj drama i kritičar, docent na Radničkoj obrazovnoj školi te predavač u različitim intelektualnim udruženjima. Tako 1899. prvi puta drži predavanje u Teozofskom društvu (o Goetheu). Tek ondje pronalazi publiku kojoj može govoriti o duhovnom svijetu. No, već ne samom početku uočava da njihove perspektive nisu i njegove, zbog sektaškog karaktera Teozofskog društva, oslanjanja na daleku prošlost i želje da se ondje ostane, spiritizma i seansi te nepriznavanja apsolutno neponovljivog i jedinstvenog događaja dolaska Isusa Krista na Zemlju. To su bili uzroci konflikta, a neposredan povod razilaženju bilo je Steinerovo nepriznavanje mladog Krishnamurtija kao novog Krista, kako je to tvrdilo Teozofsko društvo.

Godine 1913. dolazi do potpunog raskida s teozofima i Steiner osniva Antropozofsko društvo. Između 1902. i 1909. gradi i izlaže svoju teozofiju (antropozofiju) u knjigama "Teozofija" (1904.), "Kako

se stječu spoznaje viših svjetova?" (1909.) i "Osnove tajne znanosti" (1910.). U tom razdoblju Steiner razvija i svoju kristologiju: dolazak Krista u liku čovjeka Isusa kao jedinstven kozmički događaj.

U drugoj fazi razvoja antropozofije (1910.-1916.) naglasak je na umjetnosti jer umjetnost prema Steinerovu mišljenju, čini dušu živom u puno većoj mjeri od intelektualizma. Između 1910. i 1913. Steiner piše četiri misterijske drame.

Godine 1913. u švicarskom se Dornachu prema njegovu nacrtu i naputku, gradi drvena građevina "Goetheanum", znanstveni i kulturni centar antropozofskog pokreta u kojemu je smještena Slobodna visoka škola duhovnih znanosti, u kojem se održavaju predstave, predavanja i druge aktivnosti. No, 1923. zapalili su ga njegovi protivnici te je potpuno izgorio. Prije svoje smrti Steiner je stigao napraviti tek skice za novi Goetheanum, ovaj puta sagrađen od betona.

Steiner nadalje razvija umijeće oblikovanja govora za učitelje i glumce (Sprachgestaltung) te euritmiju, umjetnost u kojoj se pokretom izražavaju duhovne zakonitosti govora i glazbe.

U trećoj razvojnoj fazi antropozofije (1916.-1924.) Steiner se sve više okreće prema društvu. Godine 1918. Njemačka gubi Prvi svjetski rat i nalazi se usred duboke moralne krize i socijalnih nemira. Steiner poziva na promišljanje i nudi svoj program "tročlanstva društvenog organizma". U neovisnim sferama društva moraju se razviti i ostvariti jednakost zajamčena od države, bratstvo u ekonomiji u obliku kooperacije između proizvođača, trgovaca i potrošača te sloboda u znanosti. Steiner 1919. uvida da se taj pokret ne može ostvariti i od njega odustaje.

Svoje djelovanje usmjerava prema specifičnim društvenim područjima te osniva škole temeljene na vlastitoj vvaldorfskoj pedagogiji. Održava i brojne tečajeve namijenjene liječnicima, u kojima razlaže novu znanost o liječenju te razvija svoju "zdravstvenu pedagogiju" (Heilpedagogie) namijenjenu duševnim bolesnicima. Za seljake i zemljoposjednike 1924. u Kobervvitzu održava Poljoprivredni tečaj, koji predstavlja osnovu biološko-dinamičke poljoprivrede. Na poslijetku, Steiner u velikoj mjeri pridonosi radu jedne religiozne organizacije "Zajednice kršćana" (Christengemeinschaft), utemeljene na antropozofskoj duhovnoj znanosti.

Trideseti ožujka 1925., nakon šest mjeseci bolesti Steiner umire u 64. godini.

Hans Verschoor

Kronološki prikaz života Rudolfa Steinera

(s pregledom pisanih djela)

1861. Rudolf Steiner rođen je 27. veljače u Donjem Kraljevcu (tadašnja Austro-Ugarska, danas Hrvatska — Međimurje), kao sin službenika južnoaustrijske željeznice. Djetinjstvo i mladost provodi u različitim mjestima Austrije.
1872. Realnu gimnaziju polazi u Bečkom Novom Mjestu (Wiener-Neustadt), do mature 1879.g.
1879. Studira na Visokoj tehničkoj školi u Beču: matematiku i prirodne znanosti te istodobno književnost, filozofiju i povijest. Temeljni studij o Goetheu.
1882. Prva pisana djela.
1882. — 1897. Izdaje Goetheova prirodoznanstvena djela u Kürschnerovoj "Njemačkoj nacionalnoj literaturi" (*Deutsch National-Literatur*) u četiri knjige. Samostalno izdanje uvoda izišlo je 1925. pod naslovom "Goetheovi prirodoznanstveni spisi" (*Goethes Naturwissenschaftliche Schäfte*) (Bibl.-Nr.1).
1884. — 1890. Privatni učitelj kod jedne bečke obitelji.
1886. Pozvan je na suradnju prilikom izdavanja Goetheovih djela u sklopu "Sophien-Ausgabe". "Temeljne crte spoznajne teorije Goetheova pogleda na svijet s posebnim osvrtom na Schillera" (*Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*) (Bibl.-Nr.2).
1888. Izdavač je njemačkog tjednika "Deutsche Wochenschrift", Beč (Članci iz tog tjednika u [Bibl.-Nr.31](#)). Predavanje u bečkom Goetheovu udruženju (Wiener Goethe-Verein): "Goethe kao otac nove estetike" (*Goethe, als Vater einer neuen Ästhetik*) ([Bibl.-Nr.30](#)).
1890. — 1897. Weimar. Suradnja na sređivanju arhive Goethea i Schillera. Izdaje Goetheove prirodoznanstvene spise.
1891. Promoviran u doktora filozofije na Sveučilištu u Rostocku.

1892. Izlazi proširena dizertacija "Istina i znanost. Uvod u 'Filozofiju slobode'" (*Warheit und Wißenschaft. Vorspiel einer "Philosophie der Freiheit"*) (Bibl.-Nr.3).
1894. "Filozofija slobode. Temeljne crte modernog pogleda na svijet. Rezultati promatranja duše prirodnoznanstvenom metodom" (*Die Philosophie der Freiheit. Grundzüge einer modernen Weltanschauung. Seelische Beobachtungsergebnisse nach naturwissenschaftlicher Methode*) (Bibl.-Nr.4).
1895. "Friedrich Nietzsche. Borac protiv svoga vremena" (*Friedrich Nietzsche. Ein Kämpfer gegen seine Zeit*) (Bibl.-Nr.5).
1897. "Goetheov pogled na svijet" (*Goethes Weltanschauung*) (Bibl.-Nr.6). Seli u Berlin. Izdaje "Magazin za literaturu" (*Magazin für Literatur*) i "Dramaturške listove" (*Dramaturgische Blätter*), u suradnji s O. E. Hartleben (Članci iz ovih listova su u Bibl.-Nr.29-32). Djeluje u "Slobodnom literarnom društvu" (Frei literarische Gesellschaft), "Savezu Giordana Bruna" (Giordano Bruno-Bund), u krugu "Čovjek budućnosti" (Kommende) i dr.
1899. — 1904. Radi kao učitelj u berlinskoj "Obrazovnoj školi za radnike", koju je osnovao W. Liebknecht.
- 1900./1901. "Pogledi na život i svijet u 19. stoljeću" (*Welt und Lebensanschauungen im 19. Jahrhundert*), 1914. prošireno u "Zagonetke filozofije" (*Die Rätsel der Philosophie*) (Bibl.-Nr.18). Početak predavačkog rada na području antropozofije na poziv Teozofskog društva iz Berlina. "Mistika u rađanju novovjekovnog duhovnog života" (*Die Mystik im Aufgange des neuzeitlichen Geisteslebens*) (Bibl.-Nr.7).
1902. "Kršćanstvo kao mistična činjenica i misteriji starine" (*Das Christentum als mystische Tatsache und die Mysterien des Alterstums*) (Bibl.-Nr.8).
1902. — 1912. Stvaranje antropozofije. Redovito držanje javnih predavanja u Berlinu i po cijeloj Europi. Marie von Sievers (od 1914. Marie Steiner) postaje njegova stalna suradnica.
1903. Osniva i izdaje časopis "Luzifer", poslije "Luzifer-Gnosis" (Članci u Bibl.-Nr.34).

1904. "Teozofija. Uvod u nadosjetilnu spoznaju svijeta i čovjeka" (*Theosophie. Einführung in übersinnliche Welterkenntnis und Menschenbestimmung*) (Bibl.-Nr.9).
- 1904./1905. "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" (*Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?*) (Bibl.-Nr.12).
1910. "Osnove tajne znanosti" (*Die Geheimwissenschaft im Umriss*) (Bibl.-Nr.13).
1910. — 1913. Praizvedba "Četiri miserijske drame" (*Vier Mysteriendramen*) u Münchenu (Bibl.-Nr.14).
1911. "Duhovno vodstvo čovjeka i čovječanstva" (*Die geistige Führung des Menschen und der Menschheit*) (Bibl.-Nr.15).
1912. "Antrpозofski kalendar duše. Tjedne izreke" (*Anthroposophischer Seelenkalender. Wochensprüche*) (Bibl.-Nr.40), "Put k samospoznaji čovjeka" (*Ein Weg zur Selbsterkenntnis des Menschen*) (Bibl.-Nr.16).
1913. "Prag duhovnog svijeta" (*Die Schwelle der geistigen Welt*) (Bibl.-Nr.17). Istupa iz Teozofskog i osniva Antropozofsko društvo.
1913. — 1923. Iz drveta gradi prvi Goetheanum s dvostrukom kupolom u Dornachu, Švicarska.
1914. — 1923. Dörnach i Berlin. U predavanjima i tečajevima po cijeloj Europi Rudolf Steiner daje poticaje za obnovu na mnogim životnim područjima: umjetnosti, pedagogiji, prirodnim znanostima, socijalnom životu, medicini, teologiji. Daljnji rad na novom području umjetnosti "euritmiji", inauguriranoj 1912. g.
1914. "Povijest zagonetki filozofije u kratkim crtama" (*Die Rätsel der Philosophie in ihrer Geschichte als Umriss dargestellt*) (Bibl.-Nr.18).
1916. — 1918. "O zagoneci čovjeka" (*Vom Menschenrätsel*) (Bibl.-Nr.20), "O zagonetkama duše" (*Von Seelenrätseln*) (Bibl.-Nr.21), "Goetheov duh u svojoj objavi u njegovom 'Faustu' i u 'Bajci o zmiji i Ljiljani'" (*Goethes Geistesart in ihrer Offenbarung durch seinen "Faust" und durch das "Märchen von der Schlange und der Lilie"*) (Bibl.-Nr.22).

1919. Rudolf Steiner zastupa misao o "tročlanosti društvenog organizma" u člancima i predavanjima, ponajprije na južnonjemačkom području. "Srž socijalnog pitanja u potrebama života sadašnjosti i budućnosti" (*Die Kernpunkte der sozialen Frage in den Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft*) (Bibl.-Nr.23), "Članci o tročlanosti socijalnog organizma" (*Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus*) (Bibl.-Nr.24). U jesen u Stuttgartu osniva "Slobodnu waldorfsku školu" (Freie Waldorfschule), koju vodi sve do smrti.
1920. U još nedovršenom Goetheanumu redovito se, uz prvi visokoškolski antropozofski tečaj, održavaju umjetničke priredbe i predavanja.
1921. Osniva časopis "Goetheanum", u kojem redovito objavljuje članke i priloge. (Bibl.-Nr.36).
1922. "Kozmologija, religija i filozofija" (*Kosmologie, Religion und Philosophie*) (Bibl.-Nr.25). U silvestarskoj noći izgorjela je zgrada "Goetheanuma". Rudolf Steiner daje prvi nacrt za vanjski izgled nove betonske građevine.
1923. Neprestano održava predavanja diljem Europe. Na Božić osniva "Antropozofsko društvo" kao "Opće antropozofsko društvo" (Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft) i postaje njegovim predsjednikom.
1923. — 1925. Piše u tjednim nastavcima svoju nedovršenu autobiografiju "Moj život" (Mein Lebensgang) (Bibl.-Nr.28), "Antropozofske smjernice" (*Athroposophische Leitsätze*) (Bibl.-Nr.26) i radi s dr. Itom Wgman na knjizi "Osnove za proširenje umjetnosti ozdravljenja prema duhovnoznanstvenoj spoznaji" (*Grundlegendes für eine Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen Erkenntnissen*) (Bibl.-Nr.27).
1924. Intenzivno drži predavanja te brojne stručne tečajeve. Posljednji govor drži 28. rujna pred članovima Antropozofskog društva. Početak bolesti.
1925. Rudolf Steiner umire u Dornachu 30. ožujka 1925.

O DJELU RUDOLFA STEINERA

Za životno djelo koje je Rudolf Steiner ostavio potomstvu može se reći kako je unutar kulturnog svijeta jedinstveno po svom sadržaju i opsegu. Njegovi spisi, djela i članci temelj su za ono što je za života u predavanjima i tečajevima predstavio i izvodio pred svojim slušateljima kao "antropozofski orijentiranu duhovnu znanost". Najveći dio od tih oko 6000 predavanja sačuvano je u steonografskim zapisima slušatelja. Osim toga, razvio je veliku djelatnost i na umjetničkom području, koja je kulminirala uređenjem novog Goetheanuma u Dornachu (u Švicarskoj). Tako je svojeručno ostvario velik broj radova u slici, plastici i arhitekturi, nacрта i skica. Poticaji koje je dao za obnovu mnogih životnih područja nailaze na sve veću pozornost.

Od 1956. godine "Uprava ostavštine Rudolfa Steinera" (*Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung*) radi na izdavanju "Sabranih djela Rudolfa Steinera" (*Rudolf Steiner Gesamtausgabe*), koja će imati 330 knjiga. U dva prva dijela izdaju se pisana djela i predavanja, dok su u trećem dijelu u prikladnoj formi dane reprodukcije njegovih umjetničkih djela.

Sustavni pregled sveukupnih djela dan je u bibliografiji "Rudolf Steiner. Literarna i umjetnička djela. Bibliografski pregled" (*Rudolf Steiner. Das literarische und künstlerische Werk. Eine bibliographische Übersicht*), na koji se odnosi i ovdje navedena oznaka "Bibl-Nr.". Informacije o svakom djelu daje "Izdavačka kuća Rudolf Steiner" (*Rudolf Steiner Verlag*).

Antropozofsko društvo "Marija Sofija" u Zagrebu pristupilo je sustavnom prevođenju djela Rudolfa Steinera. Dosad su objavljene knjige: "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?", "Teozofija", "Duhovno vodstvo čovjeka i čovječanstva", te u suradnji s izdavačkom kućom "AGM" iz Zagreba: "Poljoprivredni tečaj".